

Mikkel Bolt

En anden verden

Små kritiske epistler om de seneste årtiers
antikapitalistiske satsninger i kunst og politik
og forsøgene på at udradere dem

NE
BU
LA

**En
anden
verden**

Mikkel Bolt

**En
anden
verden**

Små kritiske epistler om de seneste
årtiers antikapitalistiske satsninger
i kunst og politik og forsøgene på
at udradere dem

Mikkel Bolt: *En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers antikapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem*

Forlaget Nebula, 2011
Tilrettelagt af Åse Eg
Bogen er sat med Niebuhr Antikva
Trykt hos Narayana Press

ISBN 978-87-993651-4-2

Forlaget Nebula, 2011
Læssøegade 3,4
2200 København N
www.nebulabooks.dk

Bogen er udgivet med støtte fra
Novo Nordisk Fonden

Alle må kopiere fra denne bog, så længe
det ikke sker for at tjene penge

INDHOLD

- 9 Forbemærkning
- 11 Indledning
- 23 Neoliberalisme eller alterglobalisering
- 89 Terrorismens og antiterrorismens abjekte fællesskaber
- 147 At styre med billeder
- 163 Samtidskunst, neoliberalisme og konsensus
- 185 Ulydighed, kommunisering og kunst
- 219 Kunst som krigsmodstand
- 241 Kontrolsamfund og kanonbådsdiplomati
- 261 Oplysninger
- 263 Illustrationsliste

“Men det er ikke helt uden betydning
at man i hvert fald en gang får
lejlighed til at leve i umiddelbar
nærhed af det man har længtes efter
og anset for uopnåeligt.”

Marcel Proust

FORBEMÆRKNING

Teksterne i denne bog er en art efterskælv. Reaktionen på de seneste års accelererede begivenheder i København og verden, hvor det kontrarevolutionære forsvar for den velbærgede vestlige middelklasse og dens værdier har taget en stadig mere aggressiv form. Jeg gør mig ikke nogen illusioner om teksternes effekt, men har alligevel fundet det relevant at samle dem som et beskedent bidrag til den nødvendige genrejsning af et systemkritisk perspektiv i den lokale sammenhæng. Jeg er Iain Boal, Niels Fastrup, Rasmus Graff, Jakob Jakobsen, Erik Granly Jensen, Carsten Juhl, Jesper Lohmann, Jacob Lund, Morten Lykkegaard, Jørgen Michaelsen, Kathrine Bolt Rasmussen, Gene Ray, Jason Smith, Team Colors, Morten Visby og Otto Karl Werckmeister taknemmelig for kritik, kommentarer og anden hjælp i forbindelse med skrivning af bogens essays. En særlig tak til Rasmus Graff og Jacob Lund for at have læst bogen igennem i sin helhed og forsøgt at få gjort den bare lidt bedre. Ligeledes tak til redaktionerne på tidskrifterne *Lettre International*, *Gaia*, *Journal of Aesthetics and Protest*, *Multitudes*, *Passage* og *Third Text* samt mine medredaktører på *K&K*, *Ny Mutant* og *Øjeblikket*. Københavner Kommunen og deltagerne på de seminarer, Jakob Jakobsen og jeg de seneste år har arrangeret i Folkets Hus, har også bidraget ved hele tiden at stille spørgsmål. Hvis skitserne og hypoteserne i denne bog har nogen som helst værdi, er det alle de ovenstående kammeraters fortjeneste. Hvad angår alle excesserne og unøjagtighederne, *mea culpa*, *mea culpa*, *mea maxima culpa*. Så er der hende dér, Katarina Stenbeck, som både har været en ufattelig stor inspiration, men også lidt en distraktion.

København, april 2011

INDLEDNING

I Chris Markers filmessay fra 1983 *Sans Soleil* om hukommelse, varefetichisme og koloniseringen af hverdagslivet i Frankrig, Guinea-Bissau, USA og Japan indgår der en sekvens med optagelser fra en demonstration mod lufthavnen i Hantai uden for Tokyo, hvor venstreorienterede studenter og bønder i midten af 1960'erne protesterede mod opførelsen af lufthavnen, som ifølge dem var et led i forsøget på at forvandle Japan til et kapitalistisk industrisamfund uden hensyntagen til de lokale bønders interesser, men derimod styret af det amerikanske militærs behov for en luftbase i tilfælde af krig mod Sovjetunionen. Hantai var scene for en årelang kamp, der bl.a. tog form af voldsomme kampe mellem politi og demonstranter, hvor både demonstranter og politifolk mistede livet. Protesterne kulminerede i 1978, da medlemmer af Zenga-kuren kørte en brændende bil ind i det nyopførte kontroltårn.¹ I filmen er Marker vendt tilbage til Hantai og New Tokyo International Airport og filmer en demonstration til ære for en afdød demonstrant. Scenerne foran lufthavnen, der i mellemtiden er blevet opført og fungerer som lufthavn om end under voldsomt sikkerhedsopbud, har noget uvirkeligt over sig for Marker; demonstranternes og politiets genopførelse af tidligere demonstrationer forlener begivenheden med et melankolsk skær, som var der tale om et koreograferet skuespil, der bliver ved og ved uden at ændre det faktum, at lufthavnen blev opført. Men denne

---

¹ Chris Marker: *Sans Soleil* (Paris: Argos Films, 1983). For en beskrivelse af modstanden mod Hantai-lufthavnen, se David E. Apter & Nagayo Sawa: *Against the State: Politics and Social Protest in Japan* (Cambridge, MA & London: Harvard University Press, 1984).

melankolske nederlagsstemning og det rituelt iscenesatte ved begivenhederne – politi over for demonstranter – er imidlertid ikke hele historien for Marker. I de demonstrerendes ansigter ser han nemlig noget andet, han ser et vidnesbyrd om modstandens udtømmelige og transformative potentiale. Den egensindighed, som har at gøre med kampen mod uretfærdighed. Kameraet standser kortvarigt op ved en ældre mand med kasket og hvid skjorte, der sidder midt i demonstrationen. Modstandserfaringen har forvandlet denne mand, forklarer Marker. Han er ikke den samme som før. Det lykkedes ganske vist ikke at forhindre opførelsen af lufthavnen, men ikke desto mindre er der sket noget. Modstanden har givet form til “en forståelse af verden”, som Marker formulerer det. Og selvom lufthavnen blev bygget, “ser den mere belejret end sejrrig ud”. Kun tilstedeværelsen af fuldt udrustet politi og meterhøjt pigtrådshegn holder den åben. Sekvensen i Markers film er en refleksion over modstand mod kapitalistisk ‘modernisering’, risikoen for iscenesat repetition og behovet for at forny den, men også en refleksion over modstandens egensindighed, det den tyske sociolog Oskar Negt og filminstruktøren og forfatteren Alexander Kluge beskriver som den sociale lydighedsnægtelse, det levendes selvrådighed, som ikke kan udslættes, og som altid vender tilbage i en eller anden skikkelse, ofte kompakt massivt og eruptivt eller i utallige små modstandshandlinger, sabotage og ulydighed.² Denne bogs objekter vidner på forskellig vis om kampen mod overmagten, men også om modstandens egensindighed, de små brud der alligevel hele tiden finder sted.

De følgende essays analyserer aspekter af den antikapitalistiske modstand, der har fundet sted i perioden fra midten

² Oskar Negt & Alexander Kluge: *Geschichte und Eigensinn* (Frankfurt: Zweitausendeins, 1981).

af 1990'erne og frem, en periode kendetegnet ved den fulde implementering af den neoliberale kapitalisme, der erstattede keynesianismens og velfærdsstatens kapitalisme med en mere intensiv og voldelig form for udbytning.³ I retrospektiv fremstår den neoliberale fase af kapitalismen som et svar på de omfattende sociale og politiske kampe, der fandt sted i 1960'erne og 1970'erne, hvor arbejdere og nye politiske subjekter såsom studerende og kvinder artikulerede kritik af det fordistiske disciplinsamfund og dets sexistiske, racistiske og internationale arbejdsdeling og dens ulige udveksling.⁴ Da det fordistiske kompromis ikke længere var socialt profitabelt på grund af arbejderpres, blev det erstattet af afregulering, privatisering, lavere sociale ydelser, bedre muligheder for udenlandsk investering og finansøkonomi. Svaret på modstanden var således en veritabel neoliberal kontrarevolution, hvor det vigtigste af alt var en systematisk reduktion af omkostningerne, der for alvor tog fart i 1980'erne, og som konkret tog form af en omorganisering af den globale arbejdskraft – overgangen fra fordisme til postfordisme – og en udhuling af sociale rettigheder. Svaret var overmåde effektivt: Omorganiseringen og den medfølgende arbejdsløshed blev accepteret, og forestillingen om en revolution forsvandt næsten fuldstændigt. Kapitalismen fremstod i en lang periode nærmest som en indiskutabel realitet, og den politiske horisont blev indskrænket til reformer og demokratisering (hvad der i virkeligheden ofte betød rekolonisering i den såkaldte ‘tredje verden’). En anden verden hinsides kapitalismen og dens uimodståelige nye

³ Jf. David Harvey: *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford & New York: Oxford University Press, 2005).

⁴ Som Mario Tronti og de italienske arbejderister argumenterer, kommer arbejdernes modstand først. Jf. Mario Tronti: *Operai e capitale* (Torino: Einaudi, 1966).

kommunikationsteknikker, der i løbet af samme periode blev en art indiskutable proteser, var der ikke mange, der drømte om ensdige troede på. Den omfattende omstrukturering fremprovokerede imidlertid en række ubalancer, som det i en længere periode lykkedes at holde i ave, men som nu truer ikke blot den neoliberale kapitalisme, men potentielt selve den kapitalistiske produktionsmåde.

Den neoliberale kapitalisme er i krise, og det ser ud, som om krisen meget vel kan blive såvel en afslutning på senkapitalismen som en åbning mod noget andet. Det er de færreste, der stadigvæk tror, at den såkaldte 'finanskrise' blot er den spekulative finanskapitals kollaps, gigantiske frikøb af bankerne og et par magre år, før det hele er i gang igen, og alt bliver som før, at fremtiden bare er mere af det samme, uendelig reproduktion. Det begynder at dæmre for flere og flere, selv i Danmark, at vi står over for et omfattende skifte i organiseringen af den globale kapitalisme. Hvad konsekvenserne bliver, er endnu uklart, men der er ikke noget, der tyder på, at "økonomien kommer i gang igen". Vi er hinsides 'det normale'; billedet af kapitalismen som en evig, naturlig tilstand har ikke blot fået nogle grimme ridser i lakken, men er decideret ved at gå i stykker. Kapitalen er allerede i fuld gang med at tage sine forholdsregler – selv hvis den negerer en grundlæggende kapitalistisk præmis og besværliggør det frie salg af arbejdskraft – og forvandle verden til et opdelt apartheid-styre, hvor de overflødige placeres i en form for Bantustan-zoner, hvad enten det er i de franske forstæder eller Cairos slumkvarterer.

De følgende essays analyserer den neoliberale kapitalisme og dens seneste militariserede fase, 'krigen mod terror', hvor der er blevet udviklet et præventivt anti-oprørsregime, der skal undgå, at de mange, spredte protester udvikler sig til et

egentligt sammenhængende dialektisk alternativ. Men de præsenterer ligeledes disse protester og forsøgene på at afvise den neoliberale kapitalisme i kunst og politik. Fra anti-strukturtilpasningsprotester og alterglobaliseringsbevægelsen til visuel krigsmodstand i samtidskunsten. Alle fremstår de som forsøg på at udfordre det neoliberale hegemoni og reduktionen af mennesker og kloden til en ren vare, der blot får værdi på markedet.

Selvom den neoliberale globalisering havde hegemonisk status, fandt der nemlig løbende modstand sted. Ofte af rent defensiv karakter som i protesterne mod IMF, men sidst i 1990'erne også mere koordineret og offensivt i rammen af den heterogene alterglobaliseringsbevægelse. Som det fremgår af det følgende, blev denne større satsning – der sigtede på at omgøre den nuværende postkoloniale løsning med ekstrem global og lokal ulighed – imidlertid hurtigt umuliggjort af 'krigen mod terror', der ikke blot skulle uskadeliggøre den islamiske fundamentalisme – som vestlige nationalstater med USA i spidsen selv havde givet næring gennem støtte til pjaltedespotier i Mellemøsten, men også direkte finansieret som i Afghanistan i 1980'erne – men som i lige så høj grad var rettet mod den nye antikapitalistiske internationalisme, som (dele af) alterglobaliseringsbevægelsen forsøgte at etablere. At 'krigen mod terror' i høj grad også var et forsøg på at afspore denne kritik af den neoliberale globalisering bekræftes af den måde, antiterrorlovene er blevet brugt på, hvor protestformer som civil ulydighed og direkte aktioner er blevet kriminaliseret og iscenesat som terrorisme. 'Krigen mod terror' var første etape i etableringen af et egentligt antioprørsregime til forsvar for et verdenssystem i krise. Krig er nu en bevidst operationsmåde, og krisen er blevet en normaltilstand, der skal styres.

Som det vil fremgå, er nærværende bog på ingen måde en systematisk afhandling om de seneste årtiers modstand mod neoliberalismen. Der er tale om essays, forsøg på fra forskellige vinkler at kritisere den neoliberale globalisering og dens stadigt mere militariserede former og samtidig pege på tilstedeværelsen og vigtigheden af antikapitalistisk modstand. Forsøget har været at lokalisere og analysere nye former for kollektiv agens i kunst og politik – fra kunststillinger til gadekamp – og undervejs kortlægge den accelererede proces af systemisk forandring, der forsøges afvist. Resultatet er en form for kommunistisk kulturkritik, der trækker på såvel venstrekommunisme, situationisterne som kritisk teori og forskellige varianter af aktuel neomarxisme. Essayene bevæger sig frem og tilbage mellem det mere historisk redegørende og mere bastante, misantropiske markeringer, der er nødvendiggjort af den historiske konjunktur og behovet for at muliggøre kritik af den nuværende tilstand, at udvide horisonten. Der er noget forceret over foretagendet, og vanskelighederne er åbenlyse.

En anden verden. Små kritiske epistler om de seneste årtiers anti-kapitalistiske satsninger i kunst og politik og forsøgene på at udradere dem er tænkt som et beskedent bidrag til udviklingen af en venstrekommunistisk analyse af den nuværende kapitalismes politiske og kulturelle former og de tendenser, der peger hinsides – udført af en kunsthistoriker; modsætningerne er åbenbare, men sådan må det nødvendigvis være. I den nuværende situation skal de akademiske specialiseringer overskrides, behovet for uortodoks politisk tænkning nødvendiggør denne bevægelse. Kommunistisk ikke i den forstand, at der er et parti bagved, eller at Sovjetunionen udgør en model for noget som helst. Det var venstrekommunister som Amadeo

Bordiga og Karl Korsch klar over stort set med det samme.⁵ Men kommunistisk i betydningen, at kapitalismen er en social relation, der skal overskrides. Ikke som en teori, der skal realiseres, men som et opgør med det kapitalistisk definerede arbejde, løn- og pengeformen samt nationalstaten. Ikke kommunismen som et projekt, men en afvisning, der finder sted på ny hele tiden. Alternativet er, at katastroferne vil tage til i styrke. Nedsmeltningen af reaktorerne på atomkraftværket i Fukushima i Japan er blot det seneste eksempel på, hvorledes kapitalismen langt fra at beskytte mennesker mod katastrofer faktisk intensiverer eller direkte producerer dem. Som Bordiga formulerede det i 1951, har kapitalismen “en glubende appetit efter katastrofer og ruiner”.⁶

Bogen består af syv kapitler. Den indledes med et essay, “Neoliberalisme eller alterglobalisering”, hvor jeg analyserer den neoliberale globaliserings hegemoniske status i 1980’erne og 1990’erne med særligt fokus på den modstand, alterglobaliseringsbevægelsen og antistrukturtilpasningsprotesterne forsøgte at yde i løbet af 1990’erne, en modstand som åbner et

---

5 Jf. Amadeo Bordiga: *Strutture economica e sociale de la della Russia d'oggi* [1957] (Milano: Edizioni il programma comunista, 1976) og Karl Korsch: “Om den marxistiske ideologi i Rusland” [“Zur Geschichte der marxistischen Ideologie in Rusland”, 1932], oversat af Jan Bo Hansen, in: idem: *Staten og kontrarevolutionen* (København: Jørgen Paludans Forlag, 1973), pp. 88-94. Som den amerikanske litteraturhistoriker Geoff Waite fint formulerer det: “Enhver socialist, der hævder, at socialismen bliver til kommunisme, når den hægges i sin udvikling og indskrænkes til et enkelt land eller en enkelt region, er enten en idiot eller en forbryder.” Geoff Waite: *Nietzsche's Corps/e: Aesthetics, Politics, Prophecy, or, the Spectacular Technoculture of Everyday Life* (Durham: Duke University Press, 1995), p. 5.

6 Amadeo Bordiga: “Omicidio dei morti” [1951], in: idem: *Drammi gialli e sinistri della moderna decadenza sociale*, online på: <http://www.sinistra.net/lib/bas/battag/ceke/cekeqguzui.html>

rum hinsides den kolde krigs fastlåste politiske dynamik, men som effektivt bremses af ‘krigen mod terror’, der reducerer verden til et falsk valg mellem ‘demokrati’ og ‘terrorisme’ og muliggør implementeringen af et regulært antioprørsregime. I det følgende essay, “Terrorismens og antiterrorismens abjekte fællesskaber”, fokuserer jeg på 9/11 og den militante islamisme, som takket være lokale, vestligt støttede pjaltedespotier kendetegnet ved enorm ulighed med et brag og stor billedpolitisk tæft iscenesatte sig som en antiimperialistisk kraft, der var i stand til at udfordre amerikansk overherredømme og midlertidigt forhindre etableringen af en progressiv politisk bevægelse i Mellemøsten, trods det at den reelt ikke var systemkritisk, men blot den amerikanske fundamentalismes mellemøstlige teokratiske spejling. I “At styre med billeder” analyserer jeg i forlængelse af den tyske kulturkritiker Walter Benjamin og den franske situationist Guy Debord den vigtige rolle, billeder spiller i senkapitalismen, hvor opløsningen af tidligere fællesskaber nødvendiggør en intens og konstant kontrol med befolkningen gennem produktionen og cirkulationen af billedlige dominansformer, et forhold som 9/11 tydeliggjorde hinsides enhver tvivl. Med udgangspunkt i den tyske filosof Theodor W. Adorno og Debord diskuterer jeg i det fjerde essay, “Samtidskunst, neoliberalisme og konsensus”, forholdet mellem neoliberalisme og samtidskunsten i form af relationel æstetik og interventionskunst og kritiserer samtidskunsten for at agere inden for den horisont, den neoliberale ideologi har udstukket. I forlængelse af denne diskussion analyserer jeg i dialog med den tyske filosof Herbert Marcuse i essayet “Ulydighed, kommunisering og kunst” kunstens revolutionære potentiale og præsenterer Tiqqun-gruppens kommuniseringsprojekt som et eksempel på et interessant post-

situationistisk greb i dag. “Kunst som krigsmodstand” er en diskussion af samtidskunstens evne til og mulighed for at yde visuel modstand mod de amerikansk initierede krige i Afghanistan og Irak med omdrejningspunkt i Alfredo Jaars “The Lament of the Images” og Retorts “Afflicted Powers”. I bogens sidste essay, “Kontrolsamfund og kanonbådsdiplomati”, analyserer jeg forløbet fra 1990’ernes kontrolsamfund og dets decentrale netværk og usynlige kontrolmekanismer, som beskrevet af den franske filosof Gilles Deleuze, til 00’ernes angrebskrige og genkomsten af ‘ældre’ militære magtformer, som beskrevet af den italienske filosof Giorgio Agamben og den engelske marxistiske geograf David Harvey.

Det er vitterligt en underlig tid, vi lever i. På den ene side domineres verden stadigvæk af en militariseret neoliberalisme, der gør alt for at sikre den vestlige verdens borgerskabs velstand og forfølger oppositionskræfterne, hvor de end findes. På den anden side er situationen tydeligvis ude af kontrol, og nye perspektiver presser sig på, senest den arabiske revolutionsbølge der truer med at udløse en proces, som vil underminere den nuværende verdensorden med rige, hvide nationalstater og farvede, smadrede vasallande.⁷ Et uafhængigt arabisk proletariat, der ikke satser nationalistisk som den vestlige arbejderklasse gjorde i 1930’erne og afviser såvel islamisme og demokrati som falske repræsentationer, der reelt bremser ethvert radikalt initiativ, kan meget vel vise sig at blive udgangspunktet for en global revolutionær proces,

---

⁷ For en oversigt over alle de optøjer, der har fundet sted inden for de seneste ti-femten år, se Alain Bertho: *Les temps des émeutes* (Paris: Bayard, 2009). Bertho har en hjemmeside, hvor han løbende opdaterer listen: <http://berthoalain.wordpress.com/>

der opløser nationalstatssystemet og ophæver pengeøkonomien. Men der er vi naturligvis ikke endnu, og der vil blive gjort alt for at afspore denne udvikling. Interventionskrigene er allerede indledt, den potentielt revolutionære proces skal destabiliseres. Men tingene er i bevægelse, og den 25. januar 2011, hvor den ægyptiske revolution brød ud, kan ende med at blive langt vigtigere end den 11. september 2001, som hele tiden trækkes frem som referencepunkt med henblik på at bevare den allerede etablerede orden og intensivere den neoliberale globalisering. I modsætning til al-Qaeda har vi her en reel trussel mod den 'globale orden'.

NEOLIBERALISME ELLER ALTERGLOBALISERING

“Det synes at være nemmere for os at forestille os jordens og naturens fuldstændige forværring end senkapitalismens sammenbrud.”¹

Fredric Jameson

“Un autre monde est possible” (En anden verden er mulig) – således skrev Ignácio Ramonet, den spanske redaktør af den Paris-baserede politiske månedsavis *Le Monde diplomatique*, i en leder i maj 1998.² “Er den politiske, sociale, kulturelle arkitektur, som har rejst neoliberalismen, modificerbar?” spurgte Ramonet læseren. “Er borgerne dømt til at forblive indespærret i den nuværende økonomiske afskyelighed uden mulighed for at reagere? Eksisterer der andre veje at udforske, således at menneskeheden genfinder meningen med det fælles gode?” Ramonets sætninger står i retrospektiv som udtryk for de sene 1990'eres begyndende problematisering af det neoliberale akkumulationsregime, som indtil da havde været stort set udfordret i den vestlige verden, siden dets implementering fra midt i 1970'erne. I den anden halvdel af 1990'erne blev det neoliberale hegemoni imidlertid udfordret af alterglobaliseringsbevægelsen i Europa og Nordamerika og antistrukturtilpasningsprotester i den tredje verden, som reagerede på den sumpede grådighed, som kapitalismen eksponerede i sin

¹ Fredric Jameson: *The Seeds of Time* (New York: Columbia University Press, 1994), p. xii.

² Ignácio Ramonet: “Un autre monde est possible”, in: *Le monde diplomatique*, maj 1998, p. 1.

neoliberale variant. Op gennem 1990'erne fremstod neoliberalismen ellers uovervindelig, men *food riots* og alterglobaliseringsbevægelsens topmødeprotester formåede tilsammen at kaste lidt grus i maskineriet og forsinke den neoliberale globaliserings fremdrift og tvang den ud i krige og indførelsen af det antioprørsregime, vi i dag er konfronteret med.

DEN NEOLIBERALE HJEMKOMST

Som den engelske historiker og *New Left Review*-redaktør Perry Anderson skriver i sin statusopgørelse over tidsskriftets historie fra 2000, "Renewals", var tiden efter Murens fald og den sovjetiske statskapitalismes kollaps generelt præget af en hidtil uhørt sejrrig kapitalistisk offensiv, som effektivt formåede at lukke den politiske horisont og fjerne mulighederne for formuleringen af alternative politiske projekter.³ Årene efter den sovjetiske kommunismes implosion stod, som Anderson skriver, således ubetinget i neoliberalismens tegn, frimarkeds-kapitalismen fremstod som den eneste reelle økonomiske løsning, som det blot gjaldt om at implementere i Østeuropa og alle andre steder, hvor den ikke endnu var et fuldt realiseret faktum. Det kunne kun gå for langsomt, og der var ikke noget at være i tvivl om.

Forvitringen af den sovjetiske kommunisme blev betragtet som en art bevis på overlegenheden af den vestlige blanding af parlamentarisk demokrati og markedøkonomi. Ifølge den neoliberale doxa var det ligetil: Under dække af at blande sig mindst muligt skulle staten udbrede markedsmæssig adfærd til alle områder af det menneskelige liv. Det skete gennem afskaffelse af tilskud til eksempelvis mad, boliger og brændsel,

3 Perry Anderson: "Renewals", in: *New Left Review: New Series*, nr. 1, 2000, pp. 5-24.

gennem privatisering af nationaliseret industri og gennem multinationale firmaers overtagelse af leveringen af eksempelvis vand, sundhed og uddannelse. Samtidig skulle økonomisk svage nationer fjerne enhver form for importkontrol, da det på længere sigt på den måde blev muligt for dem at tiltrække udenlandske investeringer, der ville resultere i økonomisk vækst, som ville gøre det muligt at tilbagebetale gæld.

Fortællingen om den kolde krigs afslutning nåede hysteriske højder med den amerikanske *bureaucrat-turned-philosopher* Francis Fukuyamas bog om historiens afslutning, *The End of History and the Last Man* fra 1992, hvori Fukuyama euforisk iscenesatte det liberale demokrati – ifølge Fukuyama kendetegnet ved anerkendelse af menneskets værdighed og økonomiske effektivitet – som intet mindre end virkeliggørelsen af guds kongerige på jorden, som den endelige form for menneskelig styring.⁴ Vi var kommet hjem, intet mindre. Fukuyamas bog fremstår i retrospektiv som et skoleeksempel på, hvorledes den neoliberale ideologis forestilling om en ny verdensorden på dette tidspunkt blev forsøgt præsenteret som naturlig, og som om den ikke var en ideologi.

Den amerikanske historiker Russell Jacoby analyserer i sin bog *The End of Utopia: Politics and Culture in an Age of Apathy* fra 1999 denne 'post-ideologiske' situation, hvor neoliberalismen effektivt havde stoppet alle huller til og blokeret for enhver socialistisk tankegang eller tro på en anden verden: "Vi bliver stadig oftere tvunget til at vælge mellem status quo eller noget værre. Der synes ikke at eksistere andre alternativer. Vi er ankommet til samtykkets æra, hvor vi indretter vores liv, fa-

4 Francis Fukuyama: *Historiens afslutning og det sidste menneske* [*The End of History and the Last Man*, 1992], oversat af Ole Lindegaard Henriksen (København: Gyldendal, 1993).

milier og karrierer med ringe forventning om, at fremtiden vil være anderledes end nutiden. [...] En ny konsensus er dukket frem: Der er ingen alternativer. Det er den herskende opfattelse i vor tid, en æra af politisk udmattelse og tilbagetrækning.”⁵ Selv socialister og politikere eller aktivister, der mente at oppebære et engagement til fordel for en eller anden form for socialisme, havde mistet tiltroen til en anden verden end neoliberalismens; som Jacoby vrisser: “Marxismen leder [nu] efter et efterliv som en mere perfekt kapitalisme.”⁶ Efter de højspændte 1980’ere med stjernekrigsprojekter og citadelkultur var der pludselig ikke længere nogen grundlæggende problemer; det var mest af alt et spørgsmål om at dosere den rette blanding af afregulering og privatisering plus lidt parlamentarisk demokrati og nordamerikansk underholdningskultur, så var den hjemme: *We are the World*. Tidligere tiders politiske skel og økonomiske problemer var en saga blot. Nu var det tid til afregulering og globalisering.

FRAVÆRET AF ALTERNATIVER

Op gennem 1990’erne var kritikken af den neoliberale dagsorden spagfærdig og stort set fraværende. Når socialdemokrater i Europa i løbet af 1990’erne overtog regeringsmagten, som det var tilfældet i eksempelvis Storbritannien og Tyskland, så var det for endnu mere effektivt at forfølge en neoliberal politik, der tog form af radikale indgreb i velfærdsstaten, privatiseringer og afregulering. Som Anderson skriver: “Kernen i regeringernes [Blairs, Schröders, etc.] fremgangsmåder forbli-

5 Russell Jacoby: *The End of Utopia: Politics and Culture in an Age of Apathy* (New York: Basic Books, 1999), p. XI-XII.

6 Ibid., p. 23.

ver videreførelsen af Reagan-Thatcher-arven, i nogle tilfælde med midler deres forgængere ikke turde benytte.”⁷

Hvor Murens fald kom til at signalere socialdemokratiens helhjertede tilslutning til det neoliberale paradigme, hvilket blev endeligt bekræftet med Blairs *Third Way*, da viste sovjetkommunismens kollaps sig på mange måder at være dødsstødet for en i forvejen forkrampet venstrefløj, der på forskellig vis havde identificeret sig med den sovjetrussiske kommunisme, trods det at denne aldrig reelt havde noget som helst at gøre med det, Karl Marx forestillede sig, da han skrev om kommunismens negation af kapitalismen. Marx definerede kapital som pengeavlende penge, og en ophævelse af kapitalismen må derfor nødvendigvis tage form af en ophævelse af de kapitalistiske økonomiske grundformer (altså en negation af vare-, penge- og lønformen, der resulterer i, at arbejdsproduktet ikke længere er en vare, som har en pris og kan sælges for penge etc.), men i Sovjetunionen, den såkaldt ‘faktisk eksisterende socialisme’, mente man at være på vej mod kommunismen gennem socialismen via privatejendommens afskaffelse, planøkonomi og proletariats diktatur. Kapitalforholdene blev imidlertid ikke negeret, og den kapitalistiske produktionsmåde fungerede derfor intakt i Sovjetunionen, hvor der blev udviklet en form for statskapitalisme. Ikke desto mindre abonnerede begge fløje i den kolde krig på den misforståelse, at Sovjetunionen var i færd med at ophæve kapitalismen og blive et socialistisk samfund. I efterkrigstiden var det primært venstremarxistisk systemkritik, der havde styr på disse sager og derfor ikke lod sig fange af den kolde krigs frygtpolitik, men analyserede de to konkurrerende regimer

7 Anderson: “Renewals”, p. 11.

som to forskellige former for kapitalisme.⁸ Der var imidlertid desværre tale om undtagelser, og store dele af ikke mindst den vesteuropæiske venstrefløj forblev under hele efterkrigsperioden orienteret mod det statskapitalistiske Sovjetunionen og brugte derfor meget tid på at legitimere det partidiktatur, som hurtigt blev en realitet efter den russiske revolution, samtidig med at de effektivt fik forplumret, hvad det kommunistiske perspektiv faktisk går ud på. Og det var selvfølgelig derfor, at Murens fald kunne iscenesættes som kommunismens endeligt, og det er derfor, at vi skal frem til 1990'ernes alterglobaliseringsbevægelser, før det faktisk lykkedes at formulere en egentlig post-koldkrigsinternationalisme, der overskred den kolde krigs rigide modsætninger.

FRA FORDISME TIL NEOLIBERAL GLOBALISERING

Hvis vi zoomer lidt ud og betragter den historiske udvikling med grovkornede politisk-økonomiske briller, udgjorde Murens fald snarere en afsked med de sidste rester af statsstyret økonomi end afslutningen på en højspændt ideologisk kamp mellem kapitalisme og socialisme. For de to konkurrerende systemer var faktisk – til trods for den fjendtlige retorik – fælles om en række grundlæggende økonomiske instrumenter og prioriteringer i perioden fra Anden Verdenskrig og frem til

---

8 Jf. eksempelvis Claude Lefort: *Éléments d'une critique de la bureaucratie* (Genève: Librairie Droz, 1971) og Guy Debord: *Skuespilsamfundet [La Société du Spectacle, 1967]*, oversat af Ole Klitgaard (København: Rhodos, 1972). Kritikken af den statskapitalistiske udvikling i Sovjetunionen fandt faktisk sted allerede få år efter den russiske revolution; i begyndelsen af 1920'erne var den tysk-hollandske rådskommunisme og det italienske venstre således i færd med kritisk at analysere de såkaldt 'socialistiske stater' og deres kapitalistiske produktionsmåde. Jf. henvisningen til Bordiga og Korsch i introduktionen.

begyndelsen af 1970'erne, hvor der begyndte at ske et skifte i den vestlige verden fra statsstyret fordisme via postfordisme og til neoliberal global kapitalisme. Murens fald var i den sammenhæng blot en etape i denne historiske udvikling væk fra statscentreret kapitalisme; i Sovjetunionen skete skiftet blot med ti års forsinkelse men så til gengæld med desto større fart og endnu voldsommere end i den vestlige verden (det russiske bruttonationalprodukt faldt med en tredjedel fra 1989 til 1999, og levestandarden faldt drastisk, eksempelvis faldt gennemsnitsalderen for mænd til 57 år i 1990'erne).

I den vestlige verden skete der altså et skifte fra statsstyring til neoliberalisering i løbet af 1970'erne og 1980'erne.⁹ Baggrunden var, at der i løbet af 1960'erne var dukket en hel række kritiske politiske subjektiviteter frem, som formåede at destabilisere det på det tidspunkt herskende produktionsparadigme bestående af keynesianisme, fordisme og taylorisme. Stridige arbejdere, kvinder, arbejdsløse, seksuelle minoriteter, sorte og oprindelige folk, studenter og krigsmodstandere manifesterede sig som utilfredse og nedbrød de allerede etablerede politiske positioner og krævede noget, som det daværende system ikke kunne indfri. Det blev derfor nødvendigt at forlade efterkrigstidens keynesianske model med fuld beskæftigelse, der havde været central for udviklingen af velfærds-

---

9 Jf. David Harvey: *A Brief History of Neoliberalism* og Gérard Duménil & Dominique Lévy: *Crise et sortie de crise. Ordre et désordres néolibéraux* (Paris: PUF, 2000). Skiftet til neoliberal økonomi skete med varierende hastighed i de forskellige lande, USA, Chile og Storbritannien udgjorde avantgarden, mens eksempelvis Mitterands Frankrig foretog bevægelsen fra statsstyring til neoliberalisering en anelse mere tøvende.

og konsumsamfundet, da den viste sig at udstyre arbejderne med så meget *agency*, at de afviste den fordristiske disciplin.¹⁰ Løsningen på krisen blev at fjerne grundlaget for social reproduktion for en stor mængde af de stridige subjekter, der blev fyret, fik midlertidigt arbejde eller bare blev fjernet fra forskellige former for fælledele som offentlig service, jobbeskyttelse, genetisk viden, akademisk data, jord eller vand. Det autonomistiske marxistiske aktivist- og skriftkolektiv Midnight Notes Collective beskriver denne udvikling som en global indhegningsproces, en ny fase af det Marx benævnte oprindelig akkumulation, "en storstilet omorganisering af akkumulationsprocessen [...]. Det vigtigste mål for denne proces, som har været undervejs siden midten af 1970'erne, har været at fjerne arbejdere fra det område, hvor deres organisatoriske kraft er blevet skabt, således at de som afrikanske slaver overflyttet til Amerika tvinges til at arbejde og kæmpe i et fremmed område, hvor de modstandsformer, som er mulige derhjemme, ikke længere er til rådighed."¹¹

I kølvandet på hvad vi stenografisk kan benævne '68-oprøret, kom efterkrigstidens fordristiske akkumulationsparadigme altså i problemer, som blev forsøgt løst gennem neoliberal afregulering, hvor de antiautoritære energier blev omformet og styret over i en ny omgang kapitalistisk akkumulation. Arbejdskraften blev forsøgt gjort mindre værd, og arbejderne blev reduceret til en art apolitisk vare, der kun fik værdi gen-

10 Den keynesianske løsning tog form af højere lønninger til arbejderne mod forøget produktivitet, en institutionel anerkendelse af arbejderklassen gennem fagforeninger og skabelsen af en velfærdsstat, der udbedrede den værste fattigdom og elendighed.

11 Midnight Notes Collective: "The New Enclosures", in: idem: *Midnight Oil: Work, Energy, War, 1973-1992* (New York: Autonomedia, 1992), p. 321.

nem markedet. I hvad den italienske autonomia filosof Paolo Virno har kaldt 70'ernes kontrarevolution, blev størstedelen af de antiimperialistiske, antiautoritære og anarkistiske krav på den måde oversat til vareformen og muliggjorde en endnu mere omfattende kolonisering af hverdagslivet, og resten af kravene blev kriminaliseret og undertrykt.¹² Resultatet af denne proces blev skabelsen af, hvad den franske antipsykiater Félix Guattari og den italienske autonomia filosof Toni Negri kalder den integrerede verdenskapitalisme, et verdensrum som var glat for kapitalens bevægelser, men stribet og segmenteret for arbejdersubjekternes migration.¹³ Negri såvel som den franske venstre kommunist Jacques Camatte benytter Marx' distinktion mellem formel og reel subsumption til at analysere denne udvikling, hvor kapitalen i perioden efter afslutningen på Anden Verdenskrig underlægger sig alle livets områder; de relationer, som kendetegner kapitalen, er blevet 'demokratisk' fordelt over hele det sociale legeme, således at de kendetegner enhver social produktion/reproduktion. Det er ikke længere blot varer og arbejdsredskaber men også arbejdskraften, der produceres kapitalistisk – hele samfundet er dermed produktivt/reproduktivt.¹⁴

STRUKTURTILPASNING OG 'USYNLIGE' MADOPTØJER

Det neoliberale globaliseringsprojekt, som blev lanceret i den anden halvdel af 1970'erne og var rettet mod 60'ernes him-

12 Paolo Virno: "Do You remember counterrevolution?", in: Nanni Balestrini & Primo Moroni (red.): *L'orda d'oro 1968-1977: La grande ondata rivoluzionaria e creativa, politica ed esistenziale*, nuova ed., (Milano: Feltrinelli, 1997), pp. 639-657.

13 Félix Guattari & Antonio Negri: *Les nouveaux espaces de liberté* (Paris: Dominique Bedou, 1985).

14 Jf. Jacques Camatte: *Capital et Gemeinwesen* (Paris: Spartacus, 1978).

melstormere, tog form af inddrivelse af gæld fra den tredje verden, dumpning af priserne på de råvarer, de samme lande eksporterede, outsourcing, øget konkurrence mellem arbejderne gennem udvidelse af arbejdsmarkedet, der nu pludselig var hele verden, brug af kvinder i *sweat shop*-produktion, slankning eller decideret afvikling af velfærdsstaten, aflæsning af farligt affald i den tredje verden og ekspropriation af land og naturressourcer. I et første moment stod den på privatiseringer, fyringer, nedskæringer og antifagforeningskampe i den vestlige verden, højdepunkterne var blandt andet, da Reagan i 1981 fyrede 11.300 strejkende flyledere, og da Thatcher i 1985 besejrede strejkende britiske kulminearbejdere efter mere end et års strejke og lukkede flere miner. I det globale syd stod den på oprettelse af eksportproduktionszoner som erstatning for den industri, der blev lukket i nord, og de strukturtilpasningsprogrammer, som IMF og Verdensbanken tvang forgældede lande til at følge mod at optage nye lån eller tilbagebetale gamle lån, der pludseligt var blevet meget dyrere, da renten steg drastisk i 1979 efterladende en række nationer med gigantisk gæld. I overensstemmelse med det neoliberale projekt åbnede disse programmer de nationale økonomier for multinationale virksomheder og tvang dem til drastiske nedskæringer på offentlige udgifter. På den måde blev de postkoloniale nationer styret økonomisk udefra og tvunget til at lukke ned for fattigdomsbekæmpelse og uddannelsesprogrammer og opheve allerede gennemførte landreformer. Som følge af IMF-programmerne faldt reallønnen i Afrika i perioden gennemsnitligt mellem 50 og 60 procent, samtidig betalte de fattigste lande tre gange så meget som deres oprindelige gæld i 1980 i perioden fra 1980 og frem til 1992, nøjagtigt 1.662 milliarder dollars, hvad der imidlertid dog ikke betød, at gælden kom

ud af verden – den voksede til tredobbelt størrelse. I 1980 var de underudviklede landes samlede gæld på 600 milliarder dollars, i 1990 var den på 1,4 billioner dollars, og i 1997 2,17 billioner dollars. I den første fase af implementeringen af neoliberalismen blev der altså skabt et globalt produktionssystem med øget konkurrence, hvor 'regningen' blev forsøgt sendt videre til miljøet og levende væsener (først og fremmest i syd).

Den anden fase af denne neoliberale omstrukturering, som groft sagt gik fra Murens fald og frem til alterglobaliseringsprotesterne, var, som Anderson skriver, kendetegnet ved at der i flere år ikke umiddelbart var nogen udfordrer til neoliberalismen.¹⁵ Der var ikke noget at være i tvivl om, markedet var forudsætningen for løsningen af ethvert problem. Efter forvirringen af konkurrenten i Øst blev der anlagt en mere forhandlingsvillig mine – der skete et skifte i retorik – og 1990'erne var derfor en tid med en mere 'human' og 'pragmatisk' neoliberalisme i form af eksempelvis den amerikanske præsident Bill Clinton, som offentligt ytrede bekymring over miljøet, børnearbejde og arbejderes rettigheder samtidig med at hans regering gennemførte en række love og initiativer, som udelukkende tjente de riges interesser.¹⁶ Men officielt var der ikke nogen grund til ikke også at invitere civilsamfundets organisationer og NGO'ere indenfor og diskutere de problemer, de arbejdede med; det post-ideologiske budskab var, at alt var til forhandling, så længe det skete på markedets betingelser, så længe de forskellige kritikpunkter forblev løsevne enkeltsager og ikke blev forenet i en samlet kritik af kapitalismen og dens neoliberale fase. For afregulering og privatisering gav sig selv.

¹⁵ Perry Anderson: "Renewals", p. 8.

¹⁶ Jf. Michael Meeropol: *Surrender: How the Clinton Administration Completed the Reagan Revolution* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998).

I den første fase af den neoliberale omkalfatring lykkedes det aldrig at etablere en sammenhængende modoffensiv, der kunne tage kampen op mod den neoliberale satsning, men der fandt faktisk en række voldsomme protester sted især i den tredje verden, men da de så at sige faldt ved siden af den dominerende koldkrigsmodel og heller ikke passede til de nationale rammer, som de politiske analyser fandt sted inden for på det tidspunkt, forblev de mere eller mindre usynlige. Men som den amerikanske sociolog John Walton og den engelske antropolog David Seddon viser i deres *Free Markets & Food Riots: The Politics of Global Adjustment* fandt der immervæk mere end 146 IMF-relaterede *riots* sted i såkaldte tredjeverdenslande i perioden 1976 til 1992, en veritabel eksplosion af protester mod IMF's strukturtilpasningsprogrammer, der strakte sig fra Filippinerne over Niger til Peru. "De internationale dimensioner ved spareprogrammerne kommer symbolsk til udtryk gennem angreb på rejsebureauer, udenlandske biler, luksus-hoteller og internationale virksomhedskontorer. Protesterne antager forskelligartede former, ofte fremstår de som klassiske madoptøjer (Marokko, Brasilien, Haiti), andre gange som fredelige demonstrationer, der udvikler sig voldeligt (Sudan, Tyrkiet, Chile) eller som generalstrejker (Peru, Bolivia, Indien). [...] Madoptøjer som et udtryk for folkelig protest er et almindeligt, måske endda universelt, kendetegn ved markeds-samfund – mindre et levn fra den politisk-industrielle evolution end en strategi ved hjælp af hvilken fattige og fortrængte grupper fremsætter deres krav om social retfærdighed."¹⁷

Som Walton og Seddon redegør for, fandt der altså en hel række optøjer og demonstrationer sted rettet mod IMF's

17 John Walton & David Seddon: *Free Markets & Food Riots: The Politics of Global Adjustment* (Oxford & Cambridge, MA: Blackwell, 1994), p. 43.

strukturtilpasningsprogrammer fra sidst i 1970'erne og frem. Den første bølge kulminerede i 1983 til 1985 med uro i blandt andet Bolivia, Brasilien, Panama, Tunesien, El Salvador, Guatemala og Mexico, den anden nåede sit højdepunkt efter 1989 i lande som Venezuela, Niger, Indien og Nepal. Forløbet var stort set det samme hver gang: I Zambia, for eksempel, var en del af de offentlige udgifter blevet brugt til at subsidiere prisen på majs, således at selv fattige kunne købe majsmeal. I henhold til et strukturtilpasningsprogram udfærdiget af IMF blev disse subsidier imidlertid fjernet i 1985, hvad der resulterede i en flerdobling af priserne på majs, der pludselig kostede 120 procent mere. Det kom til voldsomme uroligheder i den nordlige del af landet i kobberminedistriktet. Kvinder, unge og arbejdsløse gik på gaden og angreb de lagre, hvor majsmelet blev opbevaret. Urolighederne kulminerede den 9. december 1986, hvor hundredvis af butikker blev plyndret, og der blev sat ild til et regeringskontor i Kalulushi. Op mod tyve mennesker blev dræbt under madoptøjerne, og flere hundrede blev såret. På grund af urolighederne blev den zambiske regering nødsaget til at sænke prisen på majs og bakkede – dog kun midlertidig viste det sig – ud af aftalerne med IMF.

Et andet eksempel på periodens protester var de optøjer, der fandt sted i Caracas i Venezuela i 1989. Ved præsidentvalget i 1988 langede Accion Democrática præsidentkandidat Carlos Andres Perez voldsomt ud mod IMF og afgav løfte til vælgerne om kun at betale 20 procent af landets eksportindtægter tilbage på de IMF-lån, som partiet under ledelse af den afgangende præsident Jaime Lusinchi ellers selv tidligere havde lånt for at kompensere for de faldende olieindtægter, den venezuelanske økonomi led under som følge af den økonomiske opbremsning af verdensøkonomien i begyndelsen af

1980'erne. Men blot to uger efter at have vundet valget annoncerede Perez en ny og voldsom spareplan, der skulle gøre det muligt at leve op til aftalerne med IMF og samtidig overbevise IMF om at yde nye lån til landet. Priserne på offentlige tariffere og olie steg således markant fra den ene dag til den anden, blandt andet eksploderede prisen på fødevarer og transport. Optøjerne brød ud den 27. februar om morgenen, da arbejdere fra forstæder som Guarenas og Guatrie skulle med bus for at komme på arbejde i centrum af Caracas. De blev mødt med en prisstigning på mellem 50 til 100 procent for at tage bussen. Reaktionen lod ikke vente på sig, og tusinder ytrede deres utilfredshed ved at sætte ild til busser og biler, bygge barrikader og plyndre butikker. Urolighederne bredte sig hurtigt til resten af hovedstaden og andre byer i landet. Den første fase af optøjerne havde karakter af et løssluppet karneval, hvor utilfredse fattige festede med de tilegnede varer som champagne, kød og whiskey, mens politiet så på med billigelse, men da der blev indført undtagelsestilstand og militærpolitiet rykkede ind med tanks og tåregas, ændrede billedet sig. Ifølge journalister skød militæret på alle, der bevægede sig på gaden. Tre dages optøjer blev afløst af en uges besættelse og skudkampe mellem militær og fattige. Optøjerne blev slået ned med hård hånd, og det er aldrig blevet klarlagt, hvor mange der døde, men op mod 3.000 menes at være blevet dræbt eller forsvundet, og tusindvis blev arresteret.¹⁸ Efterfølgende gennemtrumfede Perez og hans regering IMF's økonomiske tilpasningspolitik uden nogen som helst folkelig opbakning.¹⁹

18 Jf. George Ciccariello-Maher: "The Legacy of Caracazo: The Forth World War Started in Venezuela", in: *Counterpunch*, 3/4 marts 2007, online på: <http://counterpunch.org/mahero3032007.html>

19 I 1992 forsøgte dele af militæret med Hugo Chávez i spidsen at begå militærkup og afsætte Perez, men kuppet mislykkedes. Utilfredshederne med Accion

Den lange række af madoptøjer, der fandt sted i underudviklede lande i Afrika, Asien og Latin- og Sydamerika i 1980'erne og 1990'erne, var med til at lægge hindringer i vejen for den ellers så sejrssikre neoliberale offensiv, der skyllede hen over verden fra sidst i 1970'erne ved at delegitimere dens globaliserings- og postideologiske ideologi. Madoptøjerne var imidlertid på dette tidspunkt primært defensive modreaktioner, som mindre handlede om at etablere noget nyt end om at forsvare det allerede eksisterende og undgå den misere, der nødvendigvis fulgte i kølvandet på implementeringen af IMF's strukturtilpasningsprogrammer. Og selvom de var rettet mod globale forhold og IMF's neoliberale strukturtilpasningsprogrammer, så forblev madoptøjerne ikke desto mindre desperate lokale reaktioner, der ikke formåede at knytte de spredte protester sammen til en samlet modstand, derfor lykkedes det reelt aldrig at overskride den konkrete nationale kontekst. Som den amerikanske politolog Jeffrey Ayers formulerer det: "Mens forskellige bevægelser og regionspecifikke kollektive aktionsrammer dukkede frem i 1980'erne og de tidlige 1990'erne i forskellige dele af verden, så krævede det udviklingen af en mere inklusiv indramning at forene de forskelligartede aktører i en protestbevægelse mod neoliberalismen."²⁰

CHIAPAS-KOMMUNEN

I 1994 kan der imidlertid siges at ske et sådant skifte hen imod en mere inklusiv og internationalistisk ramme, da EZLN

Democrática og det etablerede politiske system tog imidlertid blot til i styrke, og i 1998 vandt Chávez – som var blevet sat på fri fod i 1994 – præsidentvalget i Venezuela og indledte en omfattende nationalisering og omfordeling af landets ressourcer.

²⁰ Jeffrey Ayers: "Framing Collective Action against Neoliberalism: The Case of the 'Anti-Globalization' Movement", in: *Journal of World-Systems Research*, nr. 1, 2004, p. 15.

(Ejército Zapatista de Liberación Nacional) lancerede deres væbnede oprør i den mexicanske stat Chiapas. Om morgenen den 1. januar 1994 indtog omkring 3.000 maskerede og ski-maskeklædte mayaindianske zapatista-oprørere, som var bevæbnet med våben eller vellignende attraper, San Christobal de la Casas og fire andre byer i Chiapas-provinsen i Mexico.²¹ Mayaoprørerne bemægtigede sig offentlige bygninger, åbnede fængsler og kom med offentlige erklæringer vendt mod den mexicanske regering og dens neoliberale politik. Dagen for aktionen var nemlig ikke tilfældig, den 1. januar 1994 trådte North American Free Trade Agreement (NAFTA) mellem USA, Canada og Mexico i kraft. Som EZNL's talsperson, subcomandante Marcos, sagde: "Dette handler ikke om Chiapas, det drejer sig om NAFTA og [den mexicanske præsident] Salinas neoliberale projekt."²² Op gennem 1980'erne og 1990'erne implementerede den mexicanske regering en række drastiske økonomiske strukturtilpasningsprogrammer, som blandt andet bestod i devaluering af pesoen, fjernelse af subsidier på fødevarer, beskæring af de offentlige udgifter og åbning af Mexico for udenlandsk kapital. Effekterne af disse tiltag, som blev suppleret med konsekvent valgsvindel, var massiv arbejdsløshed og en drastisk nedgang i realindkomst for ikke blot landets bønder og arbejdere, men også dele af middelklassen. Situationen i Chiapas-provinsen var endnu værre end i resten af landet. Selvom Chiapas-provinsen, der er den sydligste delstat i Mexico, er rig på både olie og uran, samti-

---

²¹ Zapatisterne tog deres navn fra Emiliano Zapata, som var en af lederne i den mexicanske revolution i 1910. Zapata kæmpede for de fattige bønders rettigheder og en mere retfærdig jordfordeling.

²² Subcommandante Marcos citeret i John Ross: *Rebellion from the Roots: Indian Uprising in Chiapas* (Monroe: Common Courage Press, 1995), p. 153.

dig med at der produceres store mængder kaffe, majs og kvæg, så lever langt over halvdelen af befolkningen på 3,5 millioner under FN's fattigdomsgrænse. Elektricitet fra store dæmnin-ger i delstaten eksporteres til USA, mens de lokale ikke har adgang til elektricitet. Som følge af disse forhold har provin-sen været præget af klassekamp, og særligt mayaindianerne, der udgør ca. 35 procent af befolkningen i provinsen, er blevet tvunget til at dyrke stadigt mindre anvendelig jord og sælge deres arbejdskraft ekstremt billigt for bare at overleve. Maya-indianernes situation er typisk for den indfødte befolkning i Mexico, som siden Spaniens erobring i 1521 og frem til i dag har været udsat for forfølgelse og diskrimination. NAFTA-af-talen, der åbnede Mexico op for varer fra USA og Canada, var altså blot det seneste initiativ, som gjorde det næsten umuligt at overleve for de fattige i Chiapas, og da det var forventet, at prisen på korn, som er den primære indtægtskilde for india-nerne, ville falde som følge af aftalen, og at områdets store in-dustrikvægvavlere ville tilegne sig flere landområder fra india-nerne, var scenen sat for EZLN's aktion. Den mexicanske hær blev sat ind mod oprørerne, og det kom til kampe i flere byer, og op mod 1.000 mennesker mistede livet i løbet af tolv dage, før der blev indledt fredsforhandlinger mellem Salinas og EZLN. På det tidspunkt havde zapatisterne formået at sprede nyheden om deres aktion og modtaget sympatierklæringer fra store dele af såvel det mexicanske samfund som det interna-tionale. I februar begyndte indianerne og regeringen forhand-linger, EZLN krævede gennemgribende reformer af Mexico, blandt andet en egentlig valgreform, ændring af straffeloven og at den oprindelige befolknings levevilkår blev forbedret, men regeringen afviste disse tiltag og forsøgte at repræsentere konflikten som et lokalt problem om ressourcer. Men EZLN

holdt fast i sine krav, og forhandlingerne strakte sig frem til august 1996, hvor EZLN trak sig ud, fordi regeringen ikke ville implementere de aftaler om indfødtes rettigheder, San Andrés-aftalerne, det faktisk var lykkedes at blive enige om tidligere samme år. Regeringen skiftede da taktik fra dialog til provokation, og de følgende år kom det løbende til spredte kampe mellem EZLN og militæret samt paramilitære grupper finansieret af områdets store jordejere, der konsekvent tileg-nede sig jord fra indianerne. I 2000 marcherede zapatisterne til Mexico City og krævede, at den nyvalgte præsident Vicente Fox, der i sin valgkamp havde været positiv over for zapati-sterne, levede op til de aftaler, der var blevet indgået i 1996. Da det ikke skete, trak de sig tilbage til Chiapas og oprettede 32 autonome kommuner med egne råd, skoler og sundhedsfa-ciliteter. De autonome kommuner byggede på gamle indian-ske styreformere med landsbyråd og vægt på kollektive værdier efter princippet om at "lede adlydende".²³

Sideløbende med at konflikten med den mexicanske rege-ring bølgede frem og tilbage med større eller mindre inten-

---

23 For en god beskrivelse af zapatisternes kamp frem til 2000, se Bill Wein-berg: *Homage to Chiapas: The New Indigenous Struggles in Mexico* (London & New York: Verso, 2000). I *The Chiapas Rebellion: The Struggle for Land and Democracy* (Durham & London: Duke University Press, 1998) redegør Neil Harvey detaljeret for den historiske baggrund i Chiapas, akolonialisme og Mexicos statsdannelse. John Holloway og Eloína Pérez' antologi *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico* (London: Pluto Press, 1998) samler en række tekster, der diskuterer zapa-tisternes ideologi og forsøg på at nytænke forestillinger som revolution og orga-nisation. Midnight Notes Collectives' *Auroras of the Zapatistas: Global and Local Struggles in the Fourth World War* (New York: Autonomedia, 2001) er en glimrende præsentation og analyse af zapatisterne. John Holloways vigtige *Change the World without Taking Power: The Meaning of Revolution Today* (London & Sterling, Virginia: Pluto Press, 2002) er et forsøg på at udvikle en postteleologisk idé om det revolutionære skrig i forlængelse af zapatisterne.

sitet, afholdt zapatisterne en række såkaldte intergalaktiske konferencer i Chiapas og andre steder med deltagelse af flere tusinde aktivister og intellektuelle fra stort set hele verden. Samtidig opbyggede zapatisterne et internationalt solidaritets- og informationsnetværk, som cirkulerede information om EZLN's aktiviteter i Chiapas, men som også søsatte diskussioner om neoliberalismens konsekvenser andre steder.²⁴ På den måde forsøgte zapatisterne at globalisere deres kamp, decentralisere den og gøre det muligt for andre underkastede at komme til orde og drage nytte af zapatisternes erfaringer; alle kunne være Marcos ved at iklæde sig et tørklæde og stikke en pibe i munden, vi er alle Marcos, som 100.000 råbte i Mexico City i 1995, da præsident Zedillo forsøgte at arrestere *el subcomandante*. Denne åbenhed afspejlede den organisationsform, EZLN selv var kendetegnet ved, som bedst kan beskrives som et forsøg på at operere med radikalt deltagerdemokrati. Som et af EZLN's mange kampråb formulerede det: "Alt til alle, ingenting til os selv." De gange, der blev indgået en aftale med den mexicanske regering, blev aftalerne således forelagt alle de lokale zapatista-samfund, der så tog stilling til dem. "Kommanderende adlydende" var et af EZLN's andre mottoer. EZLN var nemlig hverken et politisk parti med en ledelse, der skulle gøre sig populære hos vælgerne, eller en avantgardeguerilla, der med vold ville tage magten. Subcomandante Marcos var ikke den nye Fidel Castro, men var netop blot

24 Den konservative amerikanske tænketank, Rand Corporation, dedikerede en hel bog til zapatisternes organisation og kommunikationsstrategier: John Arquilla & David Ronfeldt: *The Zapatista Social Netwar in Mexico* (Santa Monica: Rand Corporation, 1998). Thomas Olesen redegør for zapatisternes solidaritetsnetværk og dets brug af internettet i *International Zapatismo: The Construction of Solidarity in the Age of Globalization* (London: Zed Books, 2005).

underkommandant og talsmand for zapatisterne. Derfor var den bedste måde at hjælpe zapatisterne på at gøre modstand og skabe alternativer, hvor man nu selv var. "Vi er alle indianerne", som zapatisterne proklamerede. Det vigtige var at organisere sig selv, ikke at organisere andre. At gøre oprør på baggrund af autonomi og ikke en homogeniserende forestilling om helhed. EZLN definerede derfor heller ikke kampen som et forsøg på at tage (stats)magten og styre kapitalismen i indianernes og arbejderne interesse. Det handlede ikke om målet, men om vejen, om kommunisme som en postkolonialistisk og antikapitalistisk praksis. Den nye verden ville materialisere sig gennem en transformationsproces og ikke efter revolutionen. Zapatisterne forsøgte at bevæge sig hinsides en forestilling om revolutionen som en teleologisk praksis; der var ikke nogen navngivet utopi, det handlede om at realisere.

Zapatisterne udmærkede sig ved i forlængelse af 1980'ernes madoptøjer og modstanden mod IMF's strukturtilpasningsprogrammer at sætte ord på den historiske situation, hvor kapitalismen i form af neoliberalisme var i færd med en stortilet global omstrukturering. Derved pegede EZLN hinsides efterkrigstidens internationalismer, som ofte forblev nationalistiske og teleologiske i deres form, idet zapatisterne, samtidig med at de trak veksler på en lang tradition for folkelige protester og guerillakamp i Latin- og Sydamerika, åbnede et rum for politisk mobilisering hinsides nationalstaten, de nationale befrielsesbevægelser og de spontane protester mod IMF. De distancerede sig fra den nationale Guevaristiske befrielseskamp, men holdt fast i forestillingen om solidaritet med frihedskampe, hvor end de fandt sted. Zapatisternes oprør udgjorde på den måde et brud med en suverænetistisk dagsorden, idet de afviste at lade sig reducere til en lokal el-

ler national protest, men i stedet iscenesatte sig som en del af en større og potentielt global reaktion mod neoliberalismen og institutioner som IMF og Verdensbanken og som et forsvar for de mest undertrykte dele af verdens befolkning, for de indfødte folk og deres ret til autonomi og anstændige forhold.²⁵ Zapatisternes talsmand, subcomandante Marcos, talte karakteristisk for denne globale og postkoloniale dimension om, at de var involveret i “Den Fjerde Verdenskrig”: “Vi mener, at verden, som den førhen så ud med en balance mellem de to supermagter, efter Berlinmurens fald i 1989 og Sovjetunionens opløsning i 1991, er et afsluttet kapitel, og at magten nu har fået en ny placering. Der er ikke længere tale om en imperialistisk magt, som i klassisk forstand dominerer resten af verden, men en ny magt, en hyper-national magt, en kapitalens finansmagt, som nu sætter dagsordenen. Denne nye magt udvikler sig uophørligt, stimuleret af den neoliberale

---

25 Zapatisterne har ikke udviklet nogen sammenhængende revolutionær teori, og deres skrifter og udtalelser stikker i mange retninger. De trækker på såvel anarkisme, socialdemokratisme, katolsk frigørelsesteologi, samt hvad vi kan kalde oprindelig maya-kommunisme. Der er således også en del lokalpatriotiske elementer i deres diskurs, og de er blevet kritiseret for reelt ikke at være andet end et forsøg på at løsrive sig fra det globale marked og trække sig tilbage til en form for mexicansk nationalt socialdemokrati. Det er dog spørgsmålet om engagementet i mexicansk politik og brugen af eksempelvis det mexicanske flag i demonstrationer ikke snarere er et forsøg på at komme hinsides en lokal bondekamp og appropriere politiske modstanders symboler (det indtil for nylig i mexicansk politik altdominerende Partido Revolucionario Institucionals logo var i de samme farver som det mexicanske flag). Som Peyman Vahabzadeh skriver: “Zapatista-identiteten kan ikke forstås som præeksisterende identifikationsprocesser. [...] Zapatisterne tog ikke Zapata som et allerede defineret symbol. I stedet reartikulerede de elementet.” Vahabzadeh: *Articulated Experiences: Towards a Radical Phenomenology of Contemporary Social Movements* (Albany: State University of New York Press, 2003), p. 88.

politik.”²⁶ Det var ifølge Marcos nødvendigt at reagere på finanskapitalens uindskrænkede bevægelser, der skabte endnu større global ulighed og forårsagede armod for stadig flere på kloden.

Idet EZLN indrammede deres væbnede oprør som en global protest og kommunikerede den til resten af Mexico og resten af verden, udviklede mayaindianernes oprør sig til en transnational bevægelse, der var med til at skabe rum for alterglobaliseringsbevægelsens internationale aktioner senere i 1990’erne. På den måde fungerede zapatisterne fra Chiapas som en form for overgang fra 1980’ernes ‘usynlige’ og lokale madoptøjer og antistrukturtilpasningskampe i syd til den transnationale alterglobaliseringsbevægelse i Europa og Nordamerika og den fornyede internationale satsning, der så dagens lys i den anden halvdel af 1990’erne. Man kan sige, at zapatisternes kamp var en slags hængsel mellem 1980’ernes *food riots* og 1990’ernes topmødeprotester, der var med til at tegne verdenskortet på ny, hvorved der åbenbarede sig nye forbindelser mellem nord og syd, fra San Cristobal de las Casas til London til Seattle, tilbage til Caracas og Kalulushi og videre til Porte Alegre, Milano, Seoul, Nairobi og Paris. Subcomandante Marcos ekspliciterede selv forbindelsen mellem kampene, da han i 1999 donerede et honorar for et avisinterview til strejkende arbejdere i Torino, samtidig med at han derved tydeliggjorde, at fornyelsen ikke nødvendigvis skulle komme fra centrum (som en patroniserende solidaritetsgestus), men lige så godt kunne komme fra periferien.

---

26 Marcos i samtale med Ignacio Ramonet, *Marcos. Samtale med subcomandante Marcos* [*Marcos, la dignité rebelle*, 2001], oversat af Jytte og Peter Dürrfeld (København: Informations Forlag, 2001), p. 27. Oversættelse korrigeret.

ALTERGLOBALISERINGSBEVÆGELSEN OG
TOPMØDEPROTESTERNE

Sidst i 1990'erne blev det igen for en kort bemærkning muligt at sætte spørgsmålstejn ved kapitalens evne til selvreform. Tallene talte egentlig for sig selv, siden 1980 og frem til 1999 var 1,6 milliard mennesker gået ned i indkomst, og uligheden mellem rige og fattige var eksploderet både globalt og nationalt. Den gennemsnitlige amerikanske arbejder fik nu 475 gange mindre i løn end topchefer i erhvervslivet, og samtidig var indkomstforskellen mellem den rigeste femtedel af jordens befolkning og den fattigste øget fra 30 til 1 til 60 til 1 fra 1960 til 1990. Fra 1988 til 1993 faldt andelen af indkomst i verden med en fjerdedel for de fattigste 10 procent, mens de rigeste 10 procents andel steg med 8 procent. Konklusionen var sådan set lige for: Neoliberalismen var lig med elendighed for langt størstedelen af verdens befolkning, dens geografi tog form af små befæstede enklaver af konsum omgivet af et hav af fattigdom og nød. Men den neoliberale markedsfundamentalisme fremstod ikke desto mindre uantastet langt op i 1990'erne, og med henvisning til globaliseringen blev den økonomiske omstrukturering præsenteret som en uundgåelig og positiv udvikling. Globaliseringen bragte imidlertid ikke integration og fremgang med sig, snarere disintegration, underudvikling og tyveri og fra sidst i 1990'erne finansielle kollaps i en lind strøm: I 1997 kollapsede den sydøstasiatiske økonomi, i august 1998 den russiske, i september den brasilianske og i 2000 gik bunden ud af den argentinske økonomi. Hvor det i 1980'erne mestendels havde været afrikanske og økonomisk svagere sydamerikanske lande, som mærkede den neoliberale omstrukturings velsignelser, ramte den nu langt bredere.

Da alterglobaliseringsbevægelsen pludselig brød igennem massemediebilledet sidst i 1990'erne og præsenterede en anden historie om neoliberalismen og institutioner som IMF og Verdensbanken, var det imidlertid stadigvæk til stor overraskelse for de fleste. Pludselig gik tusinder af mennesker på gaden og protesterede mod neoliberalismen og dens institutioner såsom WTO. I maj 1998 indkaldte People's Global Action, der var blevet dannet til den anden intergalaktiske konference organiseret af zapatisterne, til demonstrationer og gadefest over hele verden under titlen "Global Days of Action: Against 'Free' Trade and the WTO".²⁷ I Geneve i Schweiz, hvor der var WTO-ministertopmøde, kom det til voldsomme kampe med politiet, som varede i tre dage; i Brasilien marcherede op mod 50.000 landmænd til hovedstaden, Brasília; i Hyderabad og andre byer i Indien demonstrerede flere hundrede tusinder og krævede, at Inden skulle trække sig ud af WTO; i Prag fandt der en gadefest sted med over 3.000 deltagere; i Brighton i England, hvor G8-landene holdt møde, blev centrum blokeret af 5.000 demonstranter, som derved tvang lederne af G8 til at søge tilflugt i en herregård uden for byen.²⁸ Den 18. juni det følgende år koordinerede People's Global Action "J18: Carnival Against Capital", der fandt sted samtidigt i 40 byer verden over under sloganet: "Vores modstand er lige så transnational som kapitalen". Missionen var at lamme finansielle centre og direkte angribe globale økonomiske institutioner

27 For en tidlig beskrivelse af PGA, se Olivier de Marcellus: "People's Global Action: A Brief History", in: *Race & Class*, nr. 4, 2000, pp. 92-99.

28 En oversigt over de mange anti-WTO-aktioner findes på www.apg.org. Beskrivelser af aktionerne i maj 1998 findes også i den vigtige ressourcebog: *We are everywhere: The Irresistible Rise of Anti-Capitalism* (London & New York: Verso, 2003), pp. 102-105.

som banker og børser. I London samledes flere tusinde demonstranter på Liverpool Street Station klokken 12, iførte sig masker i fire forskellige farver og bevægede sig ad fire forskellige ruter mod byens finansdistrikt, City, hvor der blev holdt en kæmpe gadefest, som udviklede sig til optøjer og kampe mellem demonstranter og beredent politi.²⁹ I New York, Vancouver, Melbourne, Madrid og Amsterdam blokerede eller invaderede demonstranter børserne, i Genova blev bankerne malet pink, og i Bordeaux blev de besat.

Inspireret af zapatisterne og den internationale solidaritetsbevægelse, der var blevet udviklet med udgangspunkt i deres kamp, blev der i løbet af få år skabt et transnationalt protestnetværk, hvor neoliberalismen blev udsat for kritik mange steder samtidigt. I forlængelse af zapatisternes deltagerdemokrati var projektet kendetegnet ved et fladt hierarki uden egentlig ledelse, der dikterede aktionsformer eller indsatssteder, i stedet var det op til de enkelte grupper at bestemme fremgangsmåder og greb. På den måde var det håbet at åbne for et utal af *do-it-yourself*-strategier og lade protesten sprede sig uden centrum. Lenins model med organisationernes hierarki og partiets ledelse var tilsyneladende endelig fortid, og den kolde krigs nationalistiske internationalismer overskredet. Som titlen på en af de centrale antologier fra bevægelsen siger: "Vi er overalt" ("We are Everywhere"), forsiden gengiver projektet: Fotografier af direkte aktioner i nord er placeret ved siden af fotografier af protester i syd.

I modsætning til hvad mange i forlængelse af en postmoderne kritik af traditionelle politiske modstandsformer

29 For en præsentation af J18 i London, se Wat Tyler: "Dancing at the Edge of Chaos: A Spanner in the Works of Global Capitalism", in: *We are everywhere: The Irresistible Rise of Anti-Capitalism*, pp. 189-195.

forestillede sig, lykkedes det alterglobaliseringsbevægelsen at bruge gaden som scene for protester, og topmødeprotesterne udviklede en række nye dissensudtryk, som adskilte sig fra den fredelige demonstration og byguerillaernes væbnede kamp. De italienske Tute Bianche gik eksempelvis klædt i hvide buksedragter polstret med skumgummi, som gjorde det muligt fysisk at skubbe til politiet. Andre grupper var endnu mere fantasifuldt klædt ud og dansede i fekestumer foran politiet, mens de kildede dem med fjer. Og hurtigt blev egentlige klovnehære en fast bestanddel af protesterne, iført strutskørt og røde næser mimede de politiet eller sprøjtede vand på dem med vandpistoler. Den amerikanske anarkist og antropolog David Graeber beskriver dette repertoire som "et nyt civilt ulydighedssprog, der kombinerer elementer fra gadeteater, festival og hvad man kan kalde ikke-voldelig krigsførelse".³⁰ Nye kommunikationsredskaber som internettet og senere mobiltelefonen var i høj grad også med til at muliggøre de nye spredte aktioner og flade netværk, med nettet kunne de lokale kampe bindes sammen i et spindelvæv af modstand, hvorved den enkelte protest blev forbundet til modstand andre steder eller det blev muligt at mobilisere store menneskemasser til de såkaldte topmødeprotester.³¹ Det var i høj grad Situationistisk

30 David Graeber: "The New Anarchists", in: *New Left Review*, nr. 13, 2002, p. 66. Ask Katzeff har leveret en glimrende analyse af alterglobaliseringsbevægelsens karnevaleske dimension i *Karneval mod kapitalismen*, upubliceret kandidatspeciale, København Universitet, 2008. Den amerikanske medieteoriker Stephen Duncombe forsøger i sin *Dream: Re-Imaging Progressive Politics in an Age of Fantasy* (New York & London: The New Press, 2007) at argumentere for det nødvendige i at udvikle en kreativ, vittig og emotionel venstredissens, der kan tage kampen op med det nye højres effektive frygtpolitik.

31 Indymedia er et eksempel på alterglobaliseringsbevægelsens brug af nye medier som internettet. Indymedia opstod i forbindelse med protesterne i

Internationale og andre dele af 1960'ernes kreative antikapitalisme som Yippierne, der fungerede som inspirationskilde til de nye aktionsformer. Situationistiske teknikker som *détournement*, hvor der sker en fordrejning af allerede eksisterende billeder og repræsentationer, og *dérive*, hvor man bevæger sig gennem byen og bruger den på en anden måde, blev taget op og benyttet på gaden i demonstrationer og aktioner. Men også 1980'ernes kulturelle aktivisme såsom ACT-UP udgør en inspirationskilde.³² I forbindelse med demonstrationen mod FTAA-topmødet i Quebec i april 2001 fremstillede Cactus, et netværk af kunstnere og designere fra England og USA, et tørklæde i 4.000 eksemplarer, der kunne bruges som maske, hvorpå der på den ene side var silketrykt et hoved med kneblet mund og bag pigtråd og på den anden side et grinende ansigt. Masken var en kommentar til det maskeringsforbud, der var blevet indført i Quebec op til topmødet. Byen var fyldt med politi, og topmødet fandt sted bag et højt hegn. Den kneblede mund var selvfølgelig en visualisering af det forhold. Foldet rundt om den nederste del af ansigtet fungerede tørklædet som en maske, der symbolsk forvandlede demonstranterne til et stort kollektivt og ulydigt subjekt over for politiet i deres

---

Seattle i 1999 som et forsøg på at levere en alternativ nyhedskilde til mainstream massemediernes. I dag er der over 150 Indymedia-hjemmesider verden rundt.

Ania Mauruschat & Jeffrey Wimmer giver en god præsentation af indymedia i "A People's CNN", in: Heinrich Geiselberger (red.): *Und Jetzt? Politik, Protest und Propaganda* (Frankfurt: Suhrkamp, 2007), pp. 312-322.

³² For en beskrivelse af 1980'ernes kulturelle aktivisme, se David Deitcher: "Social Aesthetics", in: Brian Wallis (red.): *Democracy: A Project by Group Material* (Seattle: Bay Press, 1990), pp. 13-43. Forløbet fra 1980'ernes aktivismeformer frem til alterglobaliseringsbevægelsen beskrives i artiklerne i Ronald Hayduk & Benjamin Shepard (red.): *From ACT UP to the WTO: Urban Protest and Community Building in the Era of Globalization* (London & New York: Verso, 2002).

ens kampuniformer og hjelme. Samtidig beskyttede tørklædet selvfølgelig den enkelte demonstrant mod tåregas.³³

Højdepunktet for den frembrusende modstand mod neoliberalismen blev masseaktionen i Seattle i forbindelse med WTO's møde den 30. november 1999, hvor det lykkedes de mere end 50.000 demonstrerende at blokere topmødet. De mange demonstranter var en heterogen masse af anarkister, antikapitalister, miljøforkæmpere, traditionelle arbejderorganisationer og grupper som protesterede imod den tredje verdens gældsbyrde. På førstedagen blev størstedelen af de delegerede, som skulle deltage i mødet inklusive FN's generalsekretær Kofi Annan, WTO's leder Mike Moore og den amerikanske udenrigsminister Madeleine Albright simpelthen tvunget til at blive på deres respektive hoteller, fordi der var så mange demonstranter i gaderne. Allerede fra morgenstunden kastede en gruppe sig ud i en gadefest, mens andre marcherede i en demonstration, der bevægede sig hen imod kongrescentret, hvor mødet skulle finde sted. Det lokale politi forsøgte at fjerne de demonstrerende, som blokerede adgangen til kongrescentret, ved hjælp af tåregas, peberspray og gummikugler, men uden held. Omkring middagstid begyndte nogle demonstrerende at smadre butiksvinduer, punktere dækkene på politibiler og sætte ild til affaldscontainere. Protesterne udviklede sig en stor gadefestival, før politiet i løbet af eftermiddagen fik drevet de demonstrerende væk fra centrum. Efter urolighederne udstedte borgmesteren i Seattle, Paul Schnell, en "no-protest zone", men tusinder trodsede forbud-

---

³³ For en beskrivelse af tørklædet, se Brian Holmes: "Touching the Violence of the State", in: *We are Everywhere: The Irresistible Rise of Anti-Capitalism*, pp. 346-351. Se desuden Cactus' egen beskrivelse online på: <http://www.cactusnetwork.org.uk/masks.htm>

det og fortsatte demonstrationerne de følgende dage; politiet svarede igen med mere tåregas og flere gummikugler.³⁴ Indendøre brød forhandlingerne sammen, da delegerede fra syd udvandrede og klagede over, at USA og EU holdt dem uden for forhandlingerne om landbrugsstøtte.

Seattle blev oplevet som en sejr for de protesterende – det neoliberale hegemoni blev tilsyneladende brudt, om ikke andet blev det gjort synligt, at der var nogen der ville, og at det i det hele taget var muligt at bekæmpe den neoliberale globalisering. At topmødeprotesterne faktisk udgjorde en reel udfordring af den neoliberale konsensus kom blandt andet til udtryk i den massive dækning og analyse af protesterne i vigtige mainstreamaviser som *Financial Times*, som i 1999, 2000 og 2001 kørte en hel temaserie om fænomenet under overskrifter som: “Who’s Who in Anti-Globalisation” og “Globalisation’s Children Strike Back”.³⁵

Med protesterne i Seattle blev der sat ansigt på en ellers uhåndterlig og uangribelig kapitalistisk magt, som vi alle sammen hver dag reproducerer. Vi er alle klar over, at denne magt, som dominerer os, kun eksisterer, fordi vi reproducerer den, men almindeligvis oplever vi den som uden for rækkevidde, vi har følelsen af ikke at kunne ændre den historiske udvikling – tab af totalitet kalder Georg Lukács det i *Geschichte und Klassebewußtsein* – fordi vi’et opløses i en uendelig række

---

34 For beskrivelser af begivenhederne i Seattle, se Alexander Cockburn, Jeffrey St. Clair og Allan Sekula: *5 Days That Shook the World. Seattle and Beyond* (London & New York: Verso, 2000) og Starhawk: “How we really shut down the WTO”, in: Ronald Hayduk & Benjamin Shepard (red.): *From ACT UP to the WTO: Urban Protest and Community Building in the Era of Globalization*, pp. 52-56.

35 James Harding: “Globalisation’s Children Strike Back” og “Who’s Who in Anti-Globalisation”, in: *Financial Times*, 10. September, 2001.

jeg’er, idet totaliteten genskabes.³⁶ Selvom protesterne i Seattle – som demonstrationer generelt – selvfølgelig aldrig i sig selv ville have kunnet blokeret den internationale kapitalismes maskineri, så formåede de ikke desto mindre at afbryde *business as usual*; de militante demonstrationer i Seattle smadrede for en kort bemærkning den neoliberale osteklokke, som især den vestlige verden havde været lukket inde i siden 1989. Takket være masseaktionerne mistede institutioner som WTO, Verdensbanken og IMF legitimitet og måtte pludseligt forklare sig og reagere på den kritik, som alterglobaliseringsbevægelsen ytrede, og som nogle massemedier begyndte at rundsende til stor irritation for det politiske system. Den naturlighed, som den neoliberale omstrukturering var blevet udstyret med, fremstod pludselig synlig og som noget, man kunne forholde sig kritisk til.

FLERFARVET PROTEST

Den bevægelse, som pludselig udfordrede det neoliberale hegemoni, udgjorde ikke nogen i traditionel forstand sammenhængende politisk bevægelse. Alterglobaliseringsbevægelsen var i stedet et sammenrend af forskellige, heterogene grupperinger og projekter. Fællesnævneren var selvfølgelig modstand mod den neoliberale dagsorden og de institutioner, som inkarnerede denne såsom IMF og WTO, men derudover var det svært at få øje på nogen sammenhængende profil. Topmødeprotesterne inkluderede alt fra reel antikapitalistisk kritik over kritik af specifik investeringspolitik og prognoser over miljøskadevirkninger til frustration over politikernes medfølgende men tomme løfter om gældsregering til den tredje verden.

---

36 Georg Lukács: *Geschichte und Klassebewußtsein* [1923] (Neuwied & Berlin: Luchterhand, 1970).

Den canadiske journalist Naomi Klein betegnede alterglobaliseringsbevægelsen som en "bevægelse af mange bevægelser".³⁷ Den amerikanske aktivist og kunstsribent Brian Holmes beskrev topmødeprotesterne som et rum, hvor meget forskellige tendenser gjorde hver deres ting samtidigt.³⁸ Der konvergerede en diversitet af kampagner og aktivismeformer fra anti-sweatshop-initiativer over miljøbevægelser til global retfærdigheds-koalitioner. Deltagerne i protesterne i Seattle inkluderede eksempelvis såvel grupper og fagforeninger associeret med den gamle venstrefløj, som marcherede i en traditionel demonstration, som nyere enkeltsagsgrupper som eksempelvis militante dyreretsaktivister og anarkister, som smadrede banker og multinationale firmaers butikker. Derudover var der forskellige klassiske anti-imperialistiske grupper, men der var samtidig også grupperinger inspireret af zapatisternes 'postmoderne' oprør. Overordnet betragtet var topmødeprotesterne karakteriseret ved at distancere sig fra mange af de tanker og greb, som den gamle venstrefløj havde været eksponent for: Parti-formen, hvad enten det var i form af et leninistisk avantgardeparti eller et arbejderparti, bød sig ikke til, men blev betragtet med mistænksomhed som forsøg på at afspore de oprørske energier, og idéen om Sovjetunionen som 'den faktisk eksisterende socialisme' blev afvist, og samtidig blev privilegeringen af den industrielle fabriksarbejder og dennes klassekamp kritiseret til fordel for en forestilling om en diversitet af kampe mod blandt andet sexismen, racismen

37 Naomi Klein: "Reclaiming the Commons", in: *New Left Review*, nr. 9, 2001, p. 82.

38 Brian Holmes: "The Revenge of the Concept: Artistic Exchanges, Networked Resistance", in: idem: *Unleashing the Collective Phantoms: Essays in Reverse Imagineering* (New York: Autonomedia, 2008), p. 56.

og andre former for dominans, hvor kampen mod udbytning blot var en ud af flere.

I retrospektiv og i forlængelse af de allerede omtalte 'farvede' demonstrationsformer, som blev udviklet i forløbet fra J18 og frem til Genova, er det muligt at pege på fire mere eller mindre løse grupperinger, som spillede en central rolle i mobiliseringen til og repræsentationen af topmødeprotesterne. Dels var der repræsentanter fra den mere traditionelle trotskistiske og stalinistiske venstrefløj, der først og fremmest opererede inden for nationalt afgrænsede politiske systemer, som Rifondazione Comunista fra Italien og Socialist Workers Party fra England, derudover var der anarkistiske celler, som afviste enhver form for dialog med staten og mainstream til fordel for militante konfrontationer, der potentielt kunne mobilisere flere og flere i en opstand à la den palæstinensiske intifada, men der var også NGO'ere og organisationer som ATTAC, der kritiserede den neoliberale frihandelsideologi, men samtidig på forskellige niveauer forhandlede med nationalstaterne og de transnationale institutioner.³⁹ Og endelig var der de nye post-autonomia-prekaritetsgrupperinger som Tute Bianche, der opdyrkede en ikke-voldelig, men konfrontativ stil. Det var særligt de tre sidste, som formåede at trække alterglobaliseringsbevægelsen ud af venstrefløjens post-stalinistiske hængedynd og give projektet en relevans som en ny internationalisme, der overskred tidligere tiders nationalistiske internationalismer.

39 For en beskrivelse og analyse af alterglobaliseringsbevægelsen fra en Socialist Worker's Party-relateret filosof, se Alex Callinicos: *An Anti-Capitalist Manifesto* (Cambridge: Polity Press, 2003).

En lang række NGO'ere deltog i topmødeprotesterne. Den mest toneangivende NGO eller græsrodsorganisation var uden tvivl ATTAC, som blev grundlagt i 1998 i Frankrig af Bernard Cassens, der var en del af redaktionen på den venstreorienterede månedssavis *Le Monde diplomatique*, som gennem flere år havde publiceret kritiske artikler om, hvad der i avisens spalter blev omtalt som "den liberale globalisering". Fra 1989 til 1997 publicerede månedssavisen således hele 4.670 artikler om spekulation, multinationale firmaer, økonomisk liberalisering, ulighed, gæld og internationale økonomiske institutioner som IMF og WTO.⁴⁰ I december 1997 skrev avisens førnævnte redaktør Ignácio Ramonet en kritisk leder, hvor han advarede mod farene ved international spekulation i lyset af nationalstaternes reducerede evne til at beskytte deres valutaer og tage sig af den offentlige ve og vel. Løsningen på denne ubalance kunne ifølge Ramonet være en ny organisation: "Hvorfor ikke på globalt niveau skabe en ikke-statslig organisation, Forening for beskatning af kapitaltransaktioner til fordel for medborgerne (ATTAC)? I samarbejde med fagforeninger og kulturelle, sociale og økologiske foreninger kan den fungere som en civil pressionsgruppe, som tvinger regeringer til at kræve indførelsen af denne globale solidaritetsafgift."⁴¹ Ramonets forslag materialiserede sig et halvt år senere, og formålet med den nyoprettede organisation blev at arbejde for indførelsen af en skat på valutatransaktioner, den såkaldte Tobinskat (0,1 procent skat på finansielle

40 Jf. Raphaël Wintrebert: *ATTAC, la politique autrement? Enquête sur l'histoire et la crise d'une organisation militante* (Paris: Éditions la Découverte, 2007), p. 15. Wintrebert analyserer detaljeret den franske afdeling af ATTACs udvikling fra 1997 og frem til 2006.

41 Ignácio Ramonet: "Désarmons les marchés", in: *Le Monde diplomatique*, december 1997, p. 1.

transaktioner), der kunne være med til at tøjle, hvad Ramonet beskrev som "markedets diktatur". Projektet var altså at lægge en dæmper på valutaspekulationer, som gjorde finansmarkeder ustabile og resulterede i endnu mere misere for især folk i udviklingslandene. Tobinskatte var oprindeligt et forslag fremsat af den Nobelprisvindende amerikanske økonom James Tobin, der forestillede sig, at IMF skulle administrere skatterne. ATTAC foreslog i stedet, at FN skulle gøre det med henblik på at skabe en mere demokratisk og retfærdig verdensøkonomi. Udover Tobinskatte var ATTACs mærkesager en reform af IMF og Verdensbanken, at lukke skattely, oprettelsen af en kommission, der skulle udtænke måder, hvorpå det var muligt at bremse kapitalens frie bevægelighed, og en genforhandling af den tredje verdens gæld.

Den nyoprettede organisation oplevede en eksplosionsagtig vækst forberedt af *Le Monde diplomatique* og de begyndende krisetegn i det neoliberale paradigme; der blev oprettet afdelinger i en hel række lande, og det væltede ind med medlemmer. I Frankrig meldte mere end 10.000 sig ind det første år, og i begyndelsen af 2001 var der mere end 85.000 medlemmer på europæisk niveau. I flere lande stod politikere fra etablerede partier på nakken af hinanden for at melde sig ind i eller mødes med ATTAC: I Frankrig holdt ledelsen af den nationale afdeling af ATTAC således møder med den daværende premierminister Lionel Jospins ministersekretær, i Danmark var socialdemokraternes senere leder Helle Thorning-Schmidt og Margrete Auken fra SF begge med til at stifte den danske afdeling, og såvel Poul Nyrup Rasmussen som Svend Auken kom med sympatitilkendegivelser, mens både LO, Junibevægelsen og Mellempolitisk Samvirke bakkede op om organisationen og opfordrede deres medlemmer til at melde sig ind.

Med udgangspunkt i *Le Monde diplomatique* bredte ATTAC sig altså som en steppebrand til resten af Europa og begyndte at samarbejde med blandt andet det brasilianske Partido dos Trabalhadores om etableringen af et modtopmøde, World Social Forum, hvor det globale civilsamfund kunne diskutere og fremsætte alternative løsningsforslag til dem, som World Economic Forum, der mødes i Davos i Schweiz, fremlagde. Det første World Social Forum fandt sted i byen Porto Alegre i januar 2001 med deltagelse af op mod 12.000. ATTACs kritik af den neoliberale omstrukturering viste sig imidlertid hurtigt ikke at gå særlig langt. Organisationens primære fokus var tilbagevenden til en mere reguleret kapitalisme. For ATTAC var problemet de multinationale firmaer og neoliberalismens underminering af den nationale velfærdsstat, der resulterede i fremkomsten af den neoliberalistiske konkurrencestat. ATTAC fokuserede således på alternative fremgangsmåder inden for det eksisterende system snarere end en reel forvandling af systemet. I den leder, hvor Ramonet så at sige fandt på ATTAC, argumenterede han karakteristisk for nødvendigheden af en ny keynesiansk model i stil med efterkrigstidens Marshall-hjælp, hvor staten ikke trak sig tilbage, men genlancerede økonomien. Nationalstaterne skulle styrkes over for de internationale finansmarkeder. Den kapitalistiske globaliserings udhulning af den nationalstatslige regulering af de samfundsmæssige klasse modsætninger skulle bremses. For de mere radikale dele af alterglobaliseringsbevægelsen gik ATTACs kritik slet ikke langt nok, idet den ikke adresserede spørgsmålet om kapitalens afmontering, og til stor irritation for mange havde ATTAC da heller ingen problemer med at indgå i dialog med staten. Det var for mange naturligvis et symptom på, at ATTAC var et eksempel på, hvad Théorie Communiste kal-

der radikaldemokratisme, at de ganske vist forholdt sig kritisk til neoliberalismen, men ikke til kapitalismen som sådan.⁴² Risikoen er så, at det kun er kapitalismens værste excesser, som udbedres. ATTAC kritiserede godt nok IMF for at yde tredjeverdenslande kredit på for hårde betingelser, men forestillede sig tilsyneladende, at disse faktisk kunne og skulle eksistere inden for rammerne af det eksisterende kreditsystem, hvis blot det blev ændret en smule. Spørgsmålet var naturligvis, om det reelt ville gøre en forskel, hvis kreditten blev givet på andre betingelser, om det var det, der var problemet, og om ATTACs forestilling om udvikling reelt adskilte sig væsentligt fra den, der kom for dagen i IMF og WTO.

De to andre grupperinger inden for alterglobaliseringsbevægelsen, Tute Bianche og Black Block, var kendetegnet ved en egentlig antikapitalistisk retorik. Black Block var et stort meget løst netværk af anarkistiske og libertære organisationer, smågrupper og kollektiver. Det var oprindeligt sidst i 1970'erne i den vesttyske autonome besætterbevægelse, at aktionsformen eller taktikken Black Block opstod, som et forsøg på at undgå identifikation og skabe et radikalt, vredt og kollektivt antikapitalistisk subjekt.⁴³ I Vesttyskland fandt der op gennem 1980'erne en række voldsomme kampe sted mellem politi og besættede i forbindelse med politiets hårdhændede rydning af besatte ejendomme. Ved flere lejligheder blev der arrangeret store støttedemonstrationer for de ryddede huse, hvor titusinder ytrede deres utilfredshed og smadrede butiksstrøg og kæmpede mod ordensmagten. For at undgå at blive

42 Jf. Roland Simon: *Le démocratisme radical* (Paris: Senonevero, 2001).

43 Jf. George Katsioficas: *The Subversion of Politics: European Social Movements and the Decolonization of Everyday Life* (Atlantic Highlands, New Jersey: Humanities Press, 1977).

identificeret og anholdt af politiet havde demonstranterne iført sig sorte masker og sort tøj. På den måde forhindrede man politiet i at se hvem, som gjorde hvad under en demonstration. Samtidig var der naturligvis en fællesskabsgivende dimension i det sorte antræk, alle var klædt ens: Vi er kammerater og solidariske og afviser såvel det kapitalistiske og sexistiske samfunds forudgående vold som politiets voldsmonopol. Vi lægger ingen begrænsninger på os selv, så pas på. De tyske medier var hurtigt på banen og døbte fænomenet *Der schwarze Block*.⁴⁴ Op gennem 1980'erne bredte taktikken sig til andre europæiske lande, og kampen for de besatte huse blev udvidet med antiracistiske og antifascistiske kampagner. I begyndelsen af 1990'erne i demonstrationer mod den første Golf-krig begyndte dele af det anarkistiske miljø i USA så også at benytte Black Block-taktikken. Det var dog først for alvor med Seattle, at de militante anarkister i USA trådte i karakter og smadrede McDonald's-butikker, Starbucks, banker, supermarkeder og luksusbutikker. Black Blocks kompromisløse ageren fremmedgjorde dele af alterglobaliseringsbevægelsen, men ved flere lejligheder var det netop samtidigheden af forskellige taktikker, som førte til overraskende resultater og tvang politikere til at forkorte topmøder. Selvom der således løbende var stridigheder mellem de forskellige dele af alterglobaliseringsbevægelsen, så var det først for alvor, da staten skruede op for repressionen, at der begyndte at ske en opsplitning af bevægelsen i en del, der tog afstand fra de militante aktionsformer og vold, og en del, der nægtede at lægge begrænsninger på sig selv på gaden.

44 Hele forløbet er beskrevet detaljeret i A. G. Grauwacke: *Autonome in Bewegung. Aus den ersten 23 Jahre* (Berlin: Assoziation A, 2004).

Tute Bianche definerede sig også som en militant, men til gengæld ikke-voldelig gruppering. Den opstod i Italien i midten af 1990'erne i forbindelse med forsvaret for nogle af de mange selvorganiserede sociale centre, der eksisterede i Italien på dette tidspunkt.⁴⁵ Navnet på bevægelsen kom fra de hvide kedeldragter foret med skumgummi, som blev benyttet i demonstrationer, hvor man bevægede sig i kolonner frem mod politiafspærringer og skubbede til politiet. Da borgmesteren i Milano, Marco Formentini, i 1994 beordrede byens store sociale center Leoncavallo, som havde eksisteret siden 1975, ryddet, udtalte han: "Fra nu af vil besættterne ikke være andet end spøgelser, der vandrer rundt i byen."⁴⁶ I et forsøg på at fordreje borgmesterens truende udtalelse ikklædte demonstranter sig hvide kedeldragter, 'hjemsogte' byens centrum og lavede ballade. Den hvide front var samtidig et forsøg på at præsentere et alternativ til den sorte blok og dens voldelige militans. De hvide kedeldragter var desuden en reference til den industrielle 'blå' arbejderklasse, på italiensk *tute blu*, der med postfordismen og den neoliberale omstrukturering var blevet erstattet af en mere spøgelsesagtig transparent arbejderklasse, der havde midlertidigt deltidsarbejde og var underlagt stadigt stigende krav om fleksibilitet og omstillingsparathed. De nye arbejdsformer havde gjort udbytningen og fremmedgørelsen mindre synlig, men kapitalens kommando var ikke mindre

45 Jf. Andrea Fumagalli's lille oversigt over alterglobaliseringsbevægelsens forhistorie i Italien: "Histoire du mouvement antiglobalisation en Italie", in: *Multitudes*, nr. 10, 2002, pp. 163-175. For en analyse af de sociale centre, se Nick Dines: "What are Social Centres?", in: *Transgressions*, nr. 5, 2001, pp. 23-39.

46 Citeret i Wu Ming 1: "Tute bianche. La prassi della mitopoiesi in tempi di catastrofe" [2001], in: idem: *Giap! Storie per attraversare il deserto dagli autori di Q et 54* (Torino: Einaudi, 2003), p. 36.

reel af den grund for den nye arbejderklasse, prekariatet, som Tute Bianche forstod sig som del af. I analysen af de nye udbytningsformer trak Tute Bianche-bevægelsen veksler på den særlige italienske autonomia-teori, som siden 1970'erne havde udviklet dels en teori om arbejderklassens oprindeligthed – det er arbejderklassen som tvinger kapitalen til at forandre sig – dels en analyse af de forvandlinger, der var sket med arbejdsforhold efter fordismens sammenbrud hen imod nye immaterielle eller affektive arbejdsformer, hvor evnen til samarbejde, æstetisk sans, indfølgelse og kreative løsninger spillede en stadig større rolle.⁴⁷ Samtidig var grænserne mellem arbejde og fritid og mellem produktionssted og samfundet blevet brudt ned, således at det immaterielle arbejde nu ikke længere blev udført på de traditionelle produktionssteder, men direkte ude i samfundet og hele tiden. Det var særligt Antonio Negri og hans teori om multitudens altid kreative skabelse og afvisning af kapitalens medieringer, som nærrede Tute Bianchemiljøet. Negri beskrev, hvorledes den moderne vareproduktion på én og samme tid syntes at give den enkelte arbejder bedre muligheder for at udfolde sig og samtidig kunne siges i endnu højere grad end tidligere at udnytte vedkommendes

---

47 For præsentationer og analyser af autonomia-traditionen, se Martin Birkner & Robert Foltin: *(Post-)Operaiismus. Von der Arbeiterautonomie zur Multitude. Geschichte und Gegenwart, Theorie und Praxis* (Stuttgart: Schmetterling Verlag, 2006), Guido Borio, Francesca Pozzi & Gigi Roggero (red.): *Futuro anteriore. Dai 'Quaderni Rossi' ai movimenti globali. Ricchezza e limiti dell'operaismo italiano* (Rom: Derive Approdi, 2002), Sylvere Lotringer & Christian Marazzi (red.): *Autonomia: Post-Political Politics* (Cambridge, Massachusetts & London: MIT Press, 2007), Steve Wright: *Storming Heaven: Class Composition and Struggle in Italian Autonomist Marxism* (London & Stirling, Virginia: Pluto Press, 2002).

selvstændige kreativitet i udvindingen af merværdi.⁴⁸ Med vidensarbejderen var udbytningen blevet endnu mere intens, men samtidig var arbejderens selvstændighed og evne til samarbejde og skabelse også blevet synlig og truede med at overflødiggøre kapitalens territorialiseringer, argumenterer Negri. Tute Bianche-bevægelsen forsøgte at omsætte eller affirmere denne allerede eksisterende kommunistiske dimension gennem de autonome sociale centre, anticopyright og samarbejdsformer, der problematiserede det kapitalistiske behov for forfattere eller signaturer.⁴⁹

Tute Bianche forstod sig selv som et forsøg på at udvikle en aktivisme, der var på højde med, hvad Negri kaldte Imperiet, hvor hele samfundet var blevet en fabrik, hvor klassekonflikten havde spredt sig ud over hele det sociale legeme, og hvor den enkelte så at sige af sig selv udøvede selvkontrol

48 Jf. Antonio Negri & Michael Hardt: *Imperiet* [Empire, 2000], oversat af Karsten Wind Meyhoff (København: Informations Forlag, 2003). Negri har et omfattende forfatterskab bag sig, de vigtigste nyere udgivelser er: *Il potere costituente. Saggio sulle alternative del moderno* (Milano: SugarCo, 1992), *Kairòs, Alma Venus, Multitudo. Nove lezioni impartite a me stesso* (Rom: Manifestolibri, 2000) og *Multitudo: War and Democracy in an Age of Empire* (New York: Penguin, 2004). For gode diskussioner af Negris filosofi, se: Timothy S. Murphy & Abdul-Karim Mustapha (red.): *The Philosophy of Antonio Negri: Volume I: Resistance in Practice* (London & Stirling, Virginia: Pluto Press, 2005), idem: *The Philosophy of Antonio Negri: Volume II: Revolution in Theory* (London & Stirling, Virginia: Pluto Press, 2007). Udover Negri er det især den italienske filosof Maurizio Lazzarato, som har været med til at udvikle analysen af det nye immaterielle arbejde: *Lavoro immateriale. Forme di vita e produzione di soggettività* (Verona: Ombre Corte, 1997).

49 Luther Blissett-projektet var et eksempel på dette. Navnet var et såkaldt *multiple name* løftet fra en engelsk-jamaicansk fodboldspiller, der en kort overgang uden succes spillede for AC Milan. Alle kunne benytte (ikke)signaturen Luther Blissett, og alt fra kidnappinger af statuer i en kirke til romaner om religionskrige i 1600-tallet blev tilskrevet den uheldige fodboldspiller. Se Luther Blissett: *Mind Invaders. Come fottere i media. Manuale di guerriglia e sabotaggio culturale* (Rom: Castelvecchi, 2000).

og skabte værdi. I den situation var hele livet scene for kamp, og det blev nødvendigt at mobilisere subjektivitet på en helt anden måde, således at den ikke blot gik op i stadigt nye varebaserede former. Det var ikke nok bare at strejke (på arbejdet), i stedet var modellen ulydig selvorganisering i form af autoreduktion (at nægte at betale den fastsatte pris for forskellige varer), angreb på asylcentre og humoristiske fordrejninger af massemedierne. Forestillingen om multituden og dens rhizomatiske væren blev også forsøgt omsat i en ny inklusiv demonstrationsform, som alle kunne deltage i, når blot man ikklædte sig en hvid kedeldragt. Tute Bianche konciperede selv deres demonstrationsform, hvor de demonstrerede iført skumgummipolstrede beskyttelsesdragter og hvide stynthjelme, som et forsøg på at komme hinsides traditionelle dikotomier som vold versus ikke-vold, synlighed versus usynlighed, legalt versus kriminelt. Og det var derfor, bevægelsen definerede sig som en ikke-voldelig, men ikke desto mindre militant bevægelse og derved distancerede sig fra såvel Black Blocks *riots* som almindelige demonstrationer, hvor man blot marcherede, sang og lyttede til taler. Inspireret af zapatisternes forsøg på at undgå såvel den leninistiske avantgardeforestilling og dens suspekke idé om massen, der skal bevidstgøres og ledes, som socialdemokratismens systeminterne bekræftelse af det allerede etablerede, hvor det kapitalistiske system blot får en omgang make-up, præsenterede Tute Bianche en ny måde at agere på, som var radikal, men som distancerede sig fra tidligere mere militariserede forestillinger om byguerilla. Det var et forsøg på at undgå at spejle magten, at blive låst fast i en symmetrisk konfrontation med politiet. I stedet benyttede Tute Bianche sig af medierne og fortalte ved flere lejligheder på forhånd, hvad de havde i sinde at gøre til demonstrationer.

På den måde lagde de pres på politiet og fik eksponeringstid i massemedierne, hvor de så kunne forklare, hvorfor de følte sig nødsaget til at benytte civil ulydighed. I forlængelse af EZ-LN's brug af myter og figurer som Zapata og Marcos og zapatisternes inkluderende gestus forsøgte Tute Bianche at skabe et positivt, åbent og billedrigt vokabularium, som ligeledes trak veksler på den kunstneriske avantgarde og 1960'ernes kritik af hverdagslivet, hvor folkløse, avantgarde og popkultur smeltede sammen: "Vi har hvide kedeldragter på, således at andre også kan have dem på. Vi har hvide kedeldragter på, så vi en dag kan få dem af."⁵⁰

GADEKAMP OG REPRESSION

I forlængelse af Seattle 1999 og de tidligere aktioner orkestreret af blandt andet People's Global Action blev der det følgende halvandet år løbende protesteret i forbindelse med afholdelsen af topmøder i regi af G8, WTO, IMF, Verdensbanken og EU. Der blev blandt andet protesteret i Washington i april 2000 i forbindelse med et møde mellem WTO og Verdensbanken, i Melbourne i september samme år mod World Economic Forum, i Prag samme måned til det årlige WTO-Verdensbanken møde, i Göteborg i juni 2001 til EU-topmøde og i Genova i juli samme år i forbindelse med et G8-møde.⁵¹ Hver gang kom det til voldsomme gadekampe mellem

50 Citeret i Wu Ming 1: "Tute bianche. La prassi della mitopoiesi in tempi di catastrofe", p. 35.

51 For en god beskrivelse af mobiliseringen til topmødeprotester i Danmark og den Tute Bianche-inspirerede gruppe, Globale Rødder, se Anders Hassing: "Fremtidsrødder. Signalement af en bevægelse for globalisering fra neden", in: Mikkel Bolt & Karin Hindsbo (red.): *City Rumble: Kunst, intervention og kritisk offentlighed* (København: Forlaget politisk revy, 2005), pp. 178-193.

demonstranter og politi, som brugte en skønsom blanding af tåregas, peberspray, politihunde og vandkanoner. I Göteborg skød svensk politi med skarpt på demonstranter og sårede tre. I Genova blev den 23-årige Carlo Giuliani skudt og derefter kørt over to gange af paramilitært politi i en Jeep. Trods den ekstremt hårdhændede opførsel fra politiets side lykkedes det hver gang de demonstrerede at forsinke og besværliggøre topmøderne; i Washington kunne den franske finansminister eksempelvis ikke nå frem til IMF's hovedkvarter, hvor mødet fandt sted, og i Melbourne kunne den australske premierminister, John Howard, og verdens rigeste mand, Bill Gates, ikke komme ud af kongrescentret, da først de var kommet ind. Samtidig voksede masseaktionerne hver gang i omfang, i Genova deltog op mod 200.000 i protesterne, og demonstrationerne fik karakter af læringsprocesser, hvor enkeltsagsforkæmpere blev eksponeret for bredere politiske perspektiver og derved radikaliseret. Som ved J18-aktionen i London var flere af topmødeprotesterne organiseret med udgangspunkt i flere forskellige politiske strategier, der hver var symboliseret af en farve. I Prag, Göteborg og Genova var der en pink blok udgjort af traditionelle venstrefløjsorganisationer, fagforeninger og miljøforkæmpere, som marcherede i samlet flok og var eksplicit ikke-voldelige, en blå blok med sortklædte anarkister og autonome, som kom i hårde kampe med politiet og smadrede butiksvinduer og satte biler i brand, og en gul-hvid blok med Tute Bianche, der klædt i skumgummi og scooterhjelme udøvede civil ulydighed ved at forsøge at mase sig frem til topmødet.

Statens respons på topmødeprotesterne var klar: repression og stadigt stigende militarisering af det offentlige rum som et forsøg på at undgå at protesterne bredte sig og skabte

en mere udbredt modstand. Før G8-mødet i Genova udtalte Blair, at det var nødvendigt at være mere håndfast over demonstranterne. Der var ikke grund til at være “undskyldende. [...] Disse folk repræsenterer ikke nogen.”⁵² Protesterne blev derfor mødt af såvel juridiske som fysiske barrierer, der intensiverede konfrontationerne. I Göteborg blev centrum af byen forvandlet til en regulær kampzone, hvor beredent politi jagede demonstranter op og ned af gågaden Avenyn. I Genova blev et fire meter højt hegn rejst rundt om mødeområdet, der af myndighederne blev benævnt “Den røde zone”.⁵³ Beboere i området rundt om topmødet blev nægtet at have gæster på besøg, så længe topmødet varede, og de blev udstyret med et adgangsbekræftende. Samtidig blev de informeret om ikke at hænge uæstetisk vasketøj op under mødet, hvad det så end betyder. Topmødedeltagerne blev indkvarteret ombord på et krydstogsskib beliggende i havnen bevogtet af krigsskibe, frømand og kamphelikoptere. Al tog- og flytrafik til byen blev afbrudt, motorveje lukket og offentlig transport midlertidigt sat på standby. Standene i byen blev lukket, operationer på byens hospitaler, bryllupper og begravelser blev midlertidigt indstillet. Det 20.000 store politikorps kunne visitere alle i byen, og det var forbudt at uddele flyveblade. Trods forsøget

52 Tony Blair citeret i Alessandra Stanley & Warren Hoge: “Protesters at Bay, Rich Nations’ Chiefs to Meet in Genoa”, in: *The New York Times*, 16. august, 2001.

53 For en god beskrivelse af forløbet i Genova og den nærmest Baron Haussmannske forvandling af Genovas byrum, se Claudio Albertani: “Paint It Black: Black Blocs, Tute Bianche and Zapatistas in the Anti-Globalization Movement”, oversat til engelsk af Rosanna M. Giammanco Frongia, in: *New Political Science*, nr. 4, 2002, pp. 579-595. For en analyse af det kontrolregime, som tidligt var under udvikling i Italien, se Luther Blissett: *Nemici dello Stato. Criminali, ‘mostri’ e leggi speciali nella società di controllo* (Rom: DeriveApprodi, 1999).

på at forvandle Genova til en forladt, befæstet by deltog op mod 200.000 i demonstrationer, der udviklede sig til gadekampe, hvor omkring 700 mennesker blev såret, 300 arresteret og den 23-årige Giuliani dræbt. Politiet skød med skarpt og kørte målrettet ind i demonstranterne, så en kvinde eksempelvis fik begge ben kørt over. Efter den første dags kampe stormede italiensk politi om natten to skoler, hvor 92 aktivister og pressefolk overnattede, og gennembankede de tilstedeværende med knipler og træbat, mens de sang fascistiske sange. 73 af de 92 måtte indlægges.⁵⁴ Politiet retfærdiggjorde aktionen med fundet af to molotovcocktails på skolen, men det kom hurtigt frem, at det var politiet, der selv havde medbragt og placeret dem på skolen.⁵⁵

I lyset af den efterfølgende historie og implementeringen af et egentligt antioprørsregime i regi af ‘krigen mod terror’ fremstår den krigslignende respons fra den italienske stats side som et effektivt forsøg på at ødelægge alterglobaliseringsbevægelsen, afspore den begyndende protest mod det neoliberale akkumulationsregime og forhindre at topmødeprotesterne muliggjorde et miljø af ulydighed og modstand. Alterglobaliseringsbevægelsens kombination af politisk kritik, karnevalsk gadefest og hærværk fremstod pludselig utilstrækkelig konfronteret med statens langt mere omfattende vold, der truede med at slå hårdt ned på alle dele af bevægelsen og kriminalisere den. Da der i de foregående 25 år var blevet skruet gevaldigt ned for velfærdsstatens medierende former,

54 For en beskrivelse af politiets *raid* af de to skoler, se Nick Davies: “The Bloody Battle of Genoa”, in: *Guardian*, 17. juli, 2008.

55 For en analyse af mediernes dækning af begivenhederne i Genova, se FAIR: Fairness & Accuracy In Reporting: “Media Missing New Evidence About Genoa Violence”, online på: www.fair.org/activism/genoa-update.html

havde staten ikke andet valg end at gribe til repression mod topmødeprotesterne, der var godt på vej til at udvikle sig til en egentlig selvbestemmende politisk bevægelse. Politiets angreb på demonstranter i Göteborg og Genova var således ikke blot rettet mod de militante aktivister, der allerede var klar til sige fra, de var i lige så høj grad et forsøg på at ramme og skræmme alle dem, hvis begær gik i en anden retning, end den neolibérale kapitalisme havde brug for. Det var nødvendigt at afspore alterglobaliseringsbevægelsen.

ANTIOPRØR, MILITANT ISLAMISME OG OPSPLITNING

Efter al-Qaedas terrorangreb den 11. september 2001 på World Trade Center, Pentagon og Det Hvide Hus blev den politiske offentlighed pludseligt strammet til, og det blev overordentligt svært for alterglobaliseringsbevægelsen at artikulere sin kritik af den neoliberale omstrukturering uden at få skudt i skoene, at de var terrorister eller gik terroristernes ærinde. Den italienske præsident Silvio Berlusconi kædede direkte terrorangrebet på World Trade Center sammen med protesterne mod neoliberal globalisering og udtalte, at der var en "enestående overensstemmelse" mellem de to.⁵⁶ Med henvisning til al-Qaeda og den militante islamisme blev den politiske horisont indskrænket til et simpelt valg mellem demokrati og terrorisme, og den amerikanske præsident George W. Bush lancerede den

56 Steven Erlanger: "Italy's Premier Calls Western Civilization Superior to Islamic World", in: *New York Times*, 27. september, 2001. Herhjemme fik vi for nylig endnu et eksempel på, hvorledes dissens forsøges forvandlet til terror, da daværende integrations- og kirkeminister Birthe Rønn Hornbech betegnede aktivister, der Gandhi-agtigt satte sig på gaden og derved forsøgte at forhindre politiet i at internere afviste irakiske asylansøgere, som terrorister. Jf. Olav Hergel: "Præster og bedstemødre støtter gadens parlament", in: *Politiken*, 18. august, 2009.

såkaldte 'krig mod terror', der udstyrede efterretningstjenester, politi og militær med nye udvidede rettigheder til forfølgelse af statens fjender, hvem de så end var.

Al-Qaedas angreb på USA skabte en helt ny dagsorden, som alterglobaliseringsbevægelsen havde svært ved at håndtere. De forskellige dele af bevægelsen skulle pludselig finde ud af at kombinere kritik af neoliberalismen med kritik af de krigsventyr, som USA, Storbritannien, Danmark og et mindre hold allierede indledte først i Afghanistan og siden i Irak. Og samtidig skulle de finde ud af at forholde sig til den nye antiimperialistiske kraft, den militante islamisme, som havde rettet et spektakulært slag lige midt i fjæset på verdens supermagt. Var bin Laden og al-Qaeda repræsentanter for de undertrykte i den tredje verden, var de en ny antiimperialistisk avantgarde? De antisystemiske satsninger havde svært ved at finde fodfæste i den nye situation. Det momentum, der syntes at være tilvejebragt med protesterne, forsvandt og lod sig ikke umiddelbart kanalisere over i en effektiv krigsmodstand. Det vil sige, det lykkedes faktisk at stable enorme demonstrationer mod invasionen i Irak på benene den 15. februar 2003 rigtig mange steder i verden, hvor mellem femten og tyve millioner mennesker på verdensplan var på gaden. Fra Melbourne og Sydney over Ramallah, Rom, Paris, London, Madrid, København, Reykjavik til New York, San Francisco, Buenos Aires og Tokyo demonstrerede folk mod invasionen af Irak. I Rom fandt verdens største demonstration sted med tre millioner deltagere.⁵⁷ Antallet af mennesker var overvældende verden rundt, men

57 Jf. www.guinnessworldrecords.com/content_pages/record.asp?recordid=54365 For en præsentation af den amerikanske krigsmodstand, se den "Antiwar Survey", som *Journal of Aesthetics and Protest* udfærdigede: *Journal of Aesthetics and Protest*, nr. 6, 2008, pp. 132-201.

lige lidt hjalp det som bekendt, krigstrommerne buldrede, og scenen var sat til et storstilet forsøg på at forlænge det neoliberale projekt gennem krig og tilegnelse af Iraks olieindustri.

Alterglobaliseringsbevægelsen mistede momentum og havde svært ved at forholde sig til den nye situation og den kamp, der pludselig blev indledt mellem USA og de såkaldte terrorister. Hvem skulle man støtte, og hvordan skulle man agere over for den perverterede antiimperialistiske dobbeltgænger? Den islamiske terrorisme forfulgte så at sige alterglobaliseringsbevægelsen og truede konstant med at kortslutte den antikapitalistiske kritik, som da topmødeprotesterne i Gleneagles i begyndelsen af juli i 2005 brat blev overdøvet af terrorbombningerne i London. Som Petrus Alamire, Giles Redwolf og Alex Trocchi skriver, afsporede terrorbomberne protesterne i Gleneagles fuldstændigt: "Før diskussionen om næste dags aktion for alvor kom i gang, indløb nyheden om terrorangrebet i London. Den ramte alle som en mavepumper, og hele mødet blev grebet af en uhyggelig stilstand. En mægtig bølge af chok og sorg skyllede ind over møderne. [...] Timingen var næsten perfekt: Den knuste enhver drøm om at fokusere på klimaændringer og fattigdom, og opmærksomheden blev nødvendigvis rettet mod George Bushs rustne omkvæd om krig og terrorisme og sendte enhver i armene på staten. De spektakulære bombninger nærrede simpelthen billedet af G8 som forsvarere af den vestlige civilisation mod anarki og islam."⁵⁸ Situationen havde et tragikomisk skær over sig og ekspliciterede, hvor usammenhængende alterglobaliseringsbevægelsen på mange måder var. En stor grad af rådvildhed

---

58 Petrus Alamire, Giles Redwolf & Alex Trocchi: "Reinventing Dissent! An Unabridged Story of Resistance", in: David Harvie, Keir Milburn, Ben Trott & David Watts (red.): *Shut Them Down! G8, Gleneagles 2005 and the Movement of Movements* (New York: Dissent & Autonomedia, 2005), p. 91.

prægede derfor reaktionerne: Nogle lod sig indrullere i den antimuslimske kampagne og kampen for såkaldt (vestlig) oplysning, mens andre gjorde deres fjenders fjende til deres ven og endte med at støtte en reaktionær islamisme.

Et af problemerne ved den militante islamisme og al-Qaedas for alterglobaliseringsbevægelsen var naturligvis, at den udstillede den lokale som den globale venstrefløjs impotens. Som den marxistiske mellemøstekspert Gilbert Achcar har påpeget, var fremkomsten af den islamiske fundamentalisme jo uløseligt knyttet til forvitringen af et reelt emancipatorisk politisk perspektiv i Mellemøsten.⁵⁹ Bin Ladens kitschede visioner om genkomsten af kalifatet boltrede sig i fraværet af en oprørs arabisk multitudine. I kølvandet på de arabiske nationalstaters fallit og konstant vestlig imperialisme, der var med til at opretholde de diktatoriske regimer med det formål at forhindre etableringen af et levedygtigt alternativ, præsenterede den islamiske fundamentalisme sig som den eneste væsentlige opponenter til systemet. Den islamiske fundamentalisme var på den måde i stand til at appropriere et autentisk krav om lighed og retfærdighed og forvandlede det til en arkaisk og transcendent vision om et samfund, der kunne ophæve ikke blot den imperialisme, som regionen har lidt så meget under, men også ophæve det kaos og den kontingens, der kendetegner moderniteten generelt. Konfronteret med den voksende elendighed blandt masserne og koncentrationen af stor rigdom hos enkelte lokale stammer og klaner, samt udenlandsk dominans, voksede den islamiske fundamentalisme sig stor. Den kanaliserede massernes utilfredshed og krævede på

---

59 Jf. Gilbert Achcar: *Le Choc des barbaries. Terrorismes et désordre mondial* (Paris: 10/18, 2004).

deres vegne en omfordeling af ressourcerne. Men det ændrede naturligvis ikke ved, at den islamiske fundamentalisme var reaktionær: Den ønskede at indføre et præstestyre, hvor Guds ord (fortolket af religiøst lærde) var lov, den var antisemitisk, kvindehadsk og kapitalopbyggende; teokratiets politiske økonomi var ikke andet end en art statslig kapitalisme med mindre magt til finanssektoren og lidt mere til handelssektoren. Så bin Laden og hans militante kadre var ikke en ny anti-imperialisme som venstrefløjen kunne samarbejde med eller støtte. De frygtelige konsekvenser af de USA-styrede besættelser af Irak og Afghanistan tenderede til at skjule, at alterglobaliseringsbevægelsen var konfronteret med et falsk valg, der blot skulle afvises. Et valg mellem en aggressiv neoliberal krigsmaskine og en stærkt reaktionær antiglobaliseringsbevægelse i skikkelse af al-Qaeda og andre.

Mens alterglobaliseringsbevægelsen og de antihegemoniske kræfter havde store problemer med at få greb om udviklingen – skulle man eksempelvis koncentrere sig om at yde modstand mod krigen og derfor udsætte kritikken af neoliberalismen, eller hang de to ting sammen? – så var den allerede etablerede neoliberale orden derimod ikke sen til at reagere og udnytte chancen til at iværksætte en omfattende kampagne mod alt der på sigt kunne tænkes at udgøre et alternativ. I dække af ‘krigen mod terror’ blev der således skruet op for kontrollen med politik og kultur.

Terrorangrebet den 11. september 2001 blev brugt som anledning til i en håndvending at implementere et nyt globalt antioprørs- og kontrolregime, som allerede var blevet prøvetestet i eksempelvis Genova. Det nye regime var ikke et rent militært anliggende, det viste sig hurtigt at udgøre et egentligt styresystem, der ikke kun var rettet mod militære objekter,

men som også angik andre former for trusler. Der skete forandringer i både basis og overbygning. ‘Krigen mod terror’ var nemlig ikke en rent militær affære, den havde konsekvenser for hele samfundet og muliggjorde en grundlæggende forandring af den politiske praksis, der nu tog form af hvad vi med den italienske filosof Giorgio Agamben kan kalde suverænitetsdiktatur.⁶⁰

I kampen mod de nye trusler, der i et første moment blev defineret som islamisk terror, men som hurtigt også omfattede sociale bevægelses aktioner og lidt efter lidt er blevet udvidet til også at omfatte eksempelvis klimatiske forhold eller økonomiske kriser og migrationsbevægelser, var det nødvendigt, at statsmaskinen kunne reagere med et maksimum af effektivitet, hurtighed og styrke; derfor var det nødvendigt at bøje retsstatens regler og tilsidesætte individuelle rettigheder.⁶¹ Da den såkaldte finanskrisen begyndte at rulle over skærmene, accentuerede den blot den militære vending, som neoliberalismen allerede var i fuld sving med at foretage. Alle skal ofre sig for kapitalismens skyld. Masseafskedigelser, mistede pensioner, lukninger og død er den pris, der skal betales. Og hvis der er nogen, som vover at gøre modstand, falder hammeren.

USA spillede naturligvis rollen som foregangsland: Med ‘The Patriot Act’, den såkaldte ‘Military Order’ og ‘Domestic Security Enhancement Act of 2003’ blev det muligt for

60 Jf. Giorgio Agamben: *Undtagelsestilstand. Homo sacer, II, I* [Stato di eccezione. *Homo sacer, II, I*, 2003], oversat af Ole Jorn (Århus: Forlaget Philosophia, 2009).

61 Den tyske sociolog Ulrich Beck har analyseret denne produktion af usikkerhed i sin *Risikosamfundet. På vej mod en ny modernitet* [Risikogesellschaft. *Auf dem Weg in eine andere Moderne*, 1986], oversat af Klaus Rasborg (København: Hans Reitzels Forlag, 1997).

den amerikanske stat at tilbageholde personer under mistanke for terroristisk aktivitet i ubestemt tid og stille dem for militærdomstole. Med denne særlovgivning blev de tilfangetagne personers juridiske status ganske enkelt forsøgt suspenderet.⁶² Denne udvikling var imidlertid på ingen måde begrænset til USA, som bl.a. den belgiske sociolog Jean-Claude Paye har påvist.⁶³ Det nye kontrolregime blev nemlig også introduceret i lande, som ikke umiddelbart var direkte konfronteret med terrortrusler, men hvor lovene så blev benyttet til en generel stramning og som forberedelse til kommende konflikter. De forskellige anti-terrorlove rettede sig nemlig ikke blot mod bestemte grupper, lovene sigtede på hele befolkningen – alle er en potentiel terrorist – idet de muliggjorde en generaliseret kontrol af individer og på forhånd intimiderede sociale bevægelser og præventivt kriminaliserede antisystemiske satsninger.⁶⁴

Tidligere legitime former for protest blev nu iscenesat af staten og medierne som kriminelle. Som den engelske udviklingsstudieteoretiker Les Levidow formulerer det: “Den neoliberale globaliseringsdagsorden er stødt ind i større modstand, men vores ledere har ingen alternativ strategi til at disciplinere og udbytte os. Så de har taget tilflugt i mere desperate forholdsregler for at gennemtvinge denne dagsorden. I tilgift til fysisk repression er de antiterroristiske forholdsregler in-

62 Jf. Judith Butler: *Precarious Life: Powers of Violence and Mourning* (London & New York: Verso, 2004).

63 Jean-Claude Paye: *La Fin de l'État de droit* (Paris: La Dispute, 2004).

64 I forbindelse med klimatopmødet i København i december 2009 benyttede dansk politi sig i udstrakt grad af såkaldte præventive anholdelser, op mod 2.000 mennesker blev frihedsberøvet mellem den 5. og 19. december. “Ved at skride ind tidligt, kan vi forebygge, at tingene udvikler sig”, udtalte rigspolitichef Jens Henrik Højbjerg allerede flere måneder i forvejen. “Politiet vil anholde præventivt”, in: *Politiken*, 24. august 2009.

tenderet som terrorisering af dissens. Ligesom ‘krigen mod terrorisme’ ikke har nogen tids- eller rumlig afgrænsning, så udvides straffeloven for at gøre ‘terrorisme’-definitionen mere rummelig. Det er en krig mod dissens, mod vores evne til at yde modstand mod uretfærdighed og undertrykkelse.”⁶⁵

‘DANSK ANTITERRORISME’

Spørgsmålet om politisk vold blev i en dansk kontekst aktuelt efter Ungdomshus-uroen. I kølvandet på politiets meget voldsomme og spektakulære rydning af Ungdomshuset den 1. marts 2007, skete der en mobilisering af en langt større gruppe unge end de fleste på forhånd forestillede sig muligt.⁶⁶ I dagene og ugerne efter rydningen, hvor specialtrænede politienheder på bedste actionfilm-manér firede sig ned på Ungdomshusets tag fra helikoptere og fyldte huset med tåregas, kom det flere gange til kampe mellem politi og demonstranter. Under hele forløbet før politiet frem med stor brutalitet, opløste demonstrationer med tåregas, anholdte og varetægtsfængslede hundredvis af folk med eller uden tilknytning til begivenhederne, ransagede en række adresser uden dommerkendelse og gennembankede ved flere lejligheder demonstranter. Det afholdt imidlertid ikke tusinder af unge fra at gå på gaden og vise deres utilfredshed. Der blev demonstreret og bygget barrikader af brændende affaldscontainere, og gaden blev således tilbageerobret midlertidigt. Politikere og andre havde selv-

65 Les Levidow: “Terrorising Dissent: The Neoliberal ‘Anti-terrorist’ Strategy”, *The Commoner*, nr. 3, 2002, online på: <http://www.commoner.org.uk/02-6groundzero.htm>

66 For en beskrivelse af rydningen og kampen for et nyt hus, se Mikkel Bolt: “Af- og overmagt. Rydningen af Ungdomshuset”, in: *Øjeblikket*, nr. 48, 2007, pp. 4-7.

følgelig travlt med at lægge afstand til protesterne og afviste i det hele taget at betragte sagen som et politisk problem og forklarede protesterne som et udslag af dårlig opdragelse eller få ballademageres værk. Disse forklaringer havde intet på sig, og aktionerne fortsatte og fortsatte. Protesterne ebbede ikke ud. Hvis man var af den overbevisning, at kampen for et nyt ungdomshus hurtigt ville gå i sig selv igen, eller at Ungdomshuset kun betød noget for få hundrede unge, så tog man fejl. Der fandt hele tiden møder sted, demonstrationer bevægede sig med få dages mellemrum gennem byen, og løbende kom det til spredte kampe med politiet. Protestbevægelsen blev så stærk, at den i oktober 2007 på forhånd offentliggjorde, hvor-

når og hvilket hus den ville besætte. Selvom politiet gjorde alt i deres magt for at forhindre det, lykkedes det flere hundrede demonstranter fra den mere end 8.000 store G13-demonstration at komme ind i det valgte hus på Grøndalsvænge Allé 13 i Københavns nordvestkvarter. G13-aktionen og alle de andre episoder og demonstrationer vidnede om, at der efter rydningen af Ungdomshuset skete en demokratisering af det at være militant, langt flere sagde fra og støttede op om kampen for et nyt ungdomshus og for retten til at indrette sin eksistens på en måde, der ikke nødvendigvis går restløst op i et kapitalistisk defineret liv med arbejde, familie og samtalekøkken.

Den store opbakning til kampen for et nyt ungdomshus skal ikke mindst ses på baggrund af den 'normaliseringskampagne', der har rullet hen over Danmark siden 2001. Siden valget det år, hvor Venstre og Konservative dannede regering støttet af Dansk Folkeparti, har det danske politiske system udviklet en særlig blanding af demokrati, racisme og chauvinisme, en art nationaldemokratisk autenticitetstotalitarisme, der primært kommer til udtryk gennem en kultivering af autenticitet og had mod fremmede.⁶⁷ Efter at have vundet valget i 2001 lancerede Fogh Rasmussen den såkaldte 'kulturkamp', der var rettet mod venstrefløjen såvel som muslimer. Derfor har vi siden 2001 oplevet en stadigt voksende repression rettet mod forskellige befolkningsgrupper, der på den ene eller anden måde ikke lever op til den dominerende forestilling om, hvordan man skal se ud og opføre sig i det danske nationaldemokrati. Rydningen af Ungdomshuset og de efterfølgende begivenheder har sammen med Muhammed-

67 For en analyse af denne udvikling, se Carsten Juhl: "Danofobi er da for lidt", in: idem: *Globalæstetik. Verdensfølelsen og det kosmopolitiske perspektiv* (København: Billedkunstskolernes Forlag, 2007), pp. 335-348.

tegningerne blot været de mest synlige sider af denne kampagne mod alternative livsformer. Overdreven brug af vold og kriminalisering af tidligere accepterede udtryk og handlinger har sat dagsordenen fra statsmagtens side. Denne lokale udvikling er selvfølgelig spændt ind i den skitserede bredere globale historiske udvikling, som i en årrække gik under navnet 'krigen mod terror', men som altså reelt er en længerevarende neoliberal kontrarevolution, der har til formål at udbygge en snævert defineret kapitalistisk klasses magt.

Man kan undre sig over, at det har taget så lang tid, før der kom en reaktion i Danmark. Trods det at Fogh Rasmussens og siden Løkke Rasmussens regering siden 2001 i overensstemmelse med det neoliberale doktrin har skåret i velfærdsstaten og promoveret en særlig dansk nationaldemokratisme, der kommer til udtryk som racisme, fuldstændig opbakning bag USA's 'krig mod terror' og had til intelligentsia, kulturradikalisme, politisk korrekthed og islam, så var det først for alvor med rydningen af Ungdomshuset, at der skete noget på gadeplan.⁶⁸ De store demonstrationer i maj 2006, hvor mere end 100.000 gik på gaden og demonstrerede mod regeringens nedskæringsplaner, blev karakteristisk nok problemløst kanaliseret ind i det allerede etablerede politiske systems almindelige udvekslingslogik og derved neutraliseret. Det lykkedes på det tidspunkt ikke at sætte en ny dagsorden, og Socialdemokratiet kunne uden problemer men helt urimeligt iscenesætte protesterne som udtryk for et ønske om en ny regering. Demonstrationerne i 2006 vidnede, ligesom Ungdomshus-uroen gjorde det, om en voksende utilfredshed hos befolkningsgrupper, der før forholdt sig passive. Men det lykkedes på intet tidspunkt

68 For analyser af 'dansk' neoliberalisme, se Anders Lundkvist (red.): *Dansk nyliberalisme* (København: Frydenlund, 2009) og Peter Nielsen: *Velstandssamfundet* (København: Frydenlund, 2010).

at knytte de forskellige protester sammen. Og indtil videre er der ikke nogen, der for alvor har engageret sig i de 'andres' kampe og knyttet eksempelvis antiracisme og krigsmodstand sammen med kritik af regeringens nyliberale politik.

Det er et af problemerne aktuelt lokalt som internationalt: at der tilsyneladende ikke findes en sammenhængende modstand. Den fortsatte aktivitet til fordel for Ungdomshuset, demonstrationerne og aktionerne, har været næsten fuldstændigt løsrivet fra det, der finder sted på arbejdspladser rundt om i landet; protesterne var på ingen måde i stand til at stoppe de nederlag, der hele tiden finder sted på arbejdspladserne: fleksibilitet, intensivering af arbejdstempo, stress og fyringer. Der er således en afgrundsdyb afstand mellem gaden og gulvet, den militans vi så på gadeniveau flød ikke over i militans nogen andre steder. Kampen for et nyt Ungdomshus var sjældent knyttet til en bredere modstand, der inkluderer kritik af normaliseringskampagnens andre sider og afvisning af det racistiske nationaldemokrati, de nyliberale kræfter forsøger at skabe i Danmark. Det er uden tvivl en af opgaverne foran os: at formulere en sammenhængende kritik, hvor de enkelte objekter for kritik ikke skilles ad og udparcelleres, men knyttes sammen i en radikal kritik af hele det kapitalistiske system med dets penge og statsform. Konfronteret med den hårde linje, som regeringen i lyset af 'krigen mod terror' fremturer med, hvor kritik iscenesættes som terrorisme, er det med andre ord nødvendigt at politisere protesterne yderligere og give dem en kraftfuld stemme i et konsensuelt offentligt rum, hvor der er en forsvindende lille forskel på venstre og højre. I den situation skal brugen af vold ikke afvises eller bortforklares, men betragtes som det, den er: et varsel om en langt mere omfattende konflikt, der uundgåeligt vil blive en realitet, hvis

ikke det lykkes at bremse den militariserede nyliberale kapitalisme, hvis projekt det er at opretholde magt og rigdom ved hjælp af kontrol, markedsudvidelse, provokatorisk offentlighed, 'hvid sundhed' og ekstrem turisme.

Begivenhederne i København viste tydeligt, som begivenhederne i Genova allerede havde gjort det i 2001 i Italien, at statsmagten var klar til at stramme op og slå hårdt ned på tidligere legitime protestformer, fredelige såvel som mere militante. For statsmagten er der ikke nogen væsentlig forskel, den arresterer såvel de mere urolige elementer som dem, der blot går med i demonstrationerne. På den måde bestræber statsmagten sig på at ødelægge protesternes effektivitet på gaden, men også deres troværdighed i medierne. Staten ved, at en anden verden er mulig, og at truslen om en radikal modstand er reel. Derfor forsøger staten altid at isolere de oprørske elementer ved hjælp af officielle organisationer som fagforeninger og partier eller forskellige venstreorienterede gruppedannelser. Samtidig forsøger staten at reducere modstanden til illegitimt ikke-politisk vrøvl: "Det er blot utilpassede unge, der er på gaden." Hvis det ikke er nok, indføres der forskellige former for undtagelsestilstand og såkaldte visitationszoner, der besværliggør livet for beboerne i bestemte områder. Hvis ikke de urolige elementer kan identificeres og kontrolleres, må hele bydele lukkes ned. Hvis det ikke er muligt at fange fiskene, forurenes vandet.

KRISESTYRING OG LOKALE BRUD

Det nye antioprørs- og kontrolregime er en forberedelse på de borgerkrige, som systemet forventer uundgåeligt materialiserer sig i forbindelse med kommende økonomiske og økologiske ulykker. Det fremgår klart af det "National Security and

Homeland Security Presidential Directive", som blev vedtaget i USA i maj 2007. Direktivet suspenderer den konstitutionelle regering og indfører diktatur i tilfælde af en "en katastrofisk nødsituation", som defineres som "enhver begivenhed, uanset hvor den finder sted, der resulterer i massedrab, ekstraordinær stor skade eller forstyrrelse, der rammer den amerikanske befolkning, infrastruktur, miljø, økonomi eller regeringsfunktioner".⁶⁹ Systemet har altså allerede accepteret de kommende katastrofer og forestiller sig, at det vil være muligt at arbejde med disse og skabe et sikkert indre, som er på afstand af det smadrede ydre, der er dets forudsætning.

Implementeringen af det nye kontrolregime, som i første omgang var rettet mod de fremmede og gruppen af alle-der-ikke-elsker-Vesten-skal-skrive-ad-helvede-til, men som hurtigt kan applikeres på alle mulige andre (der gøres til fremmed), fjernede så at sige grundlaget for alterglobaliseringsbevægelsen og gjorde dens aktionsformer illegitime eller direkte kriminelle. Den frygtens politik, som har sat dagsordenen verden rundt siden 9/11, hev effektivt tæppet væk under forestillingen om, at en anden verden er mulig. I dag fremstår en sådan idé igen truende og suspekt, i dag identificeres alt andet end kapitalens bevægelighed med terror. I denne nye situation med voldsomt eksternt pres kollapsede alterglobaliseringsbevægelsen. Stramningen af den politiske offentlighed indskrænkede det rum, i hvilket alterglobaliseringsbevægelsen agerede og pressede med henvisning til antiterrorismediskursen de mere reformistiske og systembevarende dele til at distancere sig fra radikale og militante grupper. Den hårde

---

69 "National Security and Homeland Security Presidential Directive", online på: <http://georgebush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2007/05/20070509-12.html>

repression lukkede simpelthen rummet, hvor reformistiske kræfter som ATTAC og antikapitalister som Black Block kunne mødes og agere sammen mod den neoliberale dagsorden. Denne udvikling, hvor der sker en opsplitning i mainstreamappellerende og systemudfordrende, udspillede sig også internt i flere af tidligere ledende grupperinger i alterglobaliseringsbevægelsen: ATTAC gik eksempelvis gennem voldsomme interne stridigheder i 2005-2006, som mere eller mindre tog livet af organisationen. Da præsidenten for ATTACs franske moderafdeling, Bernard Cassen, forsøgte at forvandle organisationen til et EU-afvisende politisk parti, der indtog mainstreampositioner, protesterede lokale græsrodsmedlemmer, som vandt en urafstemning og overtog styringen af organisationen, der efterfølgende så imidlertid knækkede i to, da Cassen og hans protegé Jacques Nikonoff nægtede at acceptere resultatet og derfor stiftede deres egen Avenir d'ATTAC.⁷⁰ Mens ATTAC gik i opløsning på grund af fraktionsstrid, så døde Rifondazione Comunista reelt ved valgurnerne i april 2008, da de opnåede meget beskedne 3,1 procent af stemmerne, der betød, at de end ikke blev repræsenteret i det italienske parlament.⁷¹ Med henblik på en kommende international modstand post-Seattle er det imidlertid nok ikke det store tab, at disse organisationer er brudt sammen, da de, som allerede påpeget, reelt ikke på noget tidspunkt formåede at lægge det nationale bag sig, som eksempelvis EZLN og Tute Bianche gjorde det, og aldrig oppebar noget genuint antikapitalistisk perspektiv, men blot agiterede til fordel for en ny keynesiansk

⁷⁰ Se Raphaël Wintreberts analyse af ATTACs krise i den allerede omtalte *ATTAC, la politique autrement?*

⁷¹ Jf. Carsten Juhl: "IMPERIET, det var så det", in: *Øjeblikket*, nr. 50, 2009, pp. 39-45.

løsning, der ikke adresserer det nationalstatslige demokratiske begrænsninger og racistiske tendenser. Sammenbruddet af de reformistiske dele af alterglobaliseringsbevægelsen banede imidlertid desværre ikke vejen for de reelt antikapitalistiske grupperinger som Black Block, der har haft nok at gøre med bare at håndtere de nye sikkerhedstiltag og den øgede repression. Alterglobaliseringsbevægelsens radikale dele er desværre på flugt og kæmper for deres blotte overlevelse. Derfor fremstår de sene 1990'eres topmødeprotester og kombinationen af karneval og militans ikke længere som en mulighed for mange. Topmødeprotesterne har ikke mere den samme evne til at mobilisere nye aktivister og fremstår nu mest som et ritualiseret *set-up*, der ikke peger fremad, men som med jævne mellemrum gennemspiller scenerne med demonstranter i infight med store politistyrker, der farer frem med stadigt større brutalitet og voldsomhed. Politiet skal blot henvise til den usikkerhed, aktivisterne skaber, så retfærdiggøres ethvert indgreb og alle forholdsregler.

For alterglobaliseringsbevægelsens tændsats, EZLN, tegner situationen heller ikke lys, om end de ikke har givet op. Efter at have erklæret 'red alert', forladt deres landsbyer og trukket sig tilbage til skoven i Chiapas og taget bestik af situationen ikke blot i Mexico men også globalt, forsøgte zapatisterne således i juni 2005 at genlancere den antikapitalistiske kamp med "Den sjette erklæring fra Lacandona junglen" ("Sexta Declaración de la Selva Lacandona"), hvori de proklamerede, at de ikke vil vente uendeligt, mens den mexicanske regering fortsatte med at ignorere de løfter, den afgav ti år tidligere. I en situation kendetegnet ved imperialistiske krige, røverkapitalisme og en autoritær mexicansk stat var det ifølge EZLN nødvendigt at intensivere modstanden mod ikke blot neo-

liberalismen, men mod kapitalismen og gå nye veje, selvom det kunne betyde, at de derved “mistede det lidt, de havde vundet” (i zapatisternes tilfælde vil det sige den eksisterende autonomi uden juridisk sikkerhed). “Vi er nået til et punkt, hvor vi ikke kan komme videre, og hvor det samtidig er muligt, at vi mister alt det, vi har, hvis vi forbliver, hvor vi er og ikke gør mere for at bevæge os fremad. Timen er oprunden, hvor vi igen må tage en chance og tage et skridt, som er farligt, men som kan betale sig.”⁷² I forlængelse af proklamationen lancerede EZLN “Den anden kampagne” (“La otra campaña”) i 2006, hvor Delegeret nul (subcomandante Marcos) rejste rundt i Mexico og holdt møder med allerede eksisterende grupper med henblik på etableringen af et transnationalt antikapitalistisk græsrodsnetværk bestående af autonome, socialister, feminister, bøsser og lesbiske, miljøaktivister, sexarbejdere, indianere, fiskere og bønder i Mexico og USA. Kampagnen var eksplicit iscenesat som et alternativ til den præsidentkampagne, der samtidig rullede over skærmen i Mexico, og som en afvisning af alle de etablerede politiske partier inklusive dem, der positionerede sig til venstre.⁷³ Zapatisterne gjorde det klart, at de ikke forventede sig noget som helst fra det etablerede politiske partisystem, men at det tværtimod var nødvendigt at bevæge sig hinsides dets fastlåste venstre-højre dikotomi, der som oftest blot konsoliderer det allerede etable-

72 “Sexta Declaración de la Selva Lacandona”, online på: <http://enlacezapatista.ezln.org.mx/especiales/2>

73 For en god analyse af EZLN’s nye satsning, se Patrick Cuningham: “Reinventing An/Other Anticapitalism in Mexico: The Sixth Declaration of the EZLN and the ‘Other Campaign’”, in: Werner Bonefeld (red.): *Subverting the Present, Imagining the Future: Insurrection, Movement, Commons* (New York: Autonomedia, 2008), pp. 203-230.

rede. Konfronteret med en stadig mere intens repression og et semi-fascistisk styre, der i dække af en eskalerende narkokrigr eliminerer politiske modstandere, bevæger EZLN sig spørgende og med ophøjet raseri videre hinsides partiformen og på jagt efter nye kollektive organisationsformer.⁷⁴ Men kan autonome indianere hamle op med en kapital, der opfører sig som Al Capone og massakrerer de ekskluderede?

Den overgribende internationale satsning, som alterglobaliseringsbevægelsen var i færd med at etablere, blev bremsset, og i dag er vi tilbage i en situation, hvor der finder en række vigtige lokale kampe sted, som imidlertid sjældent knyttes sammen. Der er ikke noget positivt program endnu. Men i København, Athen, Oaxaca og især i Tunis, Cairo og Sanaá siger unge fra, gør oprør og viser en imponerende evne til selvorganisering.⁷⁵ Og disse kampe indeholder alle kimen til no-

74 I december 2008 og januar 2009 afholdt EZLN den såkaldte “Festival for ophøjet raseri” (“Festival Digna Rabia”), hvor de samlede flere tusinde aktivister til diskussionsmøder. I et af sine indlæg kritiserede subcomandante Marcos den mexicanske præsident Felipe Calderóns “Narkokrigr”, der indtil videre har kostet mere end 13.000 mennesker livet. “Mexico styres af organiseret kriminalitet. [...] Calderón besluttede sig for at støtte et narkokartel og gå i krig med et andet og slap hæren løs i landet og lod den fungere som politi, anklagemyndighed, dommer og bøddel.” Marcos tale findes online på: <http://dignarabia.ezln.org.mx/?p=426#Marcos>

75 Som allerede skrevet sagde københavnske unge fra efter rydningen af Ungdomshuset i 2007 og gik på gaden og krævede et nyt ungdomshus. I Tunis, Cairo og Sanaá såvel som andre steder i den arabiske verden er der en regulær oprørsbølge i gang, som eksploderede, da gadehandleren Mohamed Bouazizi satte ild til sig selv i Tunis den 17. december 2010. I januar 2011 blev præsident Ben Ali tvunget til at træde tilbage efter voldsomme protester. Siden har protesterne bredt sig til Ægypten, hvor præsident Hosni Mubarak blev tvunget væk; Yemen, hvor Ali Abdullah Saleh er på vej ud; Libyen, hvor der er borgerkrig, og hvor NATO-styrker deltager i konflikten på et skrøbeligt FN-mandat; Marokko, hvor der er demonstrationer; Syrien, hvor Bashar al-Assad er i defensiven efter

get større, de unge kæder det prækære arbejde sammen med en kritik af arbejdet, lader kampen om et social center handle om hele byen og stormer flygtningelejre for at ramme nationalstaten og dens racistiske eksklusion. Andre afviser lokale despoter med henblik på at ødelægge den postkoloniale konstruktion og den gigantiske ulighed og eksklusion, den opretholder. Men mange af protesterne fremstår som defensive modreaktioner, og de konvergerer endnu ikke i en samlet kritik, hvor nationalstaten og pengeformen udfordres. Selvom den aktuelle krise er dyb og de kommende og igangværende kampe hårde og skånselsløse, så kan det meget vel være, at det ender med, at systemet genfødes. Det vil selvfølgelig imidlertid ikke være det sidste ord. En anden verden er mulig, spørgsmålet er blot, om den vil blive mere *mad end max*.

---

voldsomme kampe mellem politi, hæren og demonstranter; Bahrain, hvor styret med støtte fra Saudi-Arabien og med USA's velsignelse har slået hårdt ned på demonstranter og indtil videre kvalt oprøret, og andre Golfstater. I Athen fandt der omfattende uroligheder sted efter, at politifolk uprovokeret skød og dræbte den 16-årige Alexandros Grigoropoulos den 6. december 2008. Efterfølgende kom det til omfattende uroligheder over hele Grækenland, hvor banker blev plyndret og butikker sat i brand. Som reaktion på de omfattende 'sparepakker', den græske regering af EU er blevet tvunget til at gennemføre (senest i foråret 2011), har der løbende været omfattende protester og strejker overalt i Grækenland. I Oaxaca i Mexico kom det i maj 2006 til omfattende optøjer, som varede mere end syv måneder, hvor 27 personer mistede livet i kampe mod politiet og militær. Protesterne startede som en strejke med lokale undervisere, som politiet brutalt slog ned ved blandt andet at skyde på demonstranterne. Det resulterede i omfattende protester og borgerkrigs-lignende tilstande, hvor den EZLN-inspirede organisation APPO (Asamblea Popular de los Pueblos de Oaxaca) krævede den lokale guvernør Ulises Ruiz Ortiz' afgang, og i flere måneder agerede som en dobbeltmagt, der reelt styrede byen Oaxaca. Ved hjælp af paramilitære styrker lykkedes det Ruiz og Partido Revolucionario Institucional at tilbageerobre byen i november 2006 under voldsomme kampe. Ved valget i juli 2010 sejrede Gabino Cué og blev dermed den første guvernør i 81 år, som ikke var fra Partido Revolucionario Institucional.

TERRORISMENS OG ANTITERRORISMENS ABJEKTE FÆLLESSKABER

“I ruinerne af de to tårne, under et vajende flag ved Pentagon, ved begravelsen af dem, vi har mistet, afgav vi et helligt løfte til os selv og verden: Vi vil ikke give efter, før retfærdigheden er sket fyldest, og vores nation er sikker. Det, som vores fjender har begyndt, vil vi fuldføre.”¹

George W. Bush

Vi er i krig. Dagen efter terrorangrebet på World Trade Center og Pentagon annoncerede den daværende amerikanske præsident, George W. Bush, at USA var i krig mod den globale terrorisme. At udsagnet skulle tages særdeles seriøst, har tiden siden da bekræftet til overflod. Krigen har ikke blot taget form af enkelte træfninger eller isolerede militære handlinger, men har vist sig at være en særlig styreform, der stadigvæk ti år senere er gældende. Der er både sket ændringer i basis og overbygning. Krigen har således på ingen måde været en rent militær affære, men har haft gennemgribende konsekvenser for en lang række lande verden over.

Krigen kom ikke som et lyn fra en klar himmel, men var op gennem 1990'erne synlig i Irak, Kosovo, Colombia, Panama, Haiti, Somalia, Bosnien, Rwanda, Tjetjenien og frem for alt i Israel, der har fungeret som laboratorium for det nye paradigme, hvor krig er statens naturlige eksistensform. I Mellem-

---

¹ George W. Bush “President’s Remarks to the Nation”, online på: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09/20020911-3.html>

østen har et stadigt mere militariseret Israel fungeret som angrebsspids for den nye model ved at kile sig ind i den arabiske verden og effektivt forhindre ethvert arabisk forsøg på at skabe økonomisk eller politisk autonomi. Den store masse af palæstinensiske flygtninge-proletarer har fungeret som indre stopklods for udvikling af en i forvejen nedbrudt arabisk verden.² Den intensiverede militære kontrol – der bl.a. inkluderede utallige og mobile sikkerhedsposter, destruktions- og stadigt flere palæstinensiske boliger, opførsel af nye bosættelser og konstruktionen af et nyt motorvejsnetværk reserveret for israelere – som blev en realitet i 1990'erne, udstak linjerne for den fremtidige løsning, men det var først efter den 11. september 2001, at brikkerne faldt på plads og krigsparadigmet blev officielt med 'krigen mod terror'.³

Den vestlige verden var nu med den tidligere amerikanske præsidents ord involveret i et korstog mod den globale terrorisme. Retorikken var vigtig, referencen til kampen mellem civiliserede kristne og barbarer fremmanede bestemte scenarier og foregreb senere aktioner. Det var en følelsesfuld tale, hvor ethvert anlæg for intelligens blev svækket til fordel for mistænksomhed, ressentiment og had. Du er ond, derfor er jeg god. "Vi gennemskuer, hvad ressentimentets kreatur vil: Hun vil, at de andre er onde, hun har behov for, at de andre er onde, for at kunne føle sig god."⁴

2 Jf. Communist Program: "The Volcano of the Middle East: The Agonising Transformation of the Palestinian Peasants into Proletarians", in: *Communist Program*, nr. 7, 1981, pp. 19-32.

3 For analyser af udviklingen i Israel-Palæstina-konflikten, se eksempelvis Théo Cosme: *Le Moyen-Orient 1945-2002. Histoire d'une lutte de classes* (Paris: Senonevero, 2002), Camille Mansour: "Israel's colonial impasse", in: *Journal of Palestine Studies*, nr. 30, 2001, pp. 83-87, og Eyal Weizman: *Hollow Land: Israel's Architecture of Occupation* (London & New York: Verso, 2007).

4 Gilles Deleuze: *Nietzsche et la philosophie* [1962] (Paris: PUF, 1997), p. 136.

Omkvædet er konstant: 'Krigen mod terrorisme' kræver andre forholdsregler, da vi i korstoget mod den globale terrorisme er konfronteret med en usynlig fjende. Der er hverken tale om en statsmagt med et veldefineret geografisk territorium eller en ideologi i traditionel forstand. Korstoget, 'krigen mod terror', er kendetegnet ved fraværet af en bestemmelig fjende, terrorismen er potentielt til stede overalt, det er en flydende og ubestemmelig entitet. Det er derfor selve udpegningen, som er vigtig. Det er op til Bush, Sharon, Blair, Fogh, Netanyahu og Obama, eller hvad de nu hedder, at bestemme, hvem der er terrorister. Terrorismen er med George W. Bushs termer karakteriseret ved at være imod os, imod den vestlige verden, vores demokrati og livsstil. Der er ikke nogen opponenter at indgå i en rationel diskussion med. Derfor dræber amerikanske sikkerhedsstyrker bare Osama bin Laden i stedet for at stille ham for en dommer. Der er heller ikke nogen fjende at indgå en fredsaftale med. Terrorismen er intet andet end dens middel: skånselsløse mordaktioner og drab på uskyldige civile. Den er ondskaben selv. Vi kan ikke gøre andet end at forsøge at destruere denne ondskab, før den igen rammer os, repeterer de folkevalgte politikere. Derfor var det nødvendigt at invadere Irak og beslaglægge de ikke-eksisterende masseødelæggelsesvåben. Over for terrorismen er forhandling ikke en løsning. Som Bush forklarede det i sin tale den 20. september 2001, er det kun gennem brug af overvældende magt, at det er muligt at holde terrorismen fra livet. Alt andet ville være umoralsk, da det ville være en opfordring til de onde om at begå flere onde handlinger. I kampen mod terrorismen er det med andre ord ikke blot nødvendigt at hærde sig, det er nødvendigt at bekæmpe det onde med alle midler. Der er ikke længere plads til komplicerede sagsfremstillinger

eller tvetydige positioneringer: Man er enten imod dem eller imod os. Afstandtagen til bekæmpelsen af ondskaben er det samme som selv at udøve ondskab. Konfronteret med den globale terrorisme, er det nødvendigt at intensivere overvågning og kontrol, vi er tvunget til konstant at være på vagt og hele tiden vurdere, hvem der er terrorist. Der gives ikke mellempositioner i denne kamp, hvor alle er under mistanke. Terroristen kan være manden eller kvinden, som sidder ved siden af dig og har en bombe under jakken og had i sit hjerte.

I det nye krigsregime er statens rolle først og fremmest at administrere og styre truslen fra den globale terrorisme. Sikkerhed går dermed fra være én af statens mange administrationsopgaver til at blive den vigtigste, (u)sikkerhed bliver statens legitimering. Terrorismens form- og indholdsløse karakter forårsager en forvandling af den kapitalistiske stats funktion, dens objekt bliver truslen. Denne er, som den canadiske filosof Brian Massumi skriver, per definition ubestemmelig og kommende, den er til stede, virker nu og her og skaber frygt uden at have manifesteret sig konkret.⁵ Problemet er, at distinktionen mellem terror og stat truer med at forsvinde, når staten, som det sker aktuelt, ser det som sin vigtigste opgave at skabe sikkerhed og intervenere i dynamiske sociale processer for at dirigere dem. Idet staten forvandler sig til politi og blot legitimeres med henvisning til dens evne til at skabe sikkerhed, lurer risikoen for, at staten, som den skrøbelige mekanisme den er, selv griber til terror konfronteret med terrorisme. Som den italienske filosof Giorgio Agamben skriver, er usikkerhed en særlig funktionsmåde, der er selvgenererende.⁶

5 Brian Massumi: "Fear (The Spectrum Said)", in: *Positions*, nr. 1, 2005, pp. 31-48.

6 Giorgio Agamben: "Sicurezza e terrore", in: *Il manifesto*, 27. 10. 2001.

RETSSTAT OG UNDTAGELSESTILSTAND

I kampen mod den globale terrorisme fremstår retsstatens regler og individuelle rettigheder som forhindringer. Krigsapparatet skal kunne reagere med et maksimum af effektivitet og hurtighed, derfor har det været naturligt i den nye situation at indskrænke den offentlige og den private frihed. En række antiterrorlove har set dagens lys ikke blot i USA, men også i størstedelen af de europæiske lande. I løbet af ingen tid er vi blevet placeret midt i retsstatens grænseland, hvor procedure går frem for lov, og hvor undtagelse bliver til regel. USA har spillet rollen som foregangsland: Med førnævnte "Patriot Act", som blev gennemført den 26. oktober 2001 og med den såkaldte "Military Order", som Bush udstedte den 31. november 2001, blev det muligt for den amerikanske stat at tilbageholde personer under mistanke for terroristisk aktivitet i ubestemt tid og stille dem for militærdømstole. Med denne særlovgivning bliver de tilfangetagne personers juridiske status ophævet, og de befinder sig således i en form for retsløs zone hinsides normal juridisk kontrol. Personerne er helt og aldeles i hænderne på den udøvende magt. Som Agamben skriver, er Guantanamo-basen på Cuba paradigme for denne retsløse zone, hvor personer fanget i Afghanistan blev parkeret uden krigsforbryderstatus, uden retssag, og først efter længere tids internering enten er blevet tiltalt for noget, løsladt eller har begået selvmord.

Men som den belgiske sociolog Jean-Claude Paye har påvist, er denne udvikling på ingen måde begrænset til USA.⁷ Forvandlingen er ikke af nationalt tilsnit, men fremmes også

7 Jean-Claude Paye: *La fin de l'État de droit. La lutte antiterroriste de l'état d'exception à la dictature*.

af internationale organer som EU og G8. Det betyder, at lovene gennemføres selv i lande, som ikke direkte er konfronteret med terrorisme. Det er vigtigt at være opmærksom på, at anti-terrorlovene ikke blot suspenderer visse dele af befolkningernes basale friheder, lovene angår hele befolkningerne. De muliggør en generaliseret kontrol af individer og forhindrer ethvert politisk alternativ og enhver ny classesammensætning ved at kriminalisere protest. Som den engelske politolog Les Levidow skriver, terroriseres dissens i terrorbekæmpelsens navn.⁸ At dette er en del af planen fremgik klart af det udkast til den antiterrorlov, som Bush-regeringen præsenterede i 2003 med titlen "Domestic Security Enhancement Act of 2003", hvori suspensionen af retten generaliseres og potentielt kom til at omfatte ikke blot udlændinge, men også alle amerikanere, som anklages for at samarbejde med organisationer karakteriseret som terroristiske. At denne udvikling hen imod fremkomsten af et præventivt antioprørsregime fortsætter med fuld hast hinsides Bush bekræftes af en række dokumenter og rapporter fra det amerikanske forsvarsministerium, hvor stadig flere grupper og processer som eksempelvis klimaret præsenteres som trusler, der skal håndteres og styres.⁹ Det vigtige er ikke længere at skabe orden, men at styre uorden.¹⁰

KAPITALISME, OMSTRUKTURERING OG TERROR

Efter den 11. september er ordet terrorisme blevet gentaget igen og igen og har legitimeret radikale indgreb i retsstaten samt politioperationer i Afghanistan og Irak, og det uden at

⁸ Les Levidow: "Terrorising Dissent: The Neoliberal Anti-terrorist Strategy".

⁹ Jf. eksempelvis *Quadrennial Defense Review 2010*, online på: <http://dcmq.defense.gov/documents/2010QDRFebruary.pdf>

¹⁰ Jf. Roberto Ciccarelli: "Stato di emergenza globale. Quando la guerra diventa pratica di polizia", in: Marcello Tari (red.): *Guerra e democrazia* (Roma: Manifestolibri, 2005), p. 94.

ordet nogensinde har fået et indhold. Terrorismen er blevet et slagord, som man samles om, og ved hjælp af hvilket man mobiliserer verdensopinionen. Ordet identificerer i et første moment fjenden og udpeger ofret for terroren, nemlig os, den vestlige verden, demokratierne og i særdeleshed USA, der skal slå igen og hævne uretten. I et næste moment samles verdenskoalitionen på baggrund af dette ord, autoriserer et amerikansk indgreb i Afghanistan, bakker op om, hvad der præsenteres som 'Krigen mod terrorisme' og godkender hævnen. Terrorismen-etiketten reducerer situationen til et simpelt "os" mod "dem". Derved undgår man behændigt at overveje mere komplicerede årsagssammenhænge og giver enten særligt ubehagelige individer eller hele befolkningsgrupper skylden for det, som gik galt. Modsætningsfyldte omstændigheder og komplekse sociale strukturer kan ikke klandres; det kan til gengæld individer, som mangler oplysning og fremskridt eller blot er onde.

Terroren bliver fremstillet som tilbagestående islamisters værk, trods det at terrorgrupper som al-Qaeda i forberedelserne til den 11. september forenede teknologisk viden og international kapital med destruktiv fanatisme. Men ifølge den officielle diskurs har vi med religiøse islamiske fundamentalister at gøre, som er præget af en præmoderne bevidsthed, som gik glip af Oplysningstiden, og som derfor dæmoniserer Vestens frihed og demokrati, der så svarer igen ved at spænde sin demokratiske bevidsthed til bristepunktet og forvandle sig til aggressiv usensibilitet, som det er tilfældet, når Bush forklarer situationen som en kamp mellem det gode og det onde. Demokratierne indre konflikter projiceres ud, og forbindelserne mellem de vestlige demokratier og terroren belyses ikke, men skjules i lokaliseringen af den ydre fjende. At alle fænomener i

den globaliserede verden hænger sammen, og at det ikke – efter 500 års blodig kolonialisme, 150 års skånselsløs industrialisering og 30 års nihilistisk finanskapital – er muligt at finde et sted, som ikke er berørt af den transnationale finanskapital, der indtil videre ikke har gjort noget for at mindske den økonomiske forskel mellem den såkaldt tilbagestående og den rige, demokratiske del af verden. Det faktum, at der ikke er noget uden for verdenssystemet, passer ikke ind i den forestilling om civilisationernes kamp, som den vestlige verdens økonomiske totalitarisme promoverer for at skjule den kapitalistiske logiks modsætninger. Fælden er klappet: Kapitalen repræsenterer sig som et rationelt system og perciperes ikke længere som undertrykkende. Derfor bortforklares alle negative forhold med henvisning til noget uden for kapitalen. Men desto mere pervers og mystisk terroristens aktioner forekommer, desto mere spejler de kapitalens upersonlige og blinde terror.

I det nye krigsregime forsvinder distinktionen mellem krig og fred, politioperationer og krig. I fængslerne i USA, i New Orleans, i de europæiske storbyers forstæder, på Vestbredden og i Saddam City reguleres, administreres og udbyttes arbejdskraften gennem krig. Undertrykkelsen er virtuelt til stede overalt i form af fredsbevarende styrker, politiaktioner eller humanitær hjælp. Vold og udbytning følges ad i det globale krigsregime, hvor ethvert territorium organiseres om en afgrund, de fattige konstant er i fare for at falde i. En gigantisk masse af individer, hvis jord og hjem eksproprieres, forvandles til tiggere, røvere, vagabonder og nøgent liv. Vi har at gøre med en global styring: ekspropriation, indtægter man ikke kan leve af, *collateral damage*. Som allerede skrevet er det nuværende krigsregime den oprindelige akkumulations gen-

komst.¹¹ Afgrænsede og overudviklede centre afgrænses fra jungler og ghettoer, hvor det menneskelige affald permanent udsættes for vold og fornedrelse. I den nye kapitalistiske orden udelukkes mennesker bogstaveligt talt, et globalt proletariat skabes, tvunget mod byerne som følge af destruktions af landbrug, kvæstede efter paramilitær mishandling. Dette kaos, denne instabilitet og de voldsomme rente- og aktieudsving, der altid følger med denne proces, nærer den samtidige kapitalisme. I denne verden er mafiaen kapitalens naturlige model, da den i særlig grad er i stand til at kombinere vold og finanskapital. Produktion og salg af stoffer, pengevask og olietyveri er de primære aktiviteter i denne skyggeverden, hvor grænserne mellem information og overvågning, private virksomheder og militære operationer, mellem at udvide markeder og smide bomber er uklare. Det primære i det nye krigsregime er at kapitalen uhindret kan cirkulere, opbygningen af demokratiske institutioner, et civilsamfund og en offentlighed er ikke en del af planen; hvis det sker, er det i den abjekte form, det har fundet sted i Afghanistan og Irak. Krigen stimulerer økonomien, skaber mulighed for plyndring og vænner befolkningen til billeder af hærens nedslagtning af civile. Endnu en gang eksproprieres det fælles, producent og produktionsmiddel adskilles, menneskemassen rives med vold løs fra dets subsistensmidler og slynges ud på arbejdsmarkedet som rets- og ejendomsløse proletarer.

POLITISK VOLD, TERROR OG GRUNDLÆGGELSE

Konfronteret med den såkaldte 'krig mod terror' kan det være nyttigt at huske på, at terror (*terreur* på fransk) oprindeligt i

---

¹¹ Jf. George Caffentzis: "An Essay on the Events of September 11, 2001: Addressed to the Antiglobalization Movement", online på: http://www.midnightnotes.org/pamphlet_sept11enemies.html

forbindelse med den Franske Revolution betød en politisk motiveret grusomhed, der havde til funktion at afskrække og sikre revolutionen mod kontrarevolutionære kræfter. Terror som skræk, rædsel og forfærdelse og som grundlæggelse. Volden som historiens jordmoder uden hvilken ingen forandring ville finde sted. Under den Franske Revolution var en terrorist en person, som praktiserede terror. Det var en objektiv beskrivelse, og jakobinerne omtalte sig selv som terrorister. Terror blev betragtet og præsenteret som en nødvendighed i den historiske situation (kendetegnet ved borgerkrig og krig mod andre stater). Det var et spørgsmål om alt eller intet for dem, som gennem opstand og siden valg havde erobret magten og nu nægtede at lade de kontrarevolutionære fjender standse og udslutte revolutionen. Terroristerne ville sikre de nye værdier ved at åbne en periode med offentlig hævn. Terroren skulle grundlægge glæde, retfærdighed og lighed. Det vigtigste var derfor ikke at redde ubestemte kroppe – venner, fjender, forrædere og allierede – men at sikre menneskehedens politiske og moralske fundament, den gensidige frihed. Alternativet til terror var revolutionens afslutning, kontrarevolutionen og de riges tilbagekomst. Ifølge jakobinerne var den politiske dyd ikke i sig selv nok til at sikre revolutionen. Som historikeren Arno Mayer har skrevet, var de revolutionære splittet mellem at blive koldblodige for at sejre i den grundlæggende kamp om liv og død eller at udvise beherskelse og risikere for tidligt at standse den revolutionære bevægelse.¹²

Forbindelsen mellem terror, politisk vold og grundlæggelsen af et andet politisk system var eksplicit i den Franske Revolution, som den også var hos tidligere tænkere som Ma-

---

12 Arno Mayer: *The Furies: Violence and Terror in the French and Russian Revolutions* (Princeton & Oxford: Princeton University Press, 2000).

chiavelli, Bodin og Montesquieu. For Machiavelli var terror et nødvendigt greb for herskere, som ønskede at etablere et nyt politisk regime. Bodin gjorde terror til massens våben mod de regerende eliter, mens terror for Montesquieu var den frygt, som despoten regerede med. Disse forskellige og overlappende betydninger af ordet terror er forsvundet – nu er ordet terror næsten tomt og derfor så labilt, at det kan bruges til at kriminalisere enhver opposition til den etablerede orden.¹³ Propagandaen er det eneste, som er tilbage. Nu er det blot selve aktionsformen, der er bestemmende for betydningen. Terror udføres af hemmelige ikke-statslige grupper. Terroraktioner er som oftest spektakulære og har til hensigt at dræbe både civile og soldater eller politifolk. Læren er simpel: Attentaterne på World Trade Center og Pentagon var terrorangreb udført af en fundamentalistisk islamisk gruppe, al-Qaeda; den amerikanske ledede operation i Irak er ikke terror, og amerikanske styrker terroriserer ikke det irakiske folk, de befrier det og indfører demokrati (jagten på masseødelæggelsesvåben er tilsyneladende indstillet). Konklusion: Ordet terror umuliggør nu en egentlig analyse af den politiske situation.

Den individuelle terror har i moderne tid været de svages og de undertrykte våben (fra Narodnaja Volja i Rusland i 1870'erne til Tupamaros i Uruguay i begyndelsen af 1970'erne), mens statsterror og økonomisk terror har været de stærkes våben. Nu findes der tilsyneladende kun den individuelle terror, der udføres af onde, fundamentalistiske og tilbagestående individer. De politiske implikationer i terroren er forsvundet, og de fordømte her på jorden forbliver stumme. Statsterror og økonomisk terror er ikke længere terror, det er jo "os", de

---

13 Jf. Domenico Losurdo: *Il linguaggio dell'Imperio. Lessico dell'ideologia americana* (Roma: Laterza, 2007).

gode, den demokratiske vestlige verden, som er nødsaget til at udføre den for at hjælpe tilbagestående lande og individer ind i verdenssystemet, hvor de om ikke andet kan spille en rolle ved at stifte gæld.

Som eksempelvis Gore Vidal og Noam Chomsky gentagne gange har påpeget, har USA siden 1947 været foregangsland inden for forebyggende statsterror.¹⁴ I konkurrence med det statskapitalistiske Sovjetunionen har USA i løbet af den kolde krig undergravet regeringer rundt om i verdenen, planlagt og gennemført politiske likvideringer og oprettet og finansieret dødspatroljer og såkaldte frihedskæmpere (som f.eks. bin Laden). USA stod bag likvideringen af Allende i Chile og Lumumba i Congo og har forgæves forsøgt at dræbe Fidel Castro, Gadaffi og Saddam Hussein. Disse aktioner, bakket op af embargoer, blokader, luftangreb etc., blev altid udført i frihedens, demokratiets og retfærdighedens navn.

Grænserne mellem terrorgrupperne, statsadministrationen og efterretningstjenesterne er, som Giorgio Agamben skriver, for længe siden blevet flydende, og disse organisationer lader sig ikke længere adskille. Den første terrororganisationen efter 2. Verdenskrig, OAS (Organisation de l'Armée Secrète), blev således også oprettet af den franske general Raoul Salan, der 'patriotisk' kæmpede for franske interesser i Algeriet og Indokina. Ligheden mellem terrorgrupperne, statsadministrationen og efterretningstjenesten kommer til udtryk i identiske arbejdsmetoder: skånselsløst at forfølge og jage individer og præsentere dem som trofæer til en skræmt og opkørt televisualiseret offentlighed.

¹⁴ Noam Chomsky: *World Orders: Old and New* (London: Pluto Press, 1997) og Gore Vidal: "September 11, 2001 (A Tuesday)", in: idem: *Perpetual War for Perpetual Peace: How We Got To Be So Hated - Causes of Conflict in the Last Empire* (Forest Row: Clairview, 2002), pp. 3-41.

Nu synes alle, også politologer, sociologer og filosoffer, at være enige om, at politisk vold og terror er en afvigelse. Analyse erstattes af legitimation: Hæren bliver politi, fjenden bliver terrorist. Den sociale ontologi falder sammen med den etablerede ordens legitimationskategorier, og den politiske vold fremstår dermed ikke blot som afvigende, men som illegitim. At staten også udøver politisk vold skjules. Statsterror og økonomisk terror præsenteres som uheldige bivirkninger i et ellers optimalt fungerende system. Det væsentlige er selvfølgelig, at der ikke bliver stillet spørgsmål ved det demokratiske samfunds struktur og dets sociale reproduktion. Vi er med andre ord i en situation, hvor de kapitalistiske demokratiers interne politiske fjender ikke blot er blevet besejret, de er gennem konstitueringen af undtagelsestilstanden blevet slettet og erstattet med billedet af den kriminelle.

TERROR SOM KOMMUNIKATION

Terror er en kommunikationsform. Terrorister ønsker at dræbe og lemlæste, men også at demoralisere og sprede det budskab, at ingen er sikre. Margaret Thatcher havde lært lektionen allerede i 1980'erne konfronteret med IRA: "Omtale er terrorismens ilt."¹⁵ Det handler om at komme i nyhederne og brænde et billede af smerte og rædsel fast på befolkningens nethinde. Som den franske filosof Jacques Derrida understreger, er relationen mellem terrorismen og eksponeringen af den essentiel: "Den snævre, for snævre, betydning af ordet 'terrorisme', som vi almindeligvis antager i dag, sættes på for-

¹⁵ Margaret Thatcher citeret i Jeff Lewis: *Language Wars: The Role of Media and Culture in Global Terror and Political Violence* (London & Ann Arbor, Michigan: Pluto, 2005), p. 7.

skellig vis i omløb i den diskurs, der behersker det offentlige rum, først og fremmest gennem mediernes teknøkonomiske magt.¹⁶ Som i tilfældet med de to tårne i New York er takikken ofte omkostningseffektiv og forfærdelig succesfuld. Det viser historien, hvor selv store kolonimagter har måttet give op og trække sig tilbage konfronteret med terrorangreb udført af determinerede individer eller små avantgardegrupper. Terrorangrebet den 11. september var ingen undtagelse: med ét var verdens eneste supermagt, USA, udfordret på hele to fronter, idet al-Qaeda viste sig i stand til at betjene sig af massemediernes kraftfulde billedmaskiner samt forvandle passagerfly til veritable masseødelæggelsesvåben. Atta og hans gruppe effektuerede en form for ond, ironisk *détournement*, da de kidnappede Boeing-ruteflyene – der oprindeligt blev udviklet som bombefly og siden omdannet til rutefly – og dirigerede dem ind i WTC. Pludselig var det igen klart, hvordan medieringer som skyskraberen og flyet, der almindeligvis gør livet behageligt, også er mordvåben og kan medføre voldsom død og ødelæggelse.

Det burde ikke være nogen stor overraskelse: Toget er ikke kun en weekendtur i provinsen, det er også transport til koncentrationslejren, og flyvemaskinen er ikke kun ferie i Spanien, men også bomber over Dresden, Hiroshima og Libanon. Men sådanne overvejelser er der tilsyneladende ikke plads til i en moderne verden, og da slet ikke, når terrorisme og anti-

---

16 Jacques Derrida: "Autoimmunitet. Virkelige og symbolske selvmord" ["Autoimmunity: Real and Symbolic Suicides", 2003], in: Jürgen Habermas & Jacques Derrida: *Filosofi i terrorens tid. Samtaler med Giovanni Borradori* [*Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*, 2003], oversat af Rasmus Navntoft Pedersen & Mikkel Bagge Lange (København: Informations Forlag, 2005), p. 123.

terrorismen støder sammen. Alle mobiliseres, og der er ingen tid til refleksion. Det er ikke muligt at spørge til voldens årsag og sammenfaldet mellem stat og terror. Terrorens og terrorbekæmpelsens tid er en evig nutid, billederne af død og ødelæggelse tilintetgør klokkens stille samtidighed og erstatter den med 'NU'. Nu skal der handles! Hvilken side er du på?! Sprogets eftertænksomhed afløses af billedets evige øjeblikkelighed. Et konstant bombardement gør det umuligt at stoppe op.¹⁷

Såvel brugen af to og ikke blot ét passagerfly – som sikrede at alverdens tv-kameraer var rettet mod World Trade Center, da det andet fly 18 minutter efter det første fly ramte bygningen – som eksponeringen af begivenheden på alverdens tv-skærme vidner om terroristernes bevidsthed om, hvorledes billeder i dag spredes øjeblikkeligt og på den måde binder kloden sammen. Aktionen forudsatte ganske enkelt, at kameraerne var rettet mod tårnene. På den måde var massemedieringen en integral del af aktionen.

Inden for terrorismens historie om gerningens propaganda må destruktionen af World Trade Center være noget nær den ultimative aktion. Aldrig før har nogen været i stand til så effektivt at få lemlæstelse og marketing til at gå op i en højere enhed. Al-Qaedas navn stod printet med stort i blod og pixels. Det vigtigste var således heller ikke at dræbe så mange som muligt eller at sætte USA's økonomiske kredsløb ud af kraft, det vigtigste var at erobre tv-skærmene og sprede budskabet, at den nordamerikanske stat var blevet ramt lige midt i hjertet og havde lidt et spektakulært nederlag.

---

17 Jvf. Giorgio Agamben: "In questo esilio", in: idem: *Mezzi senza fine. Note sulla politica* (Torino: Bollati Boringhieri, 1996), pp. 95-96.

Den tyske komponist Karl-Heinz Stockhausen forargede de i forvejen oprørte sind, da han kom til at udtale, at terrorangrebet den 11. september var det ultimative avantgardekunstværk.¹⁸ Komponisten trak senere sine udtalelser tilbage, men det betyder imidlertid ikke, at udtalelsen ikke har noget på sig. Udover at sige noget om avantgardens samfundskritiske og ikonoklastiske tendenser, så fortæller den os noget om målet for terrorangrebet. Wall Street er ikke hvilket som helst sted, og dets virkelighed er mere end blot materiel. Wall Street er hjertet i den kapitalistiske økonomi, derfra pumpes værdi rundt i systemet. Derfor oversteg virkningen af angrebet langt antallet af døde; angrebet fandt sted lige midt i den kapitalistiske verdens Ny Babylon. At terroristerne havde ret, at billederne af de sammenstyrtede tårne rystede den amerikanske nation, synes de efterfølgende krigshandlinger at bekræfte til overmål. Reaktionen lod nemlig ikke vente længe på sig; den amerikanske præsident erklærede, at USA nu var involveret i en uendeligt altomfattende krig mod terror.

‘TERROR, TERROR, TERROR’

Den konstante gentagelse af denne term ‘terror’ forklarer ikke ret meget, men den har også primært til funktion at placere skylden et andet sted, gøre os til ofre og derved fritage os alle for ansvar. Som den amerikanske antropolog Allen Feldman anfører, blev terrorangrebet forvandlet til oprindelsen, og mulighedsbetingelserne for konflikten blev skjult i den ef-

¹⁸ For en transkription af hele pressekonferencen, hvor Stockhausen fremførte sine betragtninger over 9/11 som det ultimative kunstværk, se “‘Huuuh’ Das Pressegespräch am 16. September 2001 im Senatszimmer des Hotel Atlantic in Hamburg”, in: *MusikTexte*, nr. 91, 2002, pp. 69-77.

terfølgende hævnaktion.¹⁹ Det er den store fortælling i dag: at kapitalismen fungerer helt af sig selv, lige meget hvad den enkelte gør, uanset om vedkommende fabrikkerer landminer, udfærdiger låneaftaler eller serverer drinks. Dem, der døde den morgen i World Trade Center, har således ikke noget at gøre med den måde, verden er på. Vi er gud ske tak og lov alle fritaget for skyld.²⁰ Som Slavoj Žižek skriver i bogen *Violence*, forbliver ikke blot det kapitalistiske systems iboende strukturelle vold usynlig, det gør den enkeltes bidrag til opretholdelsen af den også.²¹ At forestille sig at terrorangrebet på World Trade Center og drabet på de børsrådgivere, der arbejdede der, underminerer kapitalismen er uden tvivl en illusion, men det er ikke mindre illusorisk at foregive, at de, der døde den morgen, ikke har noget at gøre med den måde, verden fungerer på. Selvfølgelig har de det, og det er derfor, at det er muligt at gøre tingene anderledes, at reproducere verden på en anden måde. Georg Lukács ville pointere, at der er en helhed, og det er os, der genskaber den hver eneste dag, selvom den konstant undslipper os og efterlader os adskilte og passive.²²

Men henvisningen til “terror” og “terrorist” bekræfter blot, at den enkelte intet kan gøre, at den enkelte er prisgivet kræf-

¹⁹ Allen Feldman: “On the Actuarial Gaze: From 9/11 to Abu Ghraib”, in: *Cultural Studies*, nr. 2, 2005, pp. 213-214.

²⁰ For en skarp kritik af denne forestilling, se Ulrich Raulffs interview med Jacques Derrida: “Niemand ist unschuldig”, in: *Süddeutschen Zeitung*, den 24. september 2001.

²¹ Slavoj Žižek: *Vold. Seks skæve refleksioner [Violence: Six Sideways Reflections, 2008]*, oversat af Brian Benjamin Hansen (Århus: Forlaget Philosophia, 2008), pp. 10-12.

²² Georg Lukács: “Historie og klassebevidsthed” [*Geschichte und Klassenbewusstsein*, 1923], oversat af Kjeld Østerling Nielsen, in: idem: *Kunst og kapitalisme* (København: Gyldendal, 1971), p. 63.

ter, der er større end vedkommende, og at vi derfor har brug for staten til at beskytte os. I kampen mod den ulokaliserbare trussel, terroren, fremstår staten som det skjold, der beskytter befolkningen mod det ukendte. Som den italienske situationist Gianfranco Sanguinetti skriver: "Befolkningen [...] skal erklære sig enige i, at den har behov for staten, som den må give de videst mulige beføjelser for at gøre staten i stand til effektivt at klare det fælles forsvar mod den obskure, mystiske, falske, skånselsløse og kort sagt, kimæriske fjende."²³ Men distinktionen mellem stat og terror er imidlertid aldrig blot

23 Gianfranco Sanguinetti: *Del terrorismo e dello stato: La teoria e la pratica del terrorismo per la prima volta divulgata* (Milano: s.n., 1979), s.p.

neutral, og staten er selv grundlagt på og opretholdes gennem brugen af vold.²⁴ Ikke desto mindre defineres terrorismen nu som statens fjende par excellence. På den måde kan nationalstaten pludselig fremstå selvindlysende konfronteret med de globaliseringsbevægelser, der ellers truer med at gøre den overflødig. Terroristen er derfor nationalstatens ideelle fjende, idet terroristen retfærdiggør alt: overvågning og kontrol, arrestationer, censur og suspendering af retsstatens principper. Den politiske strid mellem konkurrerende partikulære dele af en orden suspenderes til fordel for patruljering.

AT STYRE KAPITALISMENS KRISER

Godt og vel 20 år efter Murens fald, 'historiens afslutning' og kapitalismens globale triumf er kapitalismen i vanskeligheder. Situationen er alvorlig, kapitalismen fremstår mere og mere reaktionær, den kriminaliserer social protest og militariserer international politik. Som den tyske neomarxist og værdikritiker Robert Kurz har påvist, har vi at gøre med et desperat forsøg på at løse en systemkrise.²⁵ I kølvandet på den tredje industrielle revolution – den mikroelektroniske revolution, der muliggør en stadig større produktion af varer med en stadig mindre mængde arbejde – er et stadig større antal mennesker på verdensplan blevet overflødige for den kapitalistiske valori-

24 For ikke at tale om de utallige eksempler på egentlig statsterrorisme; for en god introduktion til dette emne med særligt fokus på USA, se artiklerne samlet i Alexander George (red.): *Western State Terrorism* (Cambridge: Polity Press, 1991). En præsentation af USA's meritter i denne henseende kan findes i Noam Chomsky: *Hegemoni og overlevelse. Amerikas jagt på verdensherredømmet* [*Hegemony and Survival: America's Quest for Global Dominance*, 2003], oversat af Henrik Stamer Hedin (Århus: Forlaget Klim, 2006).

25 Jf. Robert Kurz: *Weltordnungskrieg. Das Ende der Souveränität und die Wandlungen des Imperialismus im Zeitalter der Globalisierung* (Bad Honnef: Horlemann, 2003).

sering, ifølge Kurz. Denne potentielt gunstige udvikling, hvor den materielle produktion er stor og derfor kan komme flere til gavn og sikre mere fri tid til alle, kan imidlertid ikke realiseres, da kriteriet for produktion i et kapitalistisk samfund ikke er behovstilfredsstillelse, men valorisering af kapital. Trods det at der er blevet skabt et enormt værdipotential, er flere og flere mennesker blevet overflødige og ude af stand til at få adgang til den værdi, der skabes. Resultatet af denne udvikling har været en intensivering af konkurrencen og forsøg på at centralisere kapitalen.

‘Krigen mod terror’ er et led i denne udvikling og er et middel til at håndtere og formgive den nye globale verdensøkonomi.²⁶ USA forsøger at påtvinge verden den kapitalistiske produktionsmådes nye regler og intervenserer i Sudan, Afghanistan, Pakistan og Irak. Globaliseringen af amerikanske interesser nødvendiggør destruktion af suveræne nationale magter og suspendering af allerede definerede territoriale grænser. Interventionen i Irak er således et regionalt punkt i en global løsning på den kapitalistiske reproduktions indre uorden. En ‘balkaniseret’ verden skal forenes under amerikansk overherredømme.²⁷ Undertrykkelsen er permanent i den forstand, at den er mulig overalt: politimissioner, humanitære missioner, fredsbevarende styrker.²⁸ Vi har at gøre med global styring,

26 For analyser af den amerikanske stats forsøg på at dominere verden gennem militær magt, se Samir Amin: *The Liberal Virus: Permanent War and the Americanization of the World* (London: Pluto Press, 2004) og David Harvey: *The New Imperialism* (Oxford & New York: Oxford University Press, 2003).

27 Som både Amin og Kurz skriver, synes mafiaen aktuelt at være model for storkapitalen. Mafiaen er nemlig i stand til både at håndtere finanskapital og vold, og den er derfor en naturlig allieret for de lokale krigsherrer eller marionetregeringer, der fører krig mod de ekskluderede. Jf. Amin: *The Liberal Virus*, p. 22, Kurz: *Weltordnungskrieg*, pp. 48-54.

28 Jf. Michael Hardt & Antonio Negri: *Multitude*, pp. 12-18.

hvor massen af mennesker, der kæmper sig vej mod byerne som følge af landbrugets destruktion, har en dødstrussel hængende over hovedet. Efter universaliseringen af den kapitalistiske produktionsmåde blev de undertrykte de ubrugelige, som nu får afløb for deres lidelser gennem religionerne, primært islam, eller mister livet i forsøget på at nå den rige verden.²⁹

De traditionelle socialdemokratier har intet alternativ til den målrettede kurs mod fallit. De ved, at efterkrigstidens velfærdsstat ikke lader sig oversætte til den integrerede verdenskapitalismes tid. Forskellen mellem Europas ‘moderniserede’ socialdemokratier og de neoliberale partier er således rent retorisk. Dette udhuler et i forvejen tyndslidt politisk system og udstiller behovet for et andet politisk fællesskab end de utroværdige politiske partier. Men hvilke fællesskaber? Fagforeningerne har længe været i krise, og bevægelser for fred og ligestilling er sjældent i stand til at mobilisere en støtte, der varer længere end én dag ad gangen. De potentielt transnationale og ‘artificielle’ organisationer, FN og EU, er reelt uden legitimitet; FN er ikke et sted med uvildig autoritet, men fungerer som redskab for USA’s imperialistiske vilje, mens EU er imploderet og synes opsat på at holde Tyrkiet uden for det nu bastant kristne europæiske fællesskab.³⁰ I denne yderst alvorlige situation er venstrefløjen ikke særligt godt rustet til

29 For en god analyse af modsætningen mellem på den ene side de imperialistiske borgerskaber og deres brede middelklasse miljøer og på den anden side periferiens milliarder af fordømte, se Mike Davis: *Planet of Slums* (London & New York: Verso, 2005).

30 For en analyse af FN’s rolle i “krigen mod terror”, se Perry Anderson: “Casuistries of Peace and War”, in: *London Review of Books*, 6 March 2003, pp. 12-13. Som Anderson skriver, var Sikkerhedsrådets enstemmige støtte til den marionetregering, som USA indsatte i Irak, og fordømmelse af modstanden mod invasionen, ikke et udtryk for, at USA ‘kapitulerede’ i forhold til FN, men tværtimod et udtryk for, at FN ‘godkendte’ USA’s erobring af Irak.

at spille nogen nævneværdig rolle, da venstrefløjen globalt og lokalt i Danmark har optrådt nationalsuverænetistisk og ladet den tredje verdens udbytter i stikken. Store dele af venstrefløjen har været aktive forsvarere af den nationale suverænitæt, da de aldrig har forladt den stalinistiske kontrarevolutionære ideologi om 'socialisme i et land'. Derfor fremstår venstrefløjen ikke som det subjekt, der kan lægge ikke blot neoliberalismen, men kapitalismen i graven. Venstrefløjens ideologiske sammenbrud fratager den mulighed for at rette det afgørende slag mod kapitalismen. Så hvor er de agenter, som skal få tingene til at ske? Hvem kan udgøre det dialektiske alternativ?

BILLEDKATASTROFEN

En dag i september i 2001 blev der fra en uventet side imidlertid rettet et kraftfuldt slag mod den samtidige kapitalismes centrum, USA. Den radikale islamisme præsenterede sig tilsyneladende med ét som en antiimperialistisk kraft, der tilsyneladende var i stand til at ryste det amerikanske imperium.³¹ Den militante islamisme fremstod som en bevæbnet transnational fortrop for en global protest mod den etablerede orden og den amerikanske supermagt.³² Med terrorangrebet på World

31 Jeg har valgt at bruge termerne 'radikal islamisme' og 'militant islamisme' om de nutidige religiøse oprørsgrupper og afholder mig fra at bruge den mere 'besværlige' term 'fundamentalisme', da denne i den borgerlige offentlighed knyttes ensidigt til islam og forestillingen om en afvisning af moderniteten. Fundamentalisme-begrebet dukker op første gang i tiden før Første Verdenskrig i den nordamerikanske protestantiske kirke. Islamismen kan ikke tages til indtægt for en obskur afvisning af vestlig modernitet.

32 Den følgende præsentation af den militante islamisme som en postmoderne anti-imperialistisk avantgarde trækker på indsigter fra François Burgat: *L'islamisme à l'heure d'Al-Qaida* (Paris: La Découverte, 2005), Retort: *Afflicted Powers: Capital and Spectacle in a New Age of War* (London & New York: Verso, 2005) og

Trade Center, Pentagon og det Hvide Hus viste islamismen sig som eksponent for moderne revolutionær politik. Brugen af individuel terror har traditionelt været de undertrykte og de fattiges våben i kampen mod en overmagt, som når de russiske anarkister Narodnaja Volja forsøgte at springe sig selv og zaren i luften (det lykkedes ganske ofte: I 1860'erne og 1870'erne blev en zar, en kronprins, to premierministre og en hel række generaler, politimestre og ministre dræbt af de russiske terrorister, der – i skærende kontrast til al-Qaeda – ganske ofte gennemførte deres aktioner uden at skade uskyldige). Kapringen af flyene og indflyvningen i World Trade Center, Pentagon og det Hvide Hus var perverse fortsættelser af den klassiske heroiske selvmordsaktion rettet mod magtens tinder, hvor døden skal inspirere massen til opstand eller knuse staten ved at tynde ud i dens kadrer.³³ Målene for al-Qaedas aktion var fremtrædende symboler på den globaliserede finansmagt og den kapitalistiske globaliserings militære kommando. Som den franske islam-ekspert Olivier Roy formulerer det: "Det var ikke Peterskirken i Rom, bin Laden angreb. Det var ikke engang Grædemuren. Det var Wall Street."³⁴ Det var de letfattelige symboler på USA's økonomiske, militære og politiske magt, der blev angrebet af al-Qaeda.

Reaktionerne på terrorangrebet mod World Trade Center og Pentagon var forudsigelige: De neokonservative filosoffer og embedsmænd i og omkring den amerikanske regering

Malise Ruthven: *A Fury for God: The Islamist Attack on America* (London & New York: Granta Books, 2002).

33 Flyet, som skulle flyve ind i det Hvide Hus, forulykkede, før det nåede sit mål.

34 Olivier Roy: *Den globaliserede islam [L'islam mondialisé, 2002]*, oversat af Manni Crone, Preben Neistgaard Hansen & Kamma Skov (København: Forlaget Vandkunsten, 2004), p. 29.

meldte klart ud og forstod begivenhederne som en bekræftelse af den såkaldte “kamp mellem civilisationer”, som Samuel Huntington, Thomas Friedman og Benjamin Barber lancerede i forskellige variationer allerede i begyndelsen af 1990’erne.³⁵ I dette scenario iscenesættes vesten som den frie demokratiske verden, og terroristerne spiller rollen som repræsentanter for en tilbagestående og barbarisk civilisation, der ikke kan acceptere den vestlige verden og den frihed, den tildeler det enkelte menneske. Denne (ikke-)analyse af begivenhederne dannede baggrund for den efterfølgende kampagne, den amerikanske stat indledte under overskriften “krigen mod terror”, som bl.a. inkluderede invasionen af Afghanistan og Irak. I stedet for at udrede de forviklinger, USA er indviklet i, og erstatte hævn med retfærdighed, forsøges de indre modsætninger eksternaliseret. En ekstern fjende udpeges og får skylden for miseren. Hvor det i tiden efter Anden Verdenskrig var Sovjetunionen, som spillede rollen som skurk, er det nu den såkaldte “islamiske fundamentalisme”, der truer den bedste af alle verdener.³⁶ Den politiske horisont reduceres på den måde igen til et (falsk) valg mellem to onder. Gårsdagens “kolde krig” mellem kapitalistisk frihed og kommunistisk totalitarisme genfødes som kampen mellem “det gode” og “det onde”; “enten holder du med os, eller også holder du med

---

35 Jf. Samuel Huntington: *Civilisationernes sammenstød. Mod en ny verdensorden* [*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, 1996], oversat af Peter Møllerup, (København: People’s Press, 2006), Thomas Friedman: *The Lexus and the Olive Tree* (New York: Farrar, Straus & Giraud, 2000) og Benjamin Barber: *Jihad versus McWorld* (New York: Times Books, 1995).

36 For en analyse af lighederne mellem den kolde krig og ‘krigen mod terror’, se David Campbell: “Time is Broken: The Return of the Past in the Response to September 11”, in: *Theory and Event*, nr. 5, 2001, online på: http://muse.uq.edu.au/journals/theory_and_event/vo05/5.4campbell.html

terroristerne”, som præsident Bush formulerede det i sin tale den 20. september 2001.³⁷ Det er ikke første gang, at kapitalismen retfærdiggør militarisering og krig med henvisning til civilisationskamp. I 1914 blev arbejderklassen sendt i krig for at forsvare civilisationen og bremse den tyske og russiske trussel. Fra 1945 til 1989 var det kommunismen, som truede den vestlige civilisation. Dengang som nu umuliggør manikæismen analyse og lover dårlige tider for de fordømte på jorden.

Hvor de neokonservative var sikre på, hvad de var konfronteret med, var venstrefløjen alt andet end sikker i sin analyse af begivenheden. På den ene side var der ikke tvivl om, at der var tale om et grufuldt og skånselsløst drab på tusinder af civile, på den anden side var det svært at undgå at føle, at USA’s statsterroristiske politik ikke selv bar en stor del af skylden for terrorangrebet, og hvad med alle de andre katastrofer (Rwanda, Palæstina, Sudan, etc.), som ikke fik status af verdensomvæltende begivenheder? Det var svært at stille sig op og forsvare bin Laden og hans drenges gerninger, venstrefløjen var forvirret og havde svært ved at finde fodfæste: Var der tale om de fattiges modangreb på imperiet eller blot om mord på uskyldige? Det var på den ene side ikonerne for USA’s grådighed, arrogance og pietetsløshed, der blev sænket, og på den anden side var det Brooklyns arbejderklasse, immigranter fra Latinamerika og Østasien, der omkom ved terrorangrebet. Skulle Taleban og al-Qaeda virkelig være globaliseringsbevægelsens bevæbnede fortrop, var det muligt at forene en kosmopolitisk venstreposition med islamisternes anti-semitiske og misogyne holdninger?

---

37 George W. Bush: “Address to a Joint Session of Congress and the American People”, online på: <http://www.whitehouse.gov/news/record/2001/09/20010920-8.html>

Der er ikke tvivl om, at bin Laden og hans jihadister repræsenterer en speciel og grotesk tolkning af islam, men fremstår den islamisme, de er en del af, ikke som en vigtig antiimperialistisk kraft? Er den radikale islamisme ikke en ny postmoderne avantgarde, der benytter sig af den nyeste teknologi i en billedpolitisk kamp? Destruktionen af World Trade Center var et spektakulært angreb på verdens største magt, USA. Et angreb der på hidtil uset vis blev transmitteret direkte ind i stuerne overalt på kloden. Vi så alle, hvorledes en håndfuld beslutsomme mænd rettede et slag direkte mod USA's finansielle, militære og politiske centre. Billederne af tårnene i flammer, og tårnene der styrter sammen, blev repeteret i det uendelige – det var uforståeligt, hvad vi så. Om ikke andet var det ufatteligt for amerikanerne, der ikke troede, at organiseret massedestruktion kunne finde sted i USA. De er fra medierne vant til oceaner af voldsepisoder udført af desperate eller sindsforvirrede individer – massakren på Columbine High School, Waco, Oklahoma – men de er ikke vant til organiseret vold. Organiseret vold, der har til formål at udfordre helheden af den sociale orden, var et nyt fænomen. Men den 11. september blev de vidner til et skuespil uden lige: De to gigantiske tårne forsvandt bogstaveligt talt for øjnene af dem. Udfaldet var katastrofalt for USA. Verdens eneste supermagt fremstod mere sårbar end nogensinde før, efter at det andet tårn var styrtet sammen. Et af vartegnene for verdens selvudnævnte supermagt blev totalt destrueret, intet var tilbage: Ground Zero. Trods sit avancerede militære hardware og enorme efterretningsvæsen var USA ikke i stand til at forsvare sine indbyggere. Læren var lysende klar: USA er en papirtiger og ikke værd at frygte, mens de militante islamister er stærke. De globale massemedier spredte budskabet og skulle vække en ubeslutsom arabisk masse.

Katastrofen var først og fremmest synlig.³⁸ Billederne af de små fly, der svævede direkte ind i de skinnende højhuse og udløste først rødgule flammer og dernæst en eksplosion af beton, glas og stål, var fascinerende. "Gennem sammenblandingen af rå, umedierede og ikke-klippede billeder, gennem gengivelser, jump-cuts og freeze-frames, gennem sammen-suriert af amatøroptagelser og professionelle klip, gennem sidestillingen af skud fra forskellige vinkler og gennem pinedulde, bævrende nærbilleder, var dette et filmisk blik, der erstattede optisk adskillelse med noget meget tættere på det legemliggjorte, kropslige eller haptiske blik. Det var gennem dette middel – gennem dette medium – at den 11. septembers rædsel rakte ud og virtuelt *rørte* alle, som så den," som den engelske geograf Derek Gregory skriver.³⁹ Terrorangrebene blev gennemført med pertentlig opmærksomhed på *mise en scène*, som var der tale om den ultimative episke horror-film. For at sikre sig fuld dækning blev de to fly ikke dirigeret ind i World Trade Center samtidigt, men med en vis forsinkelse, på den måde var terroristerne sikre på at blive filmet.⁴⁰ I en tv-alder er synlighed alt. Angrebet virkeliggjorde fantasien om den store katastrofe, apokalypsen, som allerede eksisterede i film, digte og musik, samt i Bibelen og Koranen, der begge indeholder historier om vantro, som straffes. Vi genkendte alle historien fra de tusindvis af tv-serier som *X-Files* og film som *Indepen-*

38 Jf. Slavoj Žižek: *Velkommen til virkelighedens ørken. Essays om verden efter den 11. september* [Welcome to the Desert of the Real: Five Essays on September 11 and Related Dates, 2002], oversat Mogens Chrom Jacobsen (København: Informations Forlag, 2002).

39 Derek Gregory: *The Colonial Present: Afghanistan, Palestine, Iraq* (Malden, Ma., Oxford & Carlton: Blackwell, 2004), p. 26.

40 Jf. Yves Dupeux: "L'image de la catastrophe. Sur les attentats du 11 septembre", in: *Lignes*, nr. 8, 2002, pp. 79-80.

dence Day og *Outbreak*, der alle fremviser hallucinerende billeder af invasion og angreb.

Billederne fra 11. september virkede på én gang genkendelige og uvirkelige. Den globale visuelle mediekultur havde præsenteret os for scenariet: Katastrofen sker, bomben sprænger, flyet styrter ned, bygningen sprænger i luften, døde kroppe og blod overalt, mennesker springer ud ad vinduerne og styrter skrigende til jorden, redningsmandskab og politi stimler til, lig. Kun virkeliggørelsen kom helt uventet. Skete det virkelig? Det kunne ikke passe, tænkte man, mens man så de samme billeder igen og igen.

Men det skete, og vi så det alle sammen, igen og igen. Ingen havde ventet, at instruktøren til denne katastrofefilm ville være en hovedrig turbanklædt saudiaraber, som boede i en hule i Afghanistan hos et styre, der forbød drageflyvning og film. Men terroristerne viste ikke blot en bemærkelsesværdig sans for iscenesættelse, de demonstrerede ligeledes en skarp-sindig forståelse for, hvordan den vestlige verdens medieorkestrerede offentlighed fungerer. Som Guy Debord gjorde opmærksom på allerede i 1960'erne, fungerer billeder som socialt kit i den moderne verdens skuespilsamfund. Ifølge Debord fuldendes kapitalens dominans i den generelle varegørelse af feticher, i produktion og forbrug af materielle og symbolske varer, der alle er billeder eller repræsentationer. Skuespillet er således den højeste form for fremmedgørelse, hvor det virkelige liv tømmes for kvalitet og splittes op i aktiviteter, der er adskilt fra hinanden, mens billeder adskilles fra livet og udgør et hele, der lever sit eget liv.⁴¹ Skuespillet er det, der skal ses,

41 Debord skriver bl.a.: "Idet det når det integrerede skuespils stadium, synes det selvudnævnte demokrati overalt at blive anerkendt som virkeliggørelsen af en skrøbelig fuldendelse. Således at det ikke længere må udsættes for angreb,

men aldrig kan leves. Som Giorgio Agamben har formuleret det: “[N]år den virkelige verden forvandles til et billede og billeder bliver virkelige, adskilles menneskets praktiske kraft fra sig selv og præsenteres som en verden for sig. I denne verdens skikkelse, der er adskilt og organiseret gennem medierne, i hvilken statens og økonomiens former er sammenvævede, i denne opnår den merkantile økonomi status af absolut og ansvarsløs suverænitæt over alt socialt liv.”⁴²

Tv-seeren er mønstereksemplet på det subjekt, skuespilsamfundet skaber. Tv-seeren sidder og ser hele verden rulle hen over skærmen, vedkommende lever sig ind i det, der sker på skærmen, men er samtidig på afstand af de katastrofer, der finder sted et sted derude. Vi er der, og vi er der alligevel ikke, tv-seeren iscenesættes som et isoleret, kontemplerende, almægtig og altseende subjekt, der overlever alle katastroferne. Et subjekt der på én gang er helt og sprængt i stumper og stykker. Vi betragter eksplosionerne på tv-skærmen, tv-billedet begrænser eksplosionen og lader subjektet forblive helt og identisk, tv-seeren overlever katastrofen. De billeder, massemedierne producerer og cirkulerer, fungerer som et lærred, hvorpå beskueren kan projicere sin frygt og derved forankre den og fjerne den. Det er dér, katastrofen sker, ikke hér.⁴³

---

da det er skrøbeligt; og for øvrigt kan det ikke angribes, da det er perfekt, som intet andet samfund tidligere har været det. Det er et skrøbeligt samfund, da det har store besværligheder ved at kontrollere sin farlige teknologiske udvidelse. Men det er et samfund, som er perfekt til at blive styret, og beviset er, at alle, som stræber efter at styre, vil styre dette på den samme måde, og vil bevare det, som det er.” Guy Debord: *Commentaires sur la société du spectacle* [1988] (Paris: Gallimard, 1992), p. 30.

42 Giorgio Agamben: *La comunità che viene* (Torino: Giulio Einaudi, 1990), p. 53.

43 Jf. Samuel Weber: “War, Terrorism, and Spectacle: On Towers and Caves”, in: *The South Atlantic Quarterly*, nr. 101, 2002, pp. 449-458.

Som Debord indsigtfuldt skrev, har massemedierne i den vestlige verden til opgave kontinuerligt at skabe og fjerne frygt. De er konstant engageret i at sy et fragmenteret samfund sammen. Kapitalismens revolutionære innovationer tømmer nemlig ethvert fællesskab for mening, kapitalen rykker rundt på mennesker, sløjfer byer og kommunikationskanaler og opretter nye, for så senere at sløjfe disse og skabe nye i en ustandselig strøm. Kapitalismen river samfundet fra hinanden og producerer tomme subjekter. Subjekter frataget alt. Disse subjekter bruger tiden på at arbejde og først og fremmest på at konsumere. Da forbrug er en hjørnesteen i den samtidige kapitalismes måde at fungere på, appelleres der ustandseligt til subjektet som forbruger. Dette bombarderes med billeder, ikoner, slogans og repræsentationer, der fremmer konsum. I denne proces skabes der et forsvarsløst liv, et formindsket menneskeligt liv uden begær, som er uden nogen form for politik. Et liv, hvis skæbne det er altid at vente og blive fyldt op med billeder, jingles og reklamer. Dette skrøbelige og svage liv skal konstant fyldes op, derfor er kontrollen med kommunikationsstrømmen alfa og omega for den kapitalistiske stat. Når det svage subjekt igen og igen ser billederne af terrorangrebet på World Trade Center og Pentagon, ser det den amerikanske stat lide nederlag.⁴⁴

“9/11” blev et besættende kollektivt traume for USA. Terrorangrebet, der blev delvist opfanget på videokamera, udløste en syndflod af kulturelle udtryk såsom dramatiske videokvenser, intense og gribende fotografier, øjenvidneberet-

---

44 Jf. Retort: “En nedslagen hær. Staten, skuespillet og 11. september” [“Afflicted Powers. The State, the Spectacle and September 11”, 2004], oversat af Jesper Lohmann, in: Mikkel Bolt, Jakob Jakobsen & Morten Visby (red.): *Billed Politik. At se er at dræbe* (København: Nebula, 2010), pp. 21-28.

ninger og en lang, lang række af tv-udsendelser, avisartikler, dokumentarfilm, skuespil og musik. Nogle amerikanske tv-stationer afspillede sekvensen, hvor det andet fly rammer ind i det sydlige tårn og udløser dets kollaps, baglæns og forsøgte på den måde at omgøre det skete og genskabe den orden, der herskede før selvmordspiloterne slog til. Men angrebet fandt sted. Umiddelbart efter terrorangrebet udtrykte folk over hele USA deres patriotisme ved at hænge flag foran deres huse og på arbejdspladser og ved at sætte flag på deres tøj eller deres biler. Behovet for offentligt at udtrykke sin patriotisme var intet mindre i USA, i supermarkeder kunne man ved kassen købe nøgleringe med patriotiske slogans og anskaffe sig amerikanske flag i alle mulige størrelser. I visse stater var det muligt at købe nummerplader med afbildningen af et amerikansk flag og teksten: "9-11-01. Fight Terrorism."⁴⁵ Terrorangrebet rystede det amerikanske samfund, og den amerikanske statsmaskine forsøgte siden desperat at genskabe billedet af amerikansk overherredømme – statuen af Saddam væltes, en forkommen Saddam vises frem, Bush serverer kalkun for sine sejrende soldater – den amerikanske statsmaskine har siden forsøgt at rejse sig og slette sporene af det spektakulære nederlag.⁴⁶

Men det går ikke efter planen. Den amerikanske stats sejr over sin siamesiske tvilling, det statskapitalistiske Sovjet, synes nu at ligge årtier eller århundreder borte. Den amerikan-

45 Jf. Hal Foster: "Yellow Ribbons", in: *London Review of Books*, juli 2005, pp. 29-31, Gerard Toal: "'Just Out Looking for a Fight': American Affect and the Invasion of Iraq", in: *Antipode*, nr. 5, 2003, pp. 856-870.

46 For en analyse af militariseringen af den amerikanske offentlighed, se Henry A. Giroux: "War on Terror: The Militarising of Public Space and Culture in the United States", in: *Third Text*, nr. 69, 2004, pp. 211-221, og Richard H. Kohn: "The Danger of Militarization in an Endless 'War' on Terror", in: *The Journal of Military History*, nr. 73, 2009, pp. 177-208.

ske statsmaskine er forvirret og under pres. De spøgelse, den har fremmanet, kan ikke længere kontrolleres. Den islamiske avantgarde ydmygede den amerikanske stat og påførte den et billednederlag, og de arabiske massers opstand udstiller årtiers vestlig støtte til mellemøstlige despoter. Iscenesættelsen af berigelseskrigen som et korstog for fred og demokrati runger endnu mere hult, nu USA hjælper Saudi-Arabiens og Bahraíns diktatorer med at nedkæmpe protesterende masser.

ISLAM, IMPERIALISME OG KAPITAL

Med sin skånselsløse og dobbeltmoralske politik fremprovokerede den globale neo-liberale orden en fanatisk og morderisk modreaktion i skikkelse af den militante islamisme, der har stået bag terroraktioner i bl.a. New York, Casablanca, Istanbul, Madrid, Bagdad, London og Bali. Gennem disse terroraktioner er det lykket for al-Qaeda og andre terrorgrupper at sprede rædsel i vestens hovedstæder og i nationale regeringer i Mellemøsten og Sydøstasien. Den postkoloniale imperialismes økonomiske undertrykkelse afvises, og USA's overherredømme og den arabiske elite forsøges udfordret gennem brug af politisk modvold. Men et reelt alternativ er der ikke tale om.

Den spektakulære destruktion af World Trade Center var ikke blot en overfladisk ridse i den amerikanske stats lak. Repræsentationer er ikke et ydre vedhæng for den kapitalistiske stat, da denne er helt igennem afhængig af sine evner til at skabe og cirkulere billeder, som Debord skriver. Dette forhold er de islamistiske grupper opmærksom på, og de har formået at iscenesætte sig som en betydningsfuld anti-imperialistisk kraft, der befinder sig som fisk i vandet i en global medieoffentlighed, hvor billeder er en essentiel del af enhver politisk

aktivitet. Efter 9/11 så vi, hvorledes billederne af World Trade Centers kollaps nødvendiggjorde en hidtil uset mobilisering og efterfølgende militæraktioner i Afghanistan og Irak, der har medført omfattende ændringer i både basis (øget statsstyring af økonomien i USA og andre lande) og overbygning (f.eks. Patriot Act og den generelle militarisering af den vestlige offentlighed).

Der er selvfølgelig en risiko ved at tildele disse militante islamistiske grupper rollen som en art revolutionær avantgarde, der i voldelige aktioner udfordrer USA's neoliberalisme. Problemet er, at der igen, som det konstant sker i de vestlige massemedier, sættes lighedstegn mellem islam og terror, og at et uniformt orientalistisk billede af fanatisme dækker over en kompleks virkelighed med forskellige religiøse og politiske praksisser. Selvom den militante islamisme er vævet tæt sammen med den islamiske tro og vanskeligt lader sig skille fra den, er denne islamisme ikke det samme som islam, og det er nødvendigt at skelne mellem små militante gruppers politiske ideologier og tankesæt og så millioner af menneskers daglige religiøse praksis og politisk-religiøse bevægelers arbejde. Den politiske islamisme dækker over en pluralitet af forskellige ikke-voldelige demokratiske aktiviteter såvel som politisk vold.⁴⁷ Men trods ubehaget ved at tendere til at reproducere historien om islams barbariske terror, der er rettet mod den vestlige verdens frihed, så skal vi tage den militante islamisme alvorligt som udtryk for de fordømtes desperation. Der er ikke blot tale om en lille gruppe mænd, der fanatisk kæmper for

47 Jf. Claude Guibal (interview med Hugh Roberts (ICG)): "On ne peut plus identifier l'islamisme politique au fondamentalisme", in: *Liberation*, 19. marts, 2005, pp. 46-47 og Basma Kodmany Daewich & May Chartouni-Dubarry: *Les Etats arabes face à la contestation islamique* (Paris: Armand Colin, 1997).

at vende historien om og vende tilbage til Kalifatet. Islamismen er et uafviseligt vidnesbyrd om et dybt socialt ubehag, og den skal tages alvorligt som politisk fænomen, der formår at appellere til mange mennesker over hele verden. Som eksempelvis International Crisis Group og François Burgat har redegjort for, så har en stor procentdel af befolkningerne i lande som Saudi-Arabien, Pakistan og Ægypten på forskellig vis været modtagelige for de militante islamisters idéer.⁴⁸ I fraværet af alternativer har den militante islamisme kunnet fremstå som en opposition til de vestligt støttede despoter. Et alternativ til den amerikanske stats militariserede neoliberalisme og til de mellemøstlige landes nationalistiske og sekulariserede undertrykkelse. På den måde har den radikale islamisme kunnet fremstå som en seriøs trussel mod status quo og som en postmoderne og revolutionær 'tredje verdensagtig' bevægelse, der appellerer til unge over alt i verden.

Historisk har islam været en modstandsreligion for store dele af verdens befolkning. Tilhængere af islam og i særdeleshed tilhængere af forskellige militante versioner af islam har traditionelt betragtet islam som en autentisk opposition til kristendommen og som et alternativ til demokrati og kapita-

---

48 Jf. François Burgat: *L'islamisme à l'heure d'Al-Qaïda*, pp. 13-42, og International Crisis Group: *Understanding Islamism. Middle East/North Africa Report*, nr. 37, 2005, online på: <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=3301&l=1>. Flere af de mest indflydelsesrige islamologer, deriblandt franskmændene Gilles Kepel og Olivier Roy, argumenterer, at den radikale islamisme (repræsenteret af bl.a. al-Qaeda) er ved at miste sit tag i den muslimske masse. Jf. Kepel: *Jihad. Expansion et déclin de l'islamisme* (Paris: Gallimard, 2000) og Olivier Roy: *Den globaliserede islam*. Denne tolkning er dog på det skarpeste blevet afvist af bl.a. François Burgat, jf. "Les non-dits du 'déclin islamiste'", in: *Esprit*, september 2001, pp. 82-92. "[D]e betingelser, som har givet næring til den islamiske reaktion, såvel som de udskejelser og andre misforståelser som er forbundet med denne, er endnu foran os." p. 82.

lisme. Da islam er en mere verdslig og materialistisk religion end kristendommen, har islam altid spillet en vigtig politisk rolle i de regioner, hvor den har haft stor tilslutning.⁴⁹ Islam opstod i det syvende århundrede på den arabiske halvø som et socio-kulturelt fænomen, der skabte en politisk-økonomisk mediering mellem stridende interesser, mellem nomader og handlende. Indtil da havde den arabiske halvø været et område domineret af nomader, det var et nomadesamfund; med fremkomsten af en egentlig handel mellem de større byer i området, blev det imidlertid nødvendigt at skabe et imperium, der muliggjorde handel uden frygt for konstante overfald. Islam medierede mellem de forskellige interesser ved at skabe et imperialt system med orden og islamiske love, hvor nomaderne fik rollen som militær kraft.⁵⁰ Muhammed (ibn Abdallah) havde selv været succesfuld handelsmand, før han blev profet og begyndte at prædike og kritisere de lokale uretfærdigheder i Mekka, hvor han boede. Muhammed prædikede social retfærdighed og retfærdig ledelse. I fraværet af en central myndighed fremstod Muhammed og hans tilhængere som en alvorlig trussel mod Mekkas elite. Muhammed og hans tilhængere blev tvunget til at forlade Mekka, men i Medina lykkedes det for ham at skabe en bystat med en konstitution baseret på den nye tro. Muhammed skabte et nyt fællesskab

49 For gode introduktioner til islam, se Malise Ruthven: *Islam. A Very Short Introduction* (Oxford & New York: Oxford University Press, 1997) og Ziauddin Sardar & Merryl Wyn Davies: *The No-Nonsense Guide to Islam* (London & New York: Verso, 2004). For en historisk oversigt, se Asghar Ali Engineer: *Origin and Development of Islam: An Essay on Its Socio-Economic Growth* [1980] (Bombay: Orient Longman, 1986).

50 Jf. Friedrich Engels: "Engels an Marx", 6. juni, 1853, in: *MEW* 28 (Berlin: Dietz Verlag, 1970), pp. 255-261, og William Montgomery Watt: *Islam and the Integration of Society* [1961] (London: Routledge, 1999).

(umma), som hurtigt viste sig overlegen i forhold til andre arabiske byer og stammer, og Medina blev i løbet af kort tid centrum for et hurtigt ekspanderende islamisk imperium. Kombinationen af handel, nomadisme og islamiske love blev i løbet af de næste århundreder spredt over det meste af Mellemøsten og inkluderede i en periode Ægypten, Palæstina, Syrien, Mesopotanien og dele af Persien.

Som andre religioner er islam kendetegnet ved tvetydighed og er åben for forskellige fortolkninger, der gør det muligt at tilgodese forskellige gruppers interesser (på Muhammeds tid appellerede islam til både rige og fattige, da de hovedrige han-

delsmænd undgik revolution, mens de fattige slap for undertrykkelse). Islams historie er karakteriseret ved en lang række splittelser, brud og konkurrerende fortolkninger, et forhold som allerede blev en kendsgerning umiddelbart efter Muhammeds død, hvor uoverensstemmelser førte til bruddet mellem, hvad der senere blev benævnt sunni- og shiamuslimere. Lige siden har islam været kendetegnet af uforsonlige brud og krav om tilbagevenden til den rigtige islam. Henvisningen til profeten og den rigtige måde at praktisere islam på skal ses som forskellige forsøg på at komme på højde med en historisk accelereret udvikling, i den forstand er både de mange forskellige lokale udgaver af islam og den militante islamisme moderne fænomener, der ikke så meget ønsker at vende tilbage, men mere ønsker at skabe noget nyt under pres fra en række faktorer, først og fremmest verdenskapitalismen. Vi kan ikke forklare de subjektive bevæggrunde og ideologiske motiver i islamismen, hvis vi ser bort fra den verdenskapitalistiske udviklings objektivitet.

Det er ikke muligt at forstå islamismen, hvis vi ser bort fra den vestlige kapitalis århundredlange engagementer i regionen, der strækker sig fra Nordafrika til Sydøstasien. Siden Napoleon invaderede Ægypten i 1798 har vestlige magter ved hjælp af ekstremt voldelige midler sat dagsordenen for regionen.⁵¹ Den europæiske besættelse, der blev iværksat i begyndelsen af det 19. århundrede, men for alvor tog fart efter Første Verdenskrig, påvirkede mere eller mindre hele regionen, der indtil da havde været en relativt sammenhængende enhed med islam og det ottomanske rige som religiøs og politisk ramme. Den europæiske ekspansion smadrede regionens

51 Derek Gregory redegør fremragende for vestlige magters adfærd i Afghanistan, Irak og Palæstina dengang og nu i *The Colonial Present*.

økonomi og integrerede det i verdenssystemet. Det ottomanske rige blev revet fra hinanden og delt op i henhold til de europæiske nationalstaters interesser. De mellemøstlige samfund var ikke i stand til at modstå presset fra imperialismen, og islam kunne ikke forhindre regionens sammenbrud. Den vestlige kapital grundlagde en økonomisk udbytning af området, som er fortsat lige siden med omfattende omkostninger for lokalbefolkningen. De aktuelle eksempler på den vestlige kapitalis brug af vold er selvfølgelig de militære aktioner i Afghanistan og Irak, men de blodige konsekvenser af vestlig indblanding har været mere eller mindre konstante gennem hele perioden.

Det er selvfølgelig regionens olieforekomster, der har gjort området særligt vigtigt for den vestlige kapital. Efter at den britiske flåde i 1911 gik fra at bruge kul til at bruge olie, blev olie en meget vigtig politisk og økonomisk ressource. I perioden efter Anden Verdenskrig spillede olie en central rolle som energikilde i den fordistiske akkumulationsmåde, hvor profitraten blev holdt oppe gennem produktionen af relativ merværdi og udvidelsen af det indenlandske marked for forbrugsobjekter. Kapitalismen blev i denne periode baseret på masseproduktion og masseforbrug og havde behov for et alternativ til kul som energikilde, da afhængighed af kul gjorde kapitalen sårbar for genstridige minearbejderes utilfredshed. Derfor har det været af stor betydning for den vestlige kapital at kontrollere mellemøstens olieklæder.⁵² En håndfuld vestlige multinationale firmaer har sammen med lokale despoter haft kontrol over olien, som meget sjældent er kommet den lokale befolkning til gode. De imperialistiske magter har været med

52 Når man ser bort fra olieklæder i Sovjetunionen findes verdens tolv største olieklæder (med over 1000 millioner tønder i reserve) i Mellemøsten.

til at skabe svage stater, der ofte kun har kunnet overleve takket være direkte eller indirekte vestlig støtte. Disse pjaltedespotier har konsekvent udbygget den herskende klasses privilegier. Gennem hele det 20. århundrede har billedet været det samme: Den vestlige kapital har dikteret regionens politik, den direkte kolonialisme er stadig en realitet, men som oftest er denne nu afløst af en mere indirekte styring og truslen om brug af militær magt.⁵³ I den forstand er der ikke stor forskel på, hvorledes Lord Cromer styrede Ægypten i 1880'erne og så situationen i 00'erne, hvor IMF og Verdensbanken lagde den økonomiske kurs for lande som Tunesien, Algeriet og Ægypten uden hensyntagen til lokalbefolkningens tarv: Dengang som nu griber den vestlige kapital ind i millioner af menneskers liv og dirigerer kapital og oliestrømme til egen og en ganske lille lokal elites fordel.⁵⁴

---

53 Staten Israel har spillet en særlig rolle i regionen i tiden efter Anden Verdenskrig. Med Israel som brohoved har den vestlige kapital nemlig kunnet afvise ethvert regionalt forsøg på at opnå økonomisk og politisk autonomi. Gennem etableringen af staten Israel, en europæisk bosætterkoloni oprindeligt sponsoreret af Storbritannien og senere af USA, har den vestlige kapital forstærket den arabiske verdens indre modsætninger. Staten Israel skærer sig ind i den arabiske verden og skaber underudvikling, idet den påtvinger de arabiske lande en kæmpe palæstinensisk flytningestrøm, de ikke kan integrere. Samtidig fungerer den palæstinensiske befolkning som underbetalt arbejdsstyrke i Israel, idet de frarøves hjem og land. Palæstinenserne er i den forstand altid allerede proletarer, de er født afklædte og lemlæstede. Jf. Edward Said: *The Politics of Dispossession: The Struggle for Palestinian Self-Determination 1969-94* (New York: Random House, 1995), idem: *The End of the Peace Process: Oslo and After* (New York: Vintage, 2001).

54 Jf. Chris Harman: *The Prophet and the Proletariat: Islamic Fundamentalism, Class and Revolution* (London: Socialist Workers Party, 2002). For en beskrivelse af Lord Cromers administration af Ægypten, se Hannah Arendt: *Det totalitære samfundssystemes oprindelse. Bind II: Imperialismen [The Origins of Totalitarianism, 1951]*, oversat af Per Borch, (København: Notabene, 1972), pp. 124-128. I sine års-

Islam har spillet forskellige roller i denne historie om, hvorledes imperialistiske kræfter har været med til at trække grænser og åbne den arabiske verdens markeder op for verdenskapitalen. I takt med at vestlig indflydelse satte sit præg på regionen direkte og indirekte, var der i den sidste del af det 19. århundrede og i begyndelsen af det 20. århundrede forskellige forsøg på at benytte islam som modstandsideologi, men det blev nationalisme, som efter Anden Verdenskrig spillede hovedrollen i en række arabiske lande. Med den voldsomme vækst i olieproduktionen blev der indledt en hastig modernisering af de traditionelle arabiske samfund. Forskellige former for nationalisme dukkede op som ideologier, der styrede denne modernisering. I Ægypten tog Nasser magten i 1952 og indledte en modernisering af landet. Moderniseringen lykkedes imidlertid aldrig, det statskapitalistiske system, Nasser skabte, blev ramt af krise, og landet forblev afhængig af udenlandsk valuta. Da Anwar al-Sadat efterfulgte Nasser, førte han Ægypten tilbage til den vestlige lejr og åbnede igen landets økonomi.

Islam spillede kortvarigt en rolle i de nationale moderniseringsprojekter som Nassers i Ægypten: For at samle 'de indfødte' bag sig appellerede Nasser til islam i kampen mod kolonimagten. I en række lande brugte konservative regimer islam som ideologisk kit, da nationalisme ikke var tilstrækkeligt til at mobilisere traditionelle sektorer som bønder i de nationale moderniseringsprojekter, der blev mulige i takt med

---

rapporter fra 2010 kunne Verdensbanken ikke skjule sin tilfredshed med Tunesiens og Ægyptens økonomier, der begge blev fremhævet som eksemplariske, når det drejer sig om villigheden til at gennemføre økonomiske omstruktureringer i overensstemmelse med Verdensbankens neoliberale dagsorden. Neoliberale initiativer har beriget regionale eliter, mens over halvdelen af regionens befolkning lever for mindre end to dollars om dagen. Jf. <http://bit.ly/worldbanktunisia> og <http://bit.ly/worldbankegypt>

en forøget olieproduktion. Men denne brug af islam var kortvarig, og da de nye regimer havde konsolideret deres styrer, blev de politisk-religiøse bevægelser udslettet eller undertrykt.

Efter det lammende militære nederlag til Israel i 1967 blev Ægypten og de moderniserende arabiske samfund ramt af krise, og islamiske protestbevægelser dukkede igen op til overfladen. Magtelitens nationale moderniseringsprojekter løb ind i problemer, og 1970'erne bragte islam og radikaliserede islamister på banen igen. Utilfredsheden med regimerne, hvad enten det var militære regimer med en socialistisk tendens som Ægypten, Syrien, Irak og Algeriet, eller provestlige monarkier som Jordan og Marokko, var gennemgående: Pjaltedespotierne var præget af korruption og kunne slet ikke håndtere den omfattende migration fra land til by. En afgrundsdyb kløft mellem en ny generation af unge mennesker, der havde fået en uddannelse og var bosat i (udkanten af) byerne, og en ældre generation, der for en stor dels vedkommende stadig var bønder og analfabeter, gjorde situationen elektrisk og åbnede en breche i magtens forsvarsværk, hvor de militante islamiske ideologer kunne agere. Mobiliseringen kulminerede med (kontra)revolutionen i Iran i 1979, hvor ayatollah Khomeini vendte tilbage til Teheran og udråbte Den Islamiske Republik, og i Mekka i 1979, hvor en større gruppe bevæbnede islamister angreb og besatte Den Store Moske og afviste det saudiske dynastis kontrol med de hellige steder, og i 1981, hvor islamister dræbte al-Sadat ved et attentat.

Trods den iranske revolution fungerede islam i en periode i 1980'erne som alternativ til den sovjetrussiske stalinisme.⁵⁵

55 Som Timothy Mitchell redegør for, støttede USA og olieindustrien islam i skikkelse af Saud-dynastiet, der skulle kontrollere de saudiarabiske oliefelter. "McJihad: Islam in the U. S. Global Order", in: *Social Text*, vol. 20, nr. 4, 2002, pp. 1-18.

Den vestlige verden med USA og Israel i spidsen støttede således aktivt en række forskellige islamiske grupper som Taleban i Afghanistan og Hizbollah i Gaza med det formål at aflede potentielt revolutionære strømninger, svække oprørske subjekter og dæmme op for den sovjetrussiske kommunisme. Ved at finansiere talebanerne i Afghanistan kunne USA med Saudi-Arabien som mellemed ikke blot påføre Sovjetunionen et smertefuldt nederlag, der var medvirkende til dets opløsning, de kunne samtidig svække Khomeini og hans shia-muslimske offensiv ved at lancere den saudiske wahhabi-fundamentalisme som den vigtigste eksponent for islamisme.⁵⁶ Kampen mod den ateistiske kommunisme blev præsenteret som den islamiske bevægelses primære opgave. Den afghanske jihad, hvor tusinder af unge muslimer fra de fleste arabiske lande deltog, deriblandt millionæren Osama bin Laden, tjente således et tredobbelt formål: Iran blev neutraliseret (krigen mellem Iran og Irak tjente det samme formål for USA, som aktivt støttede Saddam Hussein), Sovjetunionen blev islams erklærede fjende (i stedet for USA, som Khomeini ellers konstant prædikede), og de arabiske masser blev holdt beskæftiget.⁵⁷

56 Den saudiske wahhabisme var ideel som 'samarbejdspartner' for USA, da den er kendetegnet ved en særlig grad af dogmatisme – den afskyr enhver form for filosofisk spekulation og advokerer for en bogstavelig læsning af koranen – og antipati over for den shiitiske islam (som Khomeini var eksponent for), der betragtes som værende en forræelse af islam. Samtidig er wahhabi fundamentalismen udpræget konservativ og støtter op om den regerende elite, så længe disse respekterer sharia som den eneste form for konstitution. Efter angrebet på Den Store Moske i 1979 havde det saudiske dynasti behov for at bekræfte sin rolle som beskytter af de hellige steder (og dermed islam), lanceringen af kampagnen i Afghanistan var således en kærkommen anledning for Saudi-Arabien til at træde i karakter.

57 For en analyse af USA's politik over for Saudi-Arabien og Iran i denne periode, se Michael Barry: "L'Islam vu de Washington", in: *Politique Internationale*, nr. 82, 1998/1999, pp. 81-105.

Situation blev imidlertid radikalt forvandlet efter Sovjetunionens tilbagetrækning fra Afghanistan og Murens fald. Den sovjetrussiske kommunismes fællesskab var ikke længere en mulighed, og Sovjetunionen kunne heller ikke længere spille rollen som skurk. Samtidig var den arabiske nationalisme blevet stadig mere diskrediteret og havde vist sig ude af stand til at tilbyde den arabiske masse en vej frem. Økonomiske og sociale problemer med årsager i bl.a. en stor befolkningstilvækst og urbanisering fratog de korrupte politiske regimer den legitimitet, de måtte have tilbage. Derfor fik islamisme i forskellige former rollen som modstandsparadigme for den tredje verdens undertrykte, der ikke af sig selv havde udsigt til at omvælte verdenskapitalismen og derfor støttede op om islamismens militante paroler og abstrakte utopi.

I løbet af 1980'erne blev islams politiske rolle derfor forøget betragteligt, og den militante islamisme trådte i karakter hinsides nationale tilhørsforhold og fremstod næsten som en global avantgarde. I kølvandet på Iraks angreb på Kuwait i 1990 blev Saudi-Arabiens pro-amerikanske politik eksempelvis genstand for stærk kritik af de radikaliserede jihadister, som med foragt så, hvorledes amerikanske og vestlige troppe blev udstationeret i Saudi-Arabien.⁵⁸ Efter afslutningen på den kolde krig kunne den vestlige kapital således ikke længere kontrollere islamismen, der ikke blot truede med at afskære store områder fra verdensmarkedet, men også direkte truede den vestlige kapital med billeder af dens fallit og samtidig var i stand til at mobilisere muslimske unge, der er vokset op i

---

58 Bin Laden tilbød Saudi-Arabien at mobilisere de hellige krigere fra modstandskampen i Afghanistan i kampen mod Saddam Hussein, men tilbuddet blev afslået.

Europas byer og den arabiske verdens slum.⁵⁹ Islamismens billedpolitik har haft en global rækkevidde siden 9/11 og appellerer såvel til unge mennesker, der er opvokset i den vestlige verden, som til unge i de fallerede sekulære nationalstater i Mellemøsten. Begge grupper oplever verden som værende i opløsning, de sekulære nationalstater er i ruiner, og den vestlige verden er uden indhold, men med hjernedød underholdning døgnet rundt. Over for den lokale korrupsion og det vestlige forfald kan islamismen træde frem som en postkolonial frihedskamp.

DEN RADIKALE ISLAMISMES FÆLLESSKAB

Den militante islamisme er uløseligt forbundet med den koloniale fortid og nutid og er i den forstand et moderne fænomen, der ikke lader sig forstå uden for denne kontekst af mislykket national modernisering og vestlig imperialisme. Islamismen kan spores tilbage til de ganske profane stridigheder, der har kendetegnet regionen hele vejen op gennem det 20. århundrede. I 1920'erne reagerede Det Muslimske Broderskab på kolonialisme, efter uafhængigheden reagerede islamistiske grupper på en mislykket afkolonialisering, og i dag reagerer al-Qaeda på den militære besættelse af den arabiske verdens olierige territorier.⁶⁰ Som andre milleniarismer er islamismen og dens mest militante former såsom al-Qaeda uløseligt forbundet til en stemning af krise. Den er med Fanonske termer en voldelig måde at bearbejde de koloniseredes mindreværds-kompleks på. Noget er gået galt og kræver radikale indgreb. Den radikale islamisme er en reaktion på den markante krise-

---

59 Jf. Mike Davis: *Planet of Slums*, pp. 5-34.

60 Jf. François Burgat: *L'islamisme à l'heure d'Al-Qaida*, pp. 43-75.

stemning, der hersker i de arabiske lande, og den krise, som mange unge muslimske immigranter, født og opvokset i byer som Paris, London, Madrid og København, føler. Den sekulariserede nationalisme har ikke været i stand til at udgøre en ramme for moderniseringen af de arabiske lande. Disse er præget af store sociale og økonomiske problemer som ulighed, arbejdsløshed, fattigdom, kriminalitet, brug af tortur, mangel på egentligt demokrati og hvad der af mange opleves som et generelt moralsk fordærv. De lokale regimer er ikke i stand til at løse disse problemer og fremstår blottet for enhver legitimitet; de nationale statsbygningsprojekter har lidt fallit, og afhængigheden af vestlig støtte opleves som voldsomt ydmygende. Udstationeringen af amerikanske soldater i Saudi-Arabien efter den første Golfkrig var en væsentlig årsag til radikaliseringen af islamisterne, der med god grund har haft svært ved at se USA's adfærd i regionen som eksempel på et universalistisk projekt, der ikke blot skulle tilgodese de amerikanske, europæiske og de lokale magtherrers interesser. I Europa oplever muslimske anden- og tredjegenations immigranter stadigt større rodløshed, mange er fattige, arbejdsløse og føler sig både fremmede over for deres forældre og over for de vestlige samfund, de er vokset op i. Omfattende racisme i de europæiske lande øger blot miseren. Den radikale islamisme trives i denne opløsning og gør alt, hvad den kan, for at intensivere den. Som François Burgat skriver, "al-Qaeda er verdens uretfærdigheders monstrøse afkom".⁶¹

Der er som allerede skrevet en lang tradition for at forbinde islam med politik: Muhammed var leder af en politisk bevægelse og skabte et politisk-religiøst fællesskab i årene 622

⁶¹ Ibid., p. 56.

til 632. Det er dette fællesskab, som udgør modellen for de mange forskellige islamiske trosretninger, og som også udgør modellen for den radikale islamisme. Med henvisning til det fællesskab, Muhammed skabte, ønsker de forskellige islamiske grupper at skabe en politisk orden baseret på islamisk lov (*sharia*). Politiseringen af islam er altså ikke et nyt fænomen. Men det er først i det 20. århundrede, at islamismen opstod som reaktion på de europæiske imperiers kolonialisme og det ottomanske riges kollaps. På det tidspunkt blev der skabt en veritabel moderne politisk bevægelse, der præsenterede sig som værende i stand til at skabe en islamisk stat, der kunne genoplive kalifatet. I 1920'ernes slutning opstod den første islamistiske bevægelse i Ægypten, da Hassan al-Banna grundlagde Det Muslimske Broderskab (Ikhwan al-Muslimin). Efter flere års protester og antikolonialistiske kampe var England i 1924 gået med til at give Ægypten begrænset selvstændighed, og det sekulære nationalistiske parti Wafd kom til magten. Det nye regime forblev dog afhængig af vestlig kontrol, og egentlige demokratiseringsbestrebelse løb hurtigt ud i sandet. Al-Banna reagerede på denne udvikling og agiterede for, at landet skulle gennemgå en renselsesproces, og at der skulle oprettes en islamisk stat baseret på sharia. Det Muslimske Broderskab voksede i 1930'erne og 1940'erne i takt med, at det ikke lykkedes Wafd at udfordre den britiske dominans. I midten af 1940'erne havde bevægelsen omkring en halv million medlemmer og lige så mange sympatisører og var således den største massebevægelse i den arabiske verden. Al-Bannas bevægelse tiltrak især mænd fra middelklassen, studenter og offentligt ansatte, men også arbejdere og bønder fandt en plads i Broderskabet. Konfronteret med de vestlige nationers imperialistiske manøvrer og Wafds manipulation af det fol-

kelige ønske om uafhængighed bekæmpede Det Muslimske Broderskab den koloniale kulturs diskurs ved at genopfinde en muslimsk kultur og et islamisk verdenssyn. Opgaven lød at genskabe den islamiske verdens identitet og afvise den materialisme og korruption, som vesten ifølge al-Banna havde inficeret de arabiske lande med. Moderniseringen skulle ikke decideret afvises, men den skulle islamiseres. Den vestlige indflydelse skulle afvises, og de lokale eliter og magthavere, der støttede sig til vesten, skulle bekæmpes. Til trods for kritikken af den lokale elite samarbejdede Det Muslimske Broderskab dog i denne periode med det ægyptiske monarki og de mere konservative dele af Wafd-partiet i kampen mod vestlig indflydelse. Al-Banna ønskede, at islam spillede en større rolle i muslimers hverdagsliv, og for at nå dette mål satte han til en vis grad sin lid til den eksisterende politiske elite; det var den ydre fjende, som var den største trussel mod islam. I de revolutionære begivenheder, som fandt sted i begyndelsen af 1950'erne, spillede Broderskabet en vis rolle, men det var hæren med Nasser i spidsen, som satte sig i førersædet og tog magten i Ægypten og indførte en republik. Som et led i den nationale mobilisering, Nasser igangsatte efter statskuppet, blev der indledt en omfattende undertrykkelse af Det Muslimske Broderskab, flere ledende medlemmer blev henrettet og andre flygtede til Yemen.

Et af de medlemmer af Det Muslimske Broderskab, som blev offer for Nassers undertrykkelse – han blev henrettet i 1966 – var Sayyid Qutb, der i retrospektiv fremstår som islamismens vigtigste teoretiker.⁶² Det er mere end nogen anden

62 For præsentationer og analyser af Qutbs værker, se Olivier Carré: *Mystique et politique. Lecture révolutionnaire du Coran par Sayyid Qutb, Frère musulman radical* (Paris: Les Éditions du Cerf & Presses de la Fondation Nationale des Sciences

Qutb, som med bogen *Maalim fi al-tariq* (Milepæle langs stien) fra 1964 har støbt kuglerne til den kritik, vi finder hos dem, som stod bag terrorangrebet den 11. september. Siden 1970'erne har Qutb været en markant inspiration for forskellige islamiske grupper, deriblandt al-Qaeda og Islamisk Jihad. Mens han var i fængsel, forfattede Qutb *Maalim fi al-tariq* og en række værker, hvori han agiterede for nødvendigheden af en altomfattende revolution, der skulle befri verden for den jordiske griskhed, usædelighed og politiske undertrykkelse, der var blevet en realitet ikke blot i den vestlige verden, men også i de arabiske lande. Ifølge Qutb eksisterede der ikke længere noget muslimsk samfund, verden var splittet, egoistiske ambitioner havde delt det muslimske fællesskab. "Menneskeheden står i dag på afgrundens rand. Ikke på grund af den overhængende trussel om tilintetgørelse; den er bare et symptom på sygdommen og ikke sygdommen selv. Men på grund af at menneskeheden har tabt de værdier, den kan bygge sund udvikling og sand fremgang på."⁶³ Verden var karakteriseret

Politiques, 1984); Roxanne L. Euben: "A View from Another Side: The Political Theory of Sayyid Qutb", in: idem: *Enemy in the Mirror: Islamic Fundamentalism and the Limits of Modern Rationalism* (Princeton: Princeton University Press, 1999), pp. 49-92 og Gilles Kepel: *Le Prophète et Pharaon* (Paris: La Découverte, 1984). Qutb blev født i 1906 i en landsby tæt ved Asyut. Han studerede til underviser i Kairo, og efter at have undervist nogle år arbejdede han i undervisningsministeriet. I denne periode var han aktiv som litteraturkritiker og forfatter og deltog aktivt i den litterære offentlighed i Ægypten. Sidst i 1940'erne begyndte han at interessere sig brændende for islam. Efter et ophold i USA, hvor han frastødes af den amerikanske levestil, melder han sig ind i Det Muslimske Broderskab og får hurtigt en central placering i organisationen. I 1954 arresteres han og tilbringer med undtagelse af otte måneders frihed fra december 1964 til august 1965 resten af sit liv i fængsel. I fængslet udsættes han regelmæssigt for tortur. Den 29. maj 1966 henrettes han.

63 Sayyid Qutb: *Milepæler* [*Maalim fi al-tariq* 1964], oversat til norsk af Nora S. Eggen (Oslo: L. S. P. Forlag, 2004), p. 3.

af *jabiliyya*, uvidenhed. Traditionelt bruges *jabiliyya* i islamisk sammenhæng om perioden før Muhammeds forkyndelse, dvs. om den præ-islamiske uvidenhed, der kendetegnede samfundene, før Muhammeds fællesskab blev en realitet, men Qutb udvidede begrebet og gav det en samtidig betydning. I det moderne samfund havde *jabiliyya* gennemtrængt alle facetter af livet også i de såkaldt muslimske samfund. I det moderne samfund afviste mennesker at underkaste sig guds suverænitæt og benægtede hans eksistens, i stedet havde de selv skabt nye værdier. Resultatet var ifølge Qutb, at mennesker levede i trældom forblændet af materielle og symbolske varer, de var ikke længere i stand til åndelig og æstetisk fordybelse.

Selvsk individualisme karakteriserede ikke kun vestens sekulære samfund, men også den arabiske verdens muslimske nationer. Nassers nationalistiske stat havde været i stand til at trænge dybere ind i samfundet end den kolonialistiske magt havde og havde derved forpestet det med materialistiske og individualistiske forestillinger. Sande muslimer havde ifølge Qutb en forpligtelse til at afvise denne tilstand af global decadence og genskabe guds herredømme. Den sande muslim skulle bekæmpe *jabiliyya*, hvad enten denne tog form af vestens imperialism, den lokale elite eller arabisk nationalisme. En avantgarde af troende skulle ifølge Qutb sætte sig i spidsen for en revolution, afvise materialismen og genskabe guds rige. Der skulle ske en total religiøs vending, hvor alle aspekter af det menneskelige liv blev betragtet under et religiøst perspektiv. Målet med den jihad, den islamiske avantgarde skulle indlede, var at sætte en stopper for menneskeskabte love og anerkende guds suverænitæt som den eneste suverænitæt. "Hele verden lever i en tilstand af *jabiliyya*, en uvidenhed om de kilder, som livets forskellige strukturelle elementer udsprin-

ger fra. [...] Dagens *jabiliyya* bygger på en krænkelse af Guds suveræne autoritet på jorden," som det lyder i den islamiske avantgardes manifest.⁶⁴

Det er selve kampen, som var det væsentlige for Qutb, den revolutionære proces er i fokus, mens overvejelser vedrørende indretningen af den sande islamiske stat nedtones. For Qutb og hans efterfølgere som Ayman al-Zawahiri kan revolutionen ikke overlades til folket, da de er fremmedgjorte, deres bevidsthed er blevet forgiftet af idéer, som er fremmede for islam. Derfor må de sande troende organisere sig i en avantgarde, der dedikerer sig til revolutionen. "Det er nødvendigt med en avantgarde, der fastholder beslutningen og følger vejen gennem det oprørte hav, som *jabiliyya* har bredt ud over hele verden, mens den på den ene side efterstræber en adskillelse fra og på den anden side en form for forbindelse med den omkringliggende *jabiliyya*."⁶⁵ Qutb legitimerede denne avantgarde med henvisning til den gruppe af tilhængere, som Muhammed samlede i Mekka. Muhammeds fællesskab distancerede sig fra det omgivende samfund og indledte en offensiv mod datidens eliter, der havde skabt et samfund kendetegnet ved ulighed og afgudsdyrkelse. På samme måde ønskede Qutb at samle en kreds af troende, der var villige til at ofre sig for gud. Som det ifølge Qutb var tilfældet med Muhammeds fællesskab, skulle den islamiske avantgardes medlemmer rense sig for ydre indflydelse og vestlig kultur for at blive rene i troen og starte revolutionen.

I sine skrifter skriver Qutb konstant om kampen, og islam bliver til en veritabel politisk oprørsideologi. Som den franske

64 Ibid., p. 9.

65 Ibid., p. 9.

sociolog og islamkender Olivier Carré formulerer det: “Han [Qutb] bestræber sig på at fortolke islam som en kamp, og ikke kun en spirituel og moralsk kamp, men en militær og missionær kamp. [...] Islam er ifølge ham aggressiv, sammenhængende, uforsonlig, verdensomspændende, eller den er intet.”⁶⁶ For Qutb var “islam ikke en sandhed, som skulle analyseres, men et ensemble af billeder, der ophidsede sjæle og kaldte muslimer til handling”.⁶⁷ Islam blev en fordring om kamp og (væbnet) modstand. At være muslim var at være kriger (*mujâhid*), der altid var klar til kamp for gud. Betonningen af kampen gør Qutbs islamisme til en slægtning af det nye venstres militante oprørsbevægelser såsom Rote Armee Fraktion og Brigatte Rosse; og som bl.a. John Calvert og Malise Ruthven har skrevet, er der en forbindelse mellem Qutbs teorier om den islamiske avantgardes kamp mod åndløs individualisme og dele af det 20. århundredes revolutionære socialismes teorier om en anarkistisk eller kommunistisk avantgardes kamp mod kapitalismen og den borgerlige stat. “[D]en revolutionære avantgarde, Qutb er fortaler for, har ikke en islamisk herkomst, selvom der altid har været stammer, der har ønsket at rense islam fra forkerte religiøse tilvækster. Avantgarden er et begreb importeret fra Europa gennem en afstamning, der går tilbage til jakobinerne, gennem bolsjevikkerne og senere marxistiske guerillaer som Baader-Meinhof-banden.”⁶⁸ Qutb og hans senere disciple som Abd

66 Olivier Carré: *Mystique et politique. Lecture révolutionnaire du Coran par Sayyid Qutb, Frère musulman radical*, p. 123.

67 John Calvert: “The Mythic Foundation of Radical Islam”, in: *Orbis*, vol. 48, nr. 1, 2004, p. 31.

68 Malise Ruthven: *A Fury for God: The Islamist Attack on America*, p. 91. For en analyse af Qutbs avantgardeforestilling, se også Retort: “Revolutionary Islam”, in: idem: *Afflicted Powers: Capital and Spectacle in a New Age of War*, pp. 132-169,

al-Salam Faraj, bin Laden og Muhammed Atta forstår sig selv som revolutionære politiske martyrer, der forsøger at rette op på den tort, som muslimer er blevet påført.⁶⁹

Den radikale islamisme er et svar på en århundredelang kolonialisme, som aktuelt genopføres under betegnelsen ‘krigen mod terror’. På samme måde som Qutb tidligere var involveret i en kamp mod grådige fremmede magter og lokale diktatoriske eliter, så er hans ‘arvinger’ i al-Qaeda det aktuelt. Nutidens radikale islamister trækker derfor store veksler på Qutbs emancipationsteologi, da de er konfronteret med den samme politiske misere og ligeledes nægtes muligheden for repræsentation.⁷⁰ Som reaktion på denne misere foreslår den radikale islamisme at skabe et arkaisk fællesskab med postmoderne midler. De ønsker at genskabe et helligt fundament for samfundsopbygningen; moderniteten har slået fejl, idet den har fjernet sig fra gud. De dybe økonomiske, sociale og politiske problemer, der præger ikke blot den arabiske verden, men hele kloden, har ifølge islamisterne deres rod i desavoueringen af gud. Projektet er således ikke at modernisere islam, men at islamisere moderniteten. Modernitetens værdier af-

---

og John Gray: *Al Qaeda og hvad det vil sige at være moderne [Al Qaeda and what it means to be modern]*, 2003], oversat af Frank Beck Lassen (Århus: Slagmarks Skyttegravserie, 2006). Gray skriver bl.a.: “Idéen om en revolutionær fortrop helliget frembringelsen af en verden uden herskere og beherskede har intet sidestykke i den islamiske tankeverden. Det er et tydeligt lån fra radikal europæisk ideologi.” p. 41. For en diskussion og kritik af avantgardeforestillingen i kunst og politik, se Mikkel Bolt: *Avantgardens selvmord* (København: 28/6, 2009), pp. 7-39.

69 Faraj var chefideologen i Al Jihad-gruppen, der dræbte Sadat i 1981. Atta organiserede terrorangrebet den 11. september. For en præsentation af Faraj og hans teorier, se Ellis Goldberg: “Smashing Idols and the State: The Protestant Ethic and Egyptian Sunni Radicalism”, in: *Comparative Studies in Society and History*, vol. 33, nr. 1, 1991, pp. 3-35.

70 Jf. François Burgat: *L’islamisme à l’heure d’Al-Qaïda*, pp. 138-142.

vises ikke i nogen simpel forstand, men oversættes til islams symbolske systems terminologi.⁷¹ Selvom den radikale islamisme i en vis forstand ønsker at vende tilbage og genskabe Muhammeds oprindelige fællesskab, så er den ikke en traditionalistisk ideologi, der ønsker at bevare samfundet og undgå forvandlinger. Tværtimod går den radikale islamisme med vold og magt ind for forandring, den ønsker at forvandle samfundet. Den ønsker at rense samfundet for ulighed og tyranni og genskabe en mytisk 'fortid' med postmoderne midler. Den er ikke modstander af moderne teknologi og videnskab, men argumenterer, at islam er mere i overensstemmelse med moderne videnskab, end kristendommen er det. Den radikale islamisme bekæmper den koloniale nutid med et sprog, som på en gang henviser til et gammelt religiøst fællesskab og til en postmoderne verden med hjemmesider, som gør det muligt for alle at fremstille bomber, og videoer, der gengiver hals-hugninger af grædende tilfangetagne vesterlændinge. Den militante islamisme har vist sig ekstremt effektiv i brugen af nye massekommunikationsteknologier som Internettet og mobiltelefoner. I dag er al-Qaeda et varemærke, et brand med global rækkevidde, der ikke er afhængig af bin Ladens virke og aktiviteter. Projektet lever sit eget liv post-Osama som et spøgelse, der hjem søger Vesten og de arabiske lande og truer med at sætte dem i brand.

Den radikale islamisme er drevet frem af visionen om en anden verden, den tilbyder sine tilhængere et fællesskab i en

71 Qutb formulerer det på denne måde: "Det er nødvendigt med en ledelse, som er i stand til at bevare og bygge videre på den materielle civilisation, som menneskeheden gennem europæernes mesterlige evne til materiel innovation har opnået, og som forsyner verden med hidtil ukendte, vitale og komplette værdier og genuin, positiv og samtidig praktisk realiserbar metode. Det er kun islam, som rummer sådanne værdier og en sådan metode." *Milepæler*, p. 4.

verden uden fællesskaber. Som i den kapitalistiske verden den på én gang bekæmper, bruger og hylder, fungerer paradigmatiske billeder som fællesskabsopbyggende. Videoerne med de tilfangetagne vesterlændinge, der får hovederne skåret af, syr et skrøbeligt muslimsk fællesskab sammen. Billederne har netop som funktion at iscenesætte og værne om den fælles identitet. I den forstand er den militante islamisme et perfekt symptom på de postmoderne skuespilsamfunds abjekte kommunikation, alle, terrorister og ofre, er tømt for indhold, åbne og udsatte. Den spektakulære kapitalisme opløser ethvert fællesskab og skaber medierede fællesskaber, hvor mennesker ikke kommunikerer andet end mediet selv. Kapitalismens udarmede strukturer suppleres med en ældre kodning, der tilbyder mennesker muligheden for den libidinale investering, som den kapitalistiske aksiomatik ikke selv kan tilbyde.⁷² Den militante islamismes bandekarakt er således ikke undtagelsen, men reglen, banden er, som Jacques Camatte og Gianni Collu skriver, den almindelige organiseringsform i den globaliserede postfordistiske kapitalismes periode.⁷³ Individuer slutter sig sammen i bander som følge af det enorme pres, den enkelte oplever i en aggressiv konkurrencepræget kapitalistisk verden, hvor truslen om eksklusion er permanent. Selv de,

72 Det er selvfølgelig Gilles Deleuze og Félix Guattari, der har redegjort for, hvorledes kapitalismen er en aksiomatik, der konstant har behov for at kode sine bevægelser. "Kapitalismens aksiomer er tydeligvis hverken teoretiske læresætninger eller ideologiske formuleringer, men operative udsagn som udgør Kapitalens semiologiske form, og som indgår som komponenter i produktions-, cirkulations-, og forbrugsmontagerne. [...] Der er en tendens i kapitalismen til hele tiden at tilføje nye aksiomer." *Tusind plateauer* [*Mille plateaux*]. *Capitalisme et schizophrénie II*, 1980], oversat af Niels Lyngsø (København: Det Kongelige Danske Kunstakademis Billedkunstskoler, 2005), p. 602.

73 Jacques Camatte & Gianni Collu: "De l'organisation", in: *Invariance*, årgang 5, 2. serie, nr. 2, 1969, pp. 49-59.

som kæmper mod amerikansk dominans (og tror de derved bekæmper kapitalismen), reproducerer denne organiseringsform. I den forstand er der ikke stor forskel på al-Qaeda og den neokonservative bande i USA, begge bolttrer de sig i fraværet af en konstitueret magt (i dag er Al Capone modellen for såvel storkapitalen som for dem, der kæmper for social forandring: brug af ekstrem vold og håndtering af finanskapital går hånd i hånd).

Billederne af destruktions af symbolerne på USA's militære og økonomiske magt mobiliserer dele af en fremmedgjort ungdom; al-Qaeda skaber modbilleder, der fascinerer og forklarer. På deres egen drabelige facon peger den islamistiske avantgarde på det kapitalistiske samfunds fallit og forsøger at uddybe den, trods det at de selv er et af dens produkter. I den forstand er den islamiske avantgarde engageret i et storstilet (selv)destruktionsprojekt. Med vold skal denne verden destrueres og en ny verden opstå. Men den militante islamismes brug af vold er, som 1970'ernes venstreterror var det i sin tid, et symptom på håbløshed, hvor volden mindre er et middel til social og politisk transformation og mere er en måde at positionere sig som outsider på. Der ydes modstand, men det er det. Modstanden er en substitut for et egentligt sammenhængende antikapitalistisk projekt. Konfronteret med kapitalens abstrakte dominans svarer den militante islamismes avantgarde desperat igen ude af stand til at begribe egne mulighedsbetingelser. En reel kritik bliver det ikke til, den er stadigvæk fraværende.

Men opstandene i Tunesien, Ægypten, Yemen, Libyen og Syrien kan være begyndelsen på en bevægelse hinsides den nuværende postkoloniale konstruktions falske alternativer. Periferiens metropoler ryster, som de også gjorde det i 1917, og

en genuin arabisk revolution kan være under opsejling, som ikke blot afvikler de lokale pjaltedespotier, men også afviser den nuværende postkoloniale orden med rige, hvide nationalstater og fattige, farvede undersåtlande regeret af vestligt støttede despoter. USA og Europas underligt lunkne forhold sig til begivenhederne i lyset af de højtsvungne tirader om demokrati vidner om dette, her er der potentielt sat gang i en proces, der på en helt anden gennemgribende måde end al-Qaedas præcisionsbombning i september 2001 udfordrer det 'globale system' hinsides orientalistiske forestillinger om vores demokratiske værdiers triumf.

BLACK OUT

Vi er vidner til et system i ubalance. Kapitalen har aktuelt problemer med at skabe værdi. Som verdenssystemteoretikeren Immanuel Wallerstein skriver, er der en omfattende krise i det globale kapitalistiske system: "De mekanismer, som er blevet brugt til at skabe relativ ligevægt i systemet, fungerer ikke længere [...]. Det betyder, i hegelianske termer, at systemet ikke længere kan rumme sine modsigelser."⁷⁴ Det kommer til udtryk i den tilbagetrækning, der har fundet sted: Det nuværende verdenssystem befæster sig i USA, Europa og Japan, lægger resten af verden brak og henter blot ressourcer i disse områder, når det er muligt. Som bl.a. Naomi Klein har vist i tilfældet Irak, så er der ingen intentioner om at opbygge noget eller skabe orden.⁷⁵ Vi er langt fra Marshall-planens dage. Den

⁷⁴ Immanuel Wallerstein: *The Decline of American Power: The U. S. in a Chaotic World* (New York: The New Press, 2003), p. 230.

⁷⁵ Jf. Naomi Klein: *Chokdoktrinen. Katastrofefekapitalismens opkomst* [*The Chock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, 2007], oversat af Steen Fill (Århus: Klim, 2008).

nuværende periode minder snarere om mellemkrigstiden, hvor der skete en sammentrækning og en reduktion i cirkulationen af varer og arbejdskraft. Alle tegn tyder på en langvarig krise og flere militære konflikter.

AT STYRE MED BILLEDER

“Så snart man kontrollerer de mekanismer, som styrer den eneste form for social bekræftelse, der er universelt anerkendt, kan man sige, hvad man vil.”¹

Guy Debord

Politiske katastrofer og politiske begivenheder har formodentlig altid drejet sig om en eller anden form for produktion og cirkulation af billeder. Lige siden Kong Wadjs meter høje gravsten i Abydos i det gamle Ægypten fra omkring år 3.000 f.Kr. har billeder været uundværlige for skabelsen af politiske fællesskaber af enhver slags. Og staten har altid været opmærksom på dette forhold, også den helt tidlige ægyptiske statsdannelse. Det fremgår af gravstenen, hvor der ved siden af en kobraslange og en falk, som er repræsentationer af faraoens navn og guddommelighed, er afbildet en dekoreret paladsfront med tre gigantiske søjler og et udsmykket indre.² Faraos antikke, hvad vi kan kalde billedmaskine har altså været så vigtig, at den blev gengivet på gravstenen, der blev rejst ved indgangen til faraoens gravsted. At de ægyptiske faraoer var bevidste om statens billeddimension fremgår også af det forhold, at opførelsen af statuer og monumenter som Wadjs gravsten var lige så vigtig en begivenhed som Nilens oversvømmelser. Billedbegivenheder og historiske begivenhe-

¹ Guy Debord: *Commentaires sur la société du spectacle*, p. 28.

² Jf. Whitney Davis: *The Canonical Tradition in Ancient Egyptian Art* (Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1989), pp. 166-167.

der var uadskillelige allerede for de gamle ægyptere, historiske hændelser blev omsat til eller opfattet som ikoniske fremstillinger og repræsentationer.

Historien igennem har magthavere således været opmærksomme på den magt, der ligger i at bombardere sine subjekter med repræsentationer, og de har derfor altid benyttet sig af billeder i forsøget på at skabe eller konsolidere magt. Det har været tilfældet fra Romerrigets cæsarer over solkongen frem til Napoleon og videre frem til nationalstaternes forestillede fællesskaber i det 19. århundrede. Som den franske kunsthistoriker og semiotiker Louis Marin beskriver i *Le portrait du roi* effektueres social kontrol nemlig i høj grad gennem repræsentation og bestemte repræsentationsregimer.³ For Marin er barokkens kongeportrætter sådanne eksemplariske legitimerings- og konstruktionsmaskiner, som har til hensigt at konstituere og sikre kongens magt. Kongeportrættet er en art fetich, der “siger: Nej, jeg mangler ikke magt [puissance] [...] nej, jeg mangler ikke magtens absolutte organ.”⁴ På den måde fungerer billedet som forbillede for virkeligheden. Kongens magt findes, fordi den repræsenteres. Billeder repræsenterer altså ifølge Marin ikke blot noget, som allerede findes. Gennem en art teologisk operation skaber billeder tro på noget, som ikke nødvendigvis har eksisteret før eller været umiddelbart synligt. Billeder har således ikke blot en fikserende, men også en transformerende og dynamisk magt, og de må forstås som historiske agenter snarere end blot illustrationer af allerede eksisterende sociale forhold.

3 Louis Marin: *Le portrait du roi* (Paris: Les Éditions de Minuit, 1983).

4 Louis Marin: “Le corps glorieux du Roi”, in: idem: *La parole mangée et autres essais théologico-politiques* (Paris: Klincksieck, 1986), p. 214.

Billeder og magt hænger tæt sammen, og politiske kampe har ofte taget form af regulære billedkampe, som det eksempelvis var tilfældet under den Engelske Revolution, hvor reformatorerne og de mange radikale sekter ville af med ikke blot kirkens, men også monarkiets falske idoler og undertrykkende symboler.⁵ Når politiske bevægelser kæmper om retten til at indrette verden på en anden måde og skabe nye subjekter, så drejer det sig i høj grad om, hvilke billeder af verden der skal være bestemmende for de politiske handlinger. Og derfor melder spørgsmålet om billeder sig altid i revolutionære øjeblikke. Når kommunarderne gjorde sig så store anstrengelser med at vælte Vendôme-søjlen i 1871, skyldtes det jo, at statuen af Napoleon I ikke blot repræsenterede kejserdømmet, men var identisk med det og dermed forhindrede etableringen af en ny tid. Det betød usandsynligt meget for kommunarderne at få statuen med Napoleon I væk og på den måde fjerne alle sporene af det gamle undertrykkende regime. Billedet af kejseren bremser konstruktionen af den nye verden.⁶

I moderne tid er det måske nazismen, der mest eksplicit har forstået politik som (intet andet end) billedpolitik og derfor gik til yderligheder i forsøget på at skabe billeder af arisk storhed og fjerne ethvert spor af ikke-arisk dekadence (inklusive eliminationen af Europas jøder og andre undermennesker). Nazismen dyrkede decideret billedet i alle dets aspekter, fra den monumentale kunst og de voluminøse parader til forestillingen om den ariske *Weltanschauung*, som skulle gøres præsent for masserne her og nu. Den tyske kulturkritiker Walter

5 Jf. Christopher Hill: “Eikonoklastes and Idolatry”, in: idem: *Milton and the English Revolution* (Harmondsworth: Penguin Books, 1977), pp. 171-181.

6 Jf. Mikkel Bolt: “Alt skal væk! Kommunardernes nedrivning af Vendôme-søjlen”, in: *Kontur*, nr. 18, 2008, pp. 19-28.

Benjamin foreslog at betegne dette som en æstetisering af politikken, hvor føreren ved hjælp af moderne reproduktionsteknologier blev auratiseret, og hvor massen blev gjort til et objekt for æstetisk bearbejdning og udrensning, samtidig med at den oplevede sin egen tilintetgørelse som æstetisk nydelse.⁷ Ved hjælp af teknologisk producerede chok formåede nazismen at splitte den menneskelige erfaring op i små isolerede sansninger og højspændte affekter og effektuere en hidtil uhørt grad af fremmedgørelse, hvad den amerikanske politolog Susan Buck-Morss kalder anæstetisering.⁸ Der skete en udradning af de menneskelige sanser, de blev på en gang overstimuleret og gjort følelsesløse.

Nazismens sammensmeltning af massekultur og politik hev således tæppet væk under den historiefilosofiske utopi om en profan massekultur, Benjamin ellers selv tidligere havde artikulert i forlængelse af den sovjetrussiske avantgarde og surrealismen. Benjamin havde forestillet sig, at fremkomsten af nye reproduktionsteknologier som radio og film kunne muliggøre en kollektiv revolutionær subjektivitet gennem udviklingen af blandt andet montageteknik og iscenesatte chok og modchok. Filmmediet skulle ifølge Benjamin "træne menneskene i de nye apperceptioner og reaktioner, der er nødvendige i omgangen med et apparat, hvis rolle i menneskets liv næsten dagligt øges."⁹ De nye teknologier indebar potentielt –

7 Walter Benjamin: "Kunstværket i dets tekniske reproducerbarheds tidsalder" ["Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit. Zweite Fassung", 1937], oversat af Jørgen Holmgaard, in: *K&K*, nr. 77, 1994, p. 36.

8 Susan Busk-Morss: "Æstetik og anæstetik. Walter Benjamins 'kunstværkesay' revurderet" ["Aesthetics and Anaesthetics: Walter Benjamin's Artwork Essay Reconsidered", 1992], oversat af Bert van Heel, in: *K&K*, nr. 77, 1994, pp. 49-90.

9 Walter Benjamin: "Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit. Erste Fassung" [1935], in: idem: *Gesammelte Schriften* I.2 (Frankfurt: Suhrkamp, 1974), p. 444.

det var Benjamins håb – et skifte fra auratiske kunstværker og teknologisk frembragte fantasmagorier til "en ikke-destruktiv, sensorisk-refleksiv og kollektiv omgang med teknologi".¹⁰ Målet var at skabe ligevægt mellem mennesker og teknologi, som han formulerede det. Men allerede midt i 1930'erne måtte Benjamin erkende, at det ikke var avantgardens emancipatoriske kommunistiske politik, men nazismens racistiske udryddelsesprojekt, der tog teten, når det gjaldt om at benytte de nye teknologier og producere mobiliserende billedmyter. Den kapitalistiske teknologis indvirkning på organiseringen af de menneskelige sanser var med nazismen endt i betingelsesløs ofring, tilintetgørelse, mord og død.

FRYGTKULTUR OG OPERATIONELLE BILLEDER

Benjamin blev altså tvunget til at opgive sine utopiske forhåbninger om en ny relation mellem mennesker og billedteknologi. Den teknologiske udviklings destruktive potentiale for kolonisering af de menneskelige kroppe og hjerner var for stærk. I forlængelse af Benjamins pessimistiske, men præcise analyse, kan vi sige, at krisen ikke er ovre. Mere end syv årtier senere, er det stadigvæk de destruktive potentialer, som stikker i øjnene, og endda med fornyet styrke. Billedbårne fundamentalismer i USA og Mellemøsten har haft vind i sejlene siden 9/11. Terrorangreb og bombardementer har afløst hinanden i en accelereret strid uden vindere. Effekten af denne udvikling har været produktionen af en veritabel frygtkultur, hvor enhver politisk diskussion kortsluttes med henvisning til de lurende og virtuelle trusler. "Regeringer fik dermed", skriver Brian Massumi, "direkte adgang til befolkningens nerve-

10 Miriam Hansen: "Why Media Aesthetics?", in: *Critical Inquiry*, nr. 2, 2004, p. 393.

system på en måde, der gjorde det muligt at gå uden om de diskursive medieringer, som de traditionelt er afhængig af, og producere effekter med en hidtil uset umiddelbarhed. Uden bevis, uden overtalelse, endda uden argument, kunne regeringens billedproduktion udløse en (re)aktion.”¹¹

Som Allen Feldman har pointeret i forlængelse af den tyske sociolog Ulrich Beck, er terrortruslen kendetegnet ved at være usynlig, noget som overskrider den menneskelige perception, idet den parasitisk glider ubemærket ind i hverdagslivet og først viser sin sande natur, når der trykkes på udløseren, og eksplosionen finder sted. Fordi terrortruslen undviger hverdagslivets almindelige perception, er det nødvendigt at synliggøre truslen ved hjælp af teknologiske billedteknikker, som er i stand til at fiksere, opfange og uskadeliggøre truslen. “Biopolitiske trusler projekteres på en mangfoldighed af skærme for hygiejnisk at filtrere og *frasortere* de negative genembrud fra virusser til terrorister.”¹² Feldman kalder denne visuelle organisering, som har til opgave at synliggøre og lokalisere trusler og risikoer, for det beregnende blik. Den tyske kunsthistoriker Otto Karl Werckmeister taler om fremkomsten af en egentlig operationel billedsfære hinsides enhver form for demokratisk kontrol, hvor nye computerbaserede medier producerer, optager og bearbejder billeder, som forbliver utilgængelige for almindelige mennesker. I den anti-terroristiske kamp spiller disse operationelle billeder såsom overvågningsbilleder, iris-scanninger og digitale aftryk samt som kameradirigerede våben spiller en helt central rolle. Idet billeder bruges til at generere koordinater for missiler, anti-

11 Brian Massumi: “Fear (The Spectrum Said)”, p. 34.

12 Allen Feldman: “On the Actuarial Gaze: From 9/11 to Abu Ghraib”, p. 206.

perer de kommende handlinger af voldelig karakter. Werckmeister skriver, at der på den måde er sket en substitution af det menneskelige øje med en subjektløs militær billedteknologi, som bedst kan beskrives som et blik, der dræber. Hvis et mål er synligt, kan det rammes og sættes ud af spil.¹³ “Billedet blev et våben ikke bare i den for længst etablerede betydning af propaganda, men som noget hårdt, fladt og opakt designet til at gøre fysisk skade.”¹⁴ Den antiterroristiske billedteknologi udvikler sig således til nekropolitik, hvor den politiske orden organiseres med udgangspunkt i forventningen om vold, og suverænen derfor agerer uden for loven og ikke har problemer med at dræbe.¹⁵

I et videre perspektiv er spørgsmålet imidlertid også, om ikke det teknologisk optimerede blik ender med selv at skabe den usynlige terrortrussel, at apparatet selv aktivt fremkalder truslen i sin framing og fiksering af potentielle excesser. Giorgio Agamben advarer netop mod en sådan situation, hvor statens antiterrorisme og terrorisme risikerer at smelte sammen, fordi det bliver statens primære funktion at synliggøre terrortruslerne, skabe sikkerhed og forhindre potentielle terrorangreb. Staten bliver til intet andet end et præventivt agerende politi, der med henvisning til de kommende og usynlige trusler dirigerer kaos og slår til, før truslerne overhovedet har materialiseret sig.¹⁶

13 Otto Karl Werckmeister: *Der Medusa Effekt. Politische Bildstrategien seit dem 11. September 2001* (Berlin: Form + Zweck, 2005).

14 Nicholas Mirzoeff: *Watching Babylon: The War in Iraq and Global Visual Culture* (New York & London: Routledge, 2005), p. 75.

15 Jf. Achille Mbembe: “Necropolitics”, oversat til engelsk af Libby Meintjes, in: *Public Culture*, nr. 1, 2003, pp. 11-40.

16 Jf. Giorgio Agamben: *Undtagelsestilstand*.

Men det er den effekt, som terror- og antiterrorbillederne har. Som den franske filosof Frédéric Neyrat skriver, skaber de smerte og affekt og en frygt uden navn. Billederne, denne *horrorfilm come true* komplet med eksploderende biler, smadrede huse og døde kroppe, suspenderer enhver omtanke, gør det umuligt at tænke. Rædslen er det eneste, der er tilbage. Når vi ser billederne af World Trade Center, der styrter sammen, ser billederne af de mennesker, der hopper ud ad vinduerne, føler vi smerte, vi lider eller vi jubler (som mange eksempelvis gjorde på Vestbredden). Men der tænkes ikke. Billederne rammer beskueren og lammer vedkommende, flugt eller modangreb er de eneste svar, rædslen tillader.¹⁷

Fordi billederne er så overvældende, og fordi terrorismedefinitionen er så gummiagtig, åbnes døren for en hastigt eskalerende akkumulation af potentielle terrorister, der skal sættes ud af spil hurtigst muligt. Udpegningen af fjenden er altafgørende, da termen terrorist mere er en abstrakt projektion af alt negativt end en analyse af de politiske, sociale og økonomiske processer, der ligger til grund for de bagvedliggende konflikter. Verdens aktuelle misere projiceres ud, og der sættes lighedstegn mellem usammenlignelige størrelser som religioner og aktionsformer. På grund af terrorismens opake karakter sker der en kortslutning, og politik bliver til produktionen af dæmoner udvalgt af Bush, Blair og Rasmussen eller Obama, Sarkozy og Putin.¹⁸ Krigen mod terror muliggør på den måde

17 Frédéric Neyrat: *Le terrorisme. La tentation de l'abîme* (Paris: Larousse, 2009), pp. 7-8.

18 Den amerikanske politolog Michael Rogin beskriver i sin bog *Ronald Reagan, the Movie and Other Episodes in Political Demonology* (Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press, 1987), hvorledes USA altid har været kendetegnet ved produktionen af 'subversive' fjendebilleder fra indianske karnibaler over sorte voldtægtsforbrydere, bombekastende anarkister frem til kommunistiske agenter og internationale terrorister.

en langt mere omfattende kontrol, hvor den islamiske terrorist hurtigt kan erstattes af andre figurer som eksempelvis den venstreradikale.¹⁹ I sidste instans rettes den antiterroristiske indsats potentielt, som Neyrat anfører, mod hele befolkningen. Alle er ganske vist ikke terrorister, men de kan blive det. Billedet af den skægede islamist kan i en håndvending suppleres med billedet af den sortklædte venstreaktivist eller den forhutlede flygtning på jagt efter mad eller på flugt fra klimakatastrofer.

De forskellige nationale antiterrorlovgivninger åbner op for denne udvikling.²⁰ I USA, Storbritannien, Frankrig såvel som i Danmark og andre steder er der blevet vedtaget nye love med henvisning til terrortruslen efter 9/11. Alle har de betydet, at tidligere lovsikrede rettigheder sættes ud af kraft, at politi og efterretningstjenester får udvidede beføjelser til overvågning, og endelig medvirker lovene til, at 'fremmede' mistænkeliggøres og iscenesættes som potentielle trusler. Der er således langt mere på spil end blot den såkaldte islamiske terrortrussel. Der er snarere tale om en svækkelse af retsstaten med henblik på en styrkelse af staten. Glidningen fra demokrati til suverænitediktatur eller fascisme er i gang.

Som den indiske antropolog Arjun Appadurai skriver, er den antiterroristiske stramning og frygtbillederne en måde, hvorpå pressede nationalstater kan forsøge at holde sammen på det nationale fællesskab i globaliseringens tidsalder, hvor

19 Den såkaldte Tarnac-sag, hvor en gruppe unge franske venstreradikale, som driver en grønstsagsforretning i landsbyen Tarnac og muligvis har skrevet den post-situationistiske pamflet *L'insurrection qui vient*, blev arresteret på meget løse anklager om terrorvirksomhed, er et eksempel på dette. For en præsentation af gruppen, se "Ulydighed, kommunisering og kunst" i nærværende bog.

20 Jf. essayet "Neoliberalisme eller alterglobalisering" i nærværende bog, hvor glidningen fra retsstat til undtagelsestilstand analyseres.

nationalstatens suverænitet eroderer som følge af finanskapital og nye symbolske produktivkræfter.²¹ Eksklusionen af 'de fremmede', hvad enten de tager form af terrorister, bestemte religioner eller politiske modstandere, er perverse forsøg på at reagere på globaliseringens udfordring af tidligere nationale fællesskaber. Globaliseringens opspeedede symbolproduktion muliggør både forening og fragmentering af de pressede nationale fællesskaber. Og samtidig har det vist sig, at de nye reproduktionsteknologier også er særdeles anvendelige for de nye (udgaver af gamle) religiøse fællesskaber, som presser sig på og fylder mere og mere. De religiøse fællesskaber, som nationalstaterne i sin tid erstattede, synes paradoksalt nok aktuelt at vende tilbage i nye former. Nationen udfordres nu af ummaen, menigheden eller andre udvalgte fællesskaber, der betragter nationalstaten som obsolet. I den situation, hvor den nationale identitet konstant udfordres, ligger det desværre lige for at stramme op og sætte fart på produktionen af de stereotype frygtbilleder.

SKUESPIL OG KAPITALISMENS SMADREDE FÆLLESSKAB

Som eksemplet med kong Wadjs gravsten viser, har statsformationer altid benyttet sig af billeder i forsøget på at skabe et sammenhængende politisk fællesskab. Konfronteret med nazismens moderne iscenesatte offentlighed analyserede Benjamin i midten af 1930'erne, hvordan regimet producerede og reproducerede bevidsthed. Og han undersøgte, hvilken rolle de nye reproduktionsteknologier spillede i skabelsen af det ariske fællesskab. Den voldsomme udvikling, der har fun-

21 Jf. Arjun Appadurai: *Fear of Small Numbers: An Essay on the Geography of Anger* (Durham & London: Duke University Press, 2006).

det sted i de sidste 30 år inden for teknologisk innovation og kommunikation, har blot bekræftet relevansen af Benjamins undersøgelser, og det ser ud, som om den menneskelige bevidsthed nu har endnu sværere ved at håndtere de teknologiske nybrud og deres evne til at ødelægge og slavebinde bevidstheden.

Den amerikanske litteraturhistoriker Fredric Jameson beskriver med henvisning til Guy Debords analyse af skuespil-samfundet denne udvikling som billedets destruktion af alle tidligere frirum og alternative tider. "Det sociale rum er nu totalt gennemtrængt af billedet, [...] det autentiske og det usagte, *in-vu*, *non-dit*, det udsigelige [...] [er] helt og fuldt oversat til det synlige og kulturelt familiære."²² I det Jameson kalder billedsamfundet, er det således næsten umuligt at komme på afstand af tingene og forholde sig kritisk til dem, det autonome subjekt bombarderes med brands, slogans, logoer, forbrugsappeller og invitationer-til-at-føle-sig-lykkelig. Konsekvenserne af dette spektakulære bombardement af kortvarige, intense og gentagelige repræsentationer af enhver slags er en form for amnesi, hvor beskueren ikke blot glemmer, men hvor der sker en adskillelse af oplevelse og ego, således at begge bevares, og oplevelsen kan gentages igen og igen uden bevidsthed om forbindelsen til fortiden. Den fortsatte og konstante tilstedeværelse af racisme i den vestlige verdens massekultur er et mønstereksempel på denne tilstand.

Som Debord redegør for i sin banebrydende læsning af det borgerlige samfunds nye symbolske produktionskræfter og produktionsforhold og deres betydning for politisk handling,

22 Fredric Jameson: "Transformations of the Image in Postmodernity", in: idem: *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern, 1983-1998* (London & New York: Verso, 1998), p. 111.

er billedsamfundet eller skuespillet et forsøg på at skabe en illusorisk helhed og skjule det kapitalistiske samfunds klassekonflikter og arbejdernes produktion under et dække af billeder. "Skuespillet præsenterer sig på én gang som selve samfundet, som en del af samfundet, og som *instrument for forening*. [...] I og med at det er *skilt ud*, er det stedet for overdreven opmærksomhed og falsk bevidsthed; og den forening, den normalisering, det udfører, er intet andet end den almindelige adskillelses officielle sprogbrug."²³ Skuespillet skaber en art evig nutid uden historisk dybde, hvor produktionen gøres usynlig. Arbejderne fremstår ikke længere som producenter, men som beskuerne til og forbrugere af massekulturens forskellige tilbud. Der sker, hvad Debord kalder en kolonisering af hverdagslivet, hvor statens borgere forvandles til passive og afhængige subjekter, der ser på de objekter, de selv producerer, men har mistet magten over. Som erstatning fremvises udvalgte stjerners og politikeres privatliv; det utilnærmelige arbejdes resultat splittes op i en serie standardiserede tilbud, der får karakter af at være selve målet for den daglige eksistens: magten og ferien, beslutningen og forbruget. Det enkelte produkt repræsenterer i et lynlimt håbet om genvej til det endelige mål, først i forbruget afslører det sin essentielle fattigdom, men da er det imidlertid afløst af begæret efter det næste produkt, der præsenterer sig som den helt afgørende detalje for de udhulede subjekter på jagt efter det seneste varefix, der kan dulme tomheden indeni.

Ifølge Debords og Jamesons marxistisk modernistiske analyse holder billederne sammen på et splittet samfund. Det kapitalistiske samfund er kendetegnet ved splittelse, kapita-

lismen destruerer alle fællesskaber i en kontinuerlig innovationsbevægelse, hvor tidligere ritualer, omgangsformer og kommunikationsmåder løbende erstattes af nye former, der igen erstattes af andre i en altomfattende transformationsproces. Idet individet rives løs fra tidligere fællesskaber, tømmes det for indhold og må derfor konstant fyldes med billeder, reklamer, jingles og slogans, der alle legitimerer de kapitalistiske produktionsforhold og det kapitalistisk definerede arbejde. Vareverdenen spreder sig ud over det hele inklusive ind i menneskets indre, og forholdet til varen er det eneste synlige sociale forhold i skuespilsamfundet. I løbet af denne udvikling, hvor kapitalen forsøger at presse vareformen ind overalt, påtager nationalstaten sig arbejdet med at overvåge den kontinuerlige proces af tømning og opfyldning, som kapitalen i stadigt stigende grad behøver for at kunne fungere. Staten ser sig reduceret til at overvåge billederne og de svage konsumsubjekter.

Staten er derfor nu afhængig af sin evne til at kontrollere de cirkulerende billeder, afhængig af billedet som omdrejningspunkt for sin sociale magt, der er nemlig ikke meget andet tilbage, da markedet har udhulet alle fællesskaber. Allerede Benjamin og Debord gjorde opmærksom på, hvor uhyre vigtigt det er for staten at have styr på, hvilke billeder der skabes og reproduceres. Kun sådan er det muligt at holde sammen på et mere og mere tyndslidt kvasi-politisk konsumfællesskab.

At magt i dag er forankret i eller lig med bestemte ikoner, monumenter, logoer og symboler blev særligt tydeligt med 9/11, hvor Atta og hans 18 mand store bande gik til angreb på det samme billede, som den amerikanske stat permanent reproducerer og holder liv i. Den amerikanske drøm materialiseret i sten og glas lige midt i New Yorks finansdistrikt. Det er

23 Guy Debord: *Skuespilsamfundet*, p. 10. Oversættelse korrigeret.

derfor, det giver mening at sige, at angrebet den 11. september først og fremmest fandt sted på et symbolsk niveau, at det mindre var et angreb på de mere end 3.000 mennesker i tårnene og mere var et angreb på et ikon, på forestillingen om amerikansk overherredømme og succes.

Alle var klistret til skærmen, da det andet fly svævede ind i sydtårnet på World Trade Center, kun drabet på JFK i fjernsynets barndom og den første Golfkrig i nyere tid kunne måle sig bare en lille smule med den intense opmærksomhed, billederne af 9/11 blev genstand for. Al Qaeda-terroristerne udfordrede ikke blot USA militært, idet de kidnappede ruteflyene og brugte dem som masseødelæggelsesvåben, de udfordrede også USA's kontrol over de cirkulerende repræsentationer, de kidnappede så at sige tv-skærme verden over og tiltvang sig adgang til den billedverden, USA forsøger at styre for at sikre sit hegemoni og holde subjekterne modtagelige for kapitalismens varer. Osama bin Laden var pludselig mesteren ud i kunsten at skabe mobiliserende billeder, USA var rystet. Som det post-situationistiske skriftkollektiv Retort skriver, led USA et billednederlag med 9/11, USA fik skrællet sit stjernebesatte, blå-røde supermandskostume af, idet Wall Streets budhaer blev lagt i ruiner. På den måde fremstår 9/11 som mønstereksemplet på, hvordan staten i billedsamfundet balancerer på en knivsæg mellem en situation, hvor subjekterne holdes i stram snor og kontrolleres effektivt døgnet rundt, og en situation, hvor staten mister kontrollen over billederne og ikke er i stand til at agere strategisk. Som Retort skriver: "Selvfølgelig vidste martyrpiloterne udmærket at det at vælte tvillingetårnene ikke, eller næsten ikke, kunne stoppe kapitalens reelle kredsløb. Men kapitalens kredsløb er [...] bundet op på kredsløb af sociabilitet – tros- og begærsmonstre, former for

selvsikkerhed, grader af identifikation med varens gode liv. [...] Hvis man nu antog, at disse maskiner [billedmaskinerne] kunne erobres på et øjeblik, og at det perfekte billede af kapitalismens negation dukkede op på dem. Ville det ikke være nok? Nok til for alvor at destabilisere staten og samfundet."²⁴ For problemet er selvfølgelig, som Retort skriver i forlængelse af Debord, at staten hele tiden er lige ved at miste kontrollen over billederne, da den selv er underlagt skuespillets betingelser, og fordi den har skrabet alt ud af sine subjekter, som derfor skal holdes i skak med billedlige dominansformer. Staten er selv fanget i skuespillets evige nutid og er tvunget til at reagere øjeblikkeligt og sy hullerne sammen her og nu uden hensyntagen til længere historiske perspektiver. Staten er selv underlagt de spektakulære betingelser og frygter hele tiden at miste grebet om sine porøse subjekter. Det er tydeligt såvel i USA som i Danmark, hvor den politiske diskurs mere og mere er kendetegnet ved bombastiske frygtpolitiske markeringer om terrortrusler, klimakatastrofer og andre udefrakommende risici, der gør det nødvendigt at bakke op om staten, som får de videste beføjelser til at håndtere truslerne. Det politiske etablissement har simpelthen problemer med at komme på højde med situationen og overreagerer, bliver viklet ind i begivenheder, det ikke har kontrol over. Håndteringen af de såkaldte Muhammed-tegninger er et godt eksempel på dette. Fotografierne fra Abu Ghraib er et andet.

Staten er hele tiden lige ved at miste kontrollen over billederne. Det er selvfølgelig paradoksalt nok det positive ved den aktuelle situation. At det sociale legeme efterhånden er helt tømt for betydning og kun lige med nød og næppe hæn-

---

24 Retort: "En nedslagen hær", p. 24.

ger sammen takket være frygtbillederne og de distraherende mode-underholdnings-gadgets. Trykket øges konstant, og de parodiske tilbud, staten og kapitalen tilbyder, kan ikke holde sammen på lortet længere. Det er en opløftende tanke, men det bør også give anledning til bekymring. Opløsningen af det kapitalistiske billedregime kommer ikke til at gå stille af sig. Som den italienske situationist Gianfranco Sanguinetti advarer: “Alle stater har altid været terroristiske, men de har ageret mest voldelige ved deres fødsel og deres umiddelbart forestående død.”²⁵

---

25 Gianfranco Sanguinetti: *Det terrorisme e dello stato*, s.p.

SAMTIDSKUNST, NEOLIBERALISME OG KONSENSUS

“Hvis mennesker var frie, så ville kunsten være form og udtryk for deres frihed.”¹

Herbert Marcuse

Lad os om ikke andet så blot for et kort øjeblik, også selvom det muligvis er at skyde gråspurve med kanoner eller bare er alt, alt for sent, men lad os for et kort øjeblik betragte samtidskunsten med udgangspunkt i den vestlige marxismes forestilling om kunsten som et modstandsinstrument, som hvad Herbert Marcuse kaldte “den store afvisning”, eller Guy Debord benævnte “forandringens kunst”.² Hvad ser vi? Det ser

---

1 Herbert Marcuse: *Den æstetiske dimension. Bidrag til en kritik af den marxistiske æstetik* [*The Aesthetic Dimension*, 1978], oversat af Merete Ries (København: Gyldendal, 1979), pp. 94-95.

2 Den vestlige marxisme var den kritiske marxisme, der opstod i Vesteuropa efter 1917 som opposition til og kritik af den dogmatiske sovjetkommunisme og det statskapitalistiske partidiktatur, som hurtigt blev en realitet i Sovjetunionen. De vestlige marxister forsøgte at formulere alternativer til den hurtigt konsoliderende sovjetkommunisme, forholdt sig skeptiske over for Lenins idé om partiet og problematiserede anvendeligheden af den russiske revolution som model for andre europæiske nationer. Ledende figurer i dette arbejde var blandt andet Georg Lukács og Karl Korsch. Efter Anden Verdenskrig blev den kritiske kortlægning af det frembrydende konsumsamfund et af omdrejningspunkterne for denne traditions næste generation, som blandt andet talte Theodor W. Adorno, Henri Lefebvre og Cornelius Castoriadis. Forestillingen om kunsten som et modstandsinstrument spillede en væsentlig rolle for en række vestlige marxister, blandt andet flere repræsentanter for Frankfurterskolen, de franske hverdagsfilosoffer og Internationale Situationniste. For præsentationer af denne tradition, se Perry Anderson: *Betragtninger over marxismen i den vestlige verden* [*Consideration on Western Marxism*, 1971], oversat af Christian Koch (København: Suenson,

umiddelbart ikke specielt godt ud. De traditionelle former for intellektuel og æstetisk opposition synes slet ikke længere at være tilgængelige. Såvel billedet som ordet og tonen fremstår uden tidligere fremmedgørende effekt og er sjældent antagonistiske over for den herskende orden. Lige meget hvor vi retter blikket hen, er det mestendels kunstinstitutionens meddelagtighed med de etablerede magter, der stikker i øjnene. Den neoliberale kapitalismes spekulationsøkonomi pumpede store summer penge ind i kunstmarkedet efter 1989 med det resultat, at kunsten i dag er knyttet helt tæt til kapitalens transnationale kredsløb. Samtidig benytter nationale regeringer, provinser og byer kunst som marketingsinstrument i den hidsige konkurrence om arbejdskraft, investeringer og turister. Disse udviklinger hen imod en stadig tættere forbindelse mellem kunst og kapital, og mellem kunst og den herskende orden, er uden tvivl den dominerende tendens, når vi taler om samtidskunst.³

Men samtidig er det vigtigt at påpege, at kunstrummet imidlertid stadigvæk er kendetegnet ved tilstedeværelsen af forskellige repræsentationer af det politiske og forsøg på at bruge kunstens rum som afsæt for synliggørelsen af konflikter, der er udgrænsede i en bredere mainstream-offentlighed. Der finder eksempelvis således løbende 'politiske' udstillinger sted, og selv store institutioner rundt omkring har faciliteret 'politiske' udstillinger og præsenteret (kunstneriske repræsentationer af) 'kunsteksterne' emner. For lige hurtigt at opremse

1977), Richard Gombin: *Les origines du gauchisme* (Paris: Seuil, 1971) og Russell Jacoby: *Dialectics of Defeat: Contours of Western Marxism* (Cambridge & New York: Cambridge University Press, 1981).

³ Jf. Mikkel Bolt: "Om samtidskunstens konsensuale karakter", in: Hanne Lindstrøm (red.): *Kunsten og censuren* (Århus: KP, 2006), pp. 75-82.

bare nogle af de vigtige tilbage fra 2004 og frem: "The Interventionists" på MASS MoCA, "Communism" på Project Arts Center i Dublin, "Populism" på blandt andet Museet for Samtidskunst i Oslo og Frankfurter Kunstverein, "Die Regierung" på blandt andet MACBA og Secession i Wien, "Now-Time Venezuela" på U.C. Berkeley Art Museum, "Revolution is not a Garden Party" på blandt andet Trafó Gallery i Budapest og Galerija Miroslav Kraljevic i Zagreb, "Forms of Resistance" på Van Abbemuseum i Eindhoven, "Signs of Change" på Exit Art i New York og "Asking We Walk: Voices of Resistance" på Den Frie. Siden 1990'ernes slutning har der således været en bredere interesse for kollektive og antagonistiske kunst- og kunstaktivistprojekter, som er blevet budt inden for i kunstinstitutionen og blevet gjort til objekt for større præsentationer.

Hvis man lader de store biennaler og Documenta udgøre et pejlemærke, kan man i perioden efter 1989 således observere en bevægelse fra de tidlige 1990'eres meget traditionelle kunstudstillinger med en overvægt af malerier af midaldrende hvide mænd, eksempelvis Jan Hoets Documenta IX i 1992, til de sene 1990'eres og 00'eres globaliseringskritiske og postkoloniale udstillinger som eksempelvis Okwui Enwezor et al.'s D11 i 2002, hvor der blev forsøgt skabt en eksplicit forskydning væk fra det gældende koloniale kunsthistoriske og politiske hierarki, og hvor samtidskunsten i samspil med kritisk filosofi, urbanisme og økonomi kortlagde de postkoloniale udfordringer og muligheder.⁴ Selvfølgelig har mange af de

⁴ I *Hegemonie im Kunstfeld. Die documenta-Ausstellungen dX, D11, d12 und die Politik der Biennalisierung* (Köln: Neuer Berliner Kunstverein & Walter König, 2008) benytter Oliver Marchart en Laclau-Mouffe-inspireret diskursanalyse til at analysere DX og Documenta XI som forsøg på at give kunstoffentligheden en politisk funktion.

udstillinger, der er blevet beskrevet som ‘politiske’, været politiske på en meget begrænset måde, og ofte har der været tale om, at referencen til det ‘politiske’ og inklusionen af aktivistiske projekter mest af alt har været et salgstrick, et forsøg på at “efterkomme museernes, tidsskrifternes og markedets ønske om en visuel fremstilling af det politiske” eller slet og ret forsøg på at uskadeliggøre potentielt radikale gestus.⁵ Men ikke desto mindre har der været forsøg på at synliggøre presserende politiske emner og endda bidrage til igangværende politiske kampe eller udfordre den måde, vi tænker dem.

Imidlertid er udstillingerne konfronteret med det problem, at de finder sted i fraværet af en politisk kontekst, hvor projekterne potentielt kunne få en betydning hinsides kunstinstitutionens indelukke. Paradoksalt nok ser det ud, som om at dele af kunstinstitutionen er fyldt med repræsentationer af politiske konflikter og stridigheder, fordi de stort set ikke findes andre steder; der er ikke nogen større global progressiv politisk offentlighed, hvor der tænkes nyt eller artikuleres modstand og diskuteres effektive strategier for at bremse implementeringen af det nye antioprørsregime, der er under udvikling fra København over Athen til Gaza, og som skal sikre, at de velstillede overlever de kommende kriser og katastrofer, hvad enten de tager form af terrorangreb, folkevandringer eller klimakatastrofer. I fraværet af levedygtige radikale politiske projekter og miljøer synes det at være i marginen af kunstinstitutionen, at modparadigmerne og de politiske alternativer holdes i live, om ikke andet så som repræsentationer af konflikter.

5 Brian Holmes: “Liar’s Poker. Politikens repræsentation/ repræsentationens politik” [“Liar’s Poker: Representation of Politics/ Politics of Representation”, 2003], oversat af Morten Visby, in: *Øjeblikket*, nr. 48, 2007, p. 34.

MODSÆTNINGER

Vi har altså at gøre med svært modsætningsfyldte forhold; det var selvfølgelig også noget af det, Benjamin, Marcuse, Lefebvre og de andre i sin tid noterede sig, da de kritisk analyserede avantgardekunsten og dens tvetydige problematisering af kunstens autonomi i den første halvdel af det 20. århundrede. De var alle så udmærket klar over, at den moderne kunst på én og samme tid indeholdt et *promesse de bonheur*, pegede hinsides det etablerede borgerligt kapitalistiske samfund og samtidig bekræftede det. Det var det, Marcuse sammenfattede i sin formulering om kunstens affirmative karakter. På den ene side udstyrer kunstens autonomi kunstneren med en frihed, der både er en bebudelse om en fri praksis i et frit samfund og en kritik af det eksisterende ufri samfund. På den anden side legitimerer den moderne kunst altid det samfund, den eksisterer i. Som Marcuse skriver, er kunstens uafhængige sfære affirmativ, idet den er “forenelig med den dårlige nutid”.⁶ Denne dialektiske dobbelthed var afsættet for de historiske avantgarders angreb på kunstinstitutionen og de paradoksale forsøg på at overvinde den kunstneriske autonomi og realisere kunstens frihed uden for dens institutionelle forankring som led i en gennemgribende omkalfatring af det menneskelige liv. Den anarkistiske fantasi, som overvintrede i kunsten, men forsvandt i resten af det menneskelige liv på grund af det moderne livs rationalisering, skulle slippes løs og stilles til rådighed for alle.⁷ Men som vi nu ved alt for godt, lykkedes avant-

6 Herbert Marcuse: “Über den affirmativen Character der Kultur” [1937], in: idem: *Schriften III. Aufsätze aus der Zeitschrift für Sozialforschung 1931-1941* (Frankfurt: Suhrkamp, 1979), p. 213. For en mere udfoldet præsentation af Marcuses analyse, se “Ulydighed, kommunisering og kunst” i nærværende bog.

7 Det er Jochen Schulte-Sasse, som beskriver avantgardens projekt som et forsøg på at slippe den anarkistiske fantasi, der er blevet domesticeret eller tæmmet

gardernes ambitiøse projekt ikke; nøjagtig som den samtidige revolutionære bevægelse oplevede den, at kontrarevolutionen tog over og forvandlede alt med henblik på, at det hele forblev det samme som før. Avantgardens storstilede forsøg på at nedbryde skellet mellem kunst og liv viste sig ikke at være andet end en immanent negation af kunstens autonomi, ikke den efterstræbte revolution.⁸

I retrospektiv er det institutionens evne til at adoptere selv særdeles radikale udbrudsforsøg, som står tilbage, når vi skuer ud over det 20. århundredes kunst. Avantgardernes anti-kunst indgik i det borgerligt kapitalistiske samfund og styrkede dette, det måtte såvel 1960'ernes samfundsundergravende avantgarde, situationisterne, som 1970'ernes mest skarpsynede og derfor resignerende avantgardeteoretikere Peter Bürger og Manfredo Tafuri konstatere, når de så tilbage på mellemkrigstidens avantgarder og deres skæbne.⁹ Kortene var ikke givet til avantgardens fordel, den etablerede smag lagde sig i selen for at rekerperere eller afspore alt, den blev konfronteret med, stort som småt. Intet måtte have lov at stå alene, alt skulle indgå i skuespillet.

KULTURINDUSTRI OG SKUESPIL *revisited*

Kortlægningen af denne udvikling, som står i rekupeationens tegn, kender vi fra den allerede nævnte avantgardeteori, men vi kender den også fra en række af de helt centrale tekster i

som led i modernitetens uddifferentieringsproces, fri. Jochen Schulte-Sasse: "Imagination and Modernity: or the Taming of the Human Mind", in: *Cultural Critique*, nr. 5, 1987, pp. 23-48.

⁸ Jf. Mikkel Bolt: *Avantgardens selvmord*.

⁹ Jf. Peter Bürger: *Theorie der Avantgarde* (Frankfurt: Suhrkamp, 1974) og Manfredo Tafuri: *Progetto e utopia. Architettura e sviluppo capitalistico* (Bari: Laterza, 1973).

den kunstorienterede del af den vestlige marxisme som Adorno og Horkheimers kapitel om kulturindustrien i *Dialektik der Aufklärung* og situationisternes hudfletning af Godard i "Le rôle de Godard". De to tyskere analyserede, hvorledes den autonome kunst blev integreret i kulturindustrien.¹⁰ Den kapitalistiske produktion og administrationslogik subsumerede ifølge Adorno og Horkheimer kunsten i vareproduktion og suspendede derved kunstens iboende modstand mod fremmedgørelse og bytteværdi. Den problemstilling, som Adorno og Horkheimer skitserede, melder sig ikke med mindre prægnans for os i dag, hvor kunst og kultur i endnu højere grad end i 1940'erne er blevet vigtige markeder med et utal af niches og differentierede varebaserede stile, og hvor samtidskunsten tydeligvis fungerer som udviklingsafdeling for kulturindustriens andre brancher. Som et led i den neoliberale offensiv, som rullede over verden fra 1970'ernes slutning og frem, skete der en øget merkantilisering af kunstinstitutionen: Hvis den ikke direkte skulle leve op til et krav om profitabilitet, så skulle den i det mindste smide den sidste henvisning til autonomi og ikke blot samarbejde med erhvervslivet, men tage det som model og implementere det private erhvervslivs forestillinger om effektivitet og målbarhed.¹¹ Dette kunne blandt andet ske

¹⁰ Theodor W. Adorno & Max Horkheimer: "Kulturindustri. Oplysning som massebedrag" ["Kulturindustrie. Aufklärung als Massenbetrug"], in: *Oplysningens dialektik. Filosofiske fragmenter [Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente, 1944]*, oversat af Per Øhrgaard (København: Gyldendal, 1995), pp. 179-238.

¹¹ Jf. Mark Rectanus: *Culture Incorporated: Museums, Artists and Corporate Sponsorship* (Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 2002), Chin Tao-Wu: *Privatising Culture: Corporate Art Intervention since the 1980s* (London & New York: Verso, 2001) og Anthony Davies: "Take Me I'm Yours: Neoliberalising the Cultural Institution", in: *Mute*, vol. 2, nr. 5, 2007, pp. 100-113. For en analyse af udviklingen i Danmark, hvor der op gennem 1990'erne sker en instrumentalisering af kulturen, som yderligere intensiveres efter folketingsvalget i 2001, se Peter Duelund: "Cultural Policy in Denmark", in: idem: *The Nordic Cultural Model* (København: Nordisk Kultur Institut, 2003), pp. 31-70.

ved at kunstinstitutionerne tiltrak investeringer, der kunne bidrage til kulturturisme og urbane forskønnelsesprojekter, der var en integral del af de gentrificeringsprocesser, der spillede en vigtig rolle i den neoliberale omstrukturering af mange storbyer. En sådan aktivering eller animering af byen, hvor den ved hjælp af kunst blev en event, var *a-dream-come-true* for den neoliberale kapitalismes driftsledere.¹²

Som den engelske kunsthistoriker Julian Stallabrass skriver i sin *Art Incorporated*, satte neoliberalismen sig måske mest eksplicit igennem kunstinstitutionelt i mega-udstillingen og biennalen, der på mange måder lader sig betragte som et supermarked med frit cirkulerende kunstværker uden historisk dybde og regional specificitet: Den globale samtidskunst som en art universel brand, der effektuerer en homogenisering og udhulning af differentierede kulturer og substituerer historie med geografisk diversitet, som om det var en garanti for forskel og ikke snarere dækker over markedets uundgåelige standardisering.¹³

I deres analyse af Godards film greb Debord og situationisterne både fat i den eksperimenterende kunsts konsolidering

---

12 For analyser af denne brug af kunst og kunstinstitutioner, se Lorenzo Vicario & Pedro Manuel Martinez Monje: "The Guggenheim Effect", in: Philipp Oswalt (red.): *Shrinking Cities. Volume 2: Interventions* (Ostfildern: Hatje Cantz, 2006), pp. 744-752 og Sharon Zukin: "How to Create a Culture Capital: Reflections on Urban Markets and Places", in: Iwona Blazwick (red.): *Century City: Art and Culture in the Modern Metropolis* (London: Tate Gallery Publishing, 2001), pp. 258-264. Omprogrammeringen af kunstneren som gentrificeringsavantgarde blev eksemplarisk formuleret af Richard Florida: *Den kreative klasse – og hvordan den forandrer arbejde, fritid, samfund og hverdagsliv* [*The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life*, 2002], oversat af Joachim Wrang (Århus: Forlaget Klim, 2005).

13 Julian Stallabrass: *Art Incorporated: The Story of Contemporary Art* (Oxford: Oxford University Press, 2004), pp. 29-43.

af skuespillet – Godards film repræsenterede ifølge situationisterne en formel pseudo-kritik, som forhindrede den autentiske kritik af kunsten og kritikken af skuespillets opsplnitning af livet i specialiserede aktiviteter – og pegede på, hvorledes vareformen i den spektakulære markedskapitalisme havde infiltreret alle aspekter af livet.¹⁴ De definerede dette skuespil som pengenes anonyme totalitære orden, en affolket verden hinsides menneskenes indflydelse, vareverdenen som repræsentationsproces. Virkeligheden var ifølge situationisterne blevet forvandlet til billeder hinsides menneskets kontrol, og enhver form for dialog var blevet erstattet af billedets monolog. Selvom det var resultatet af en kompleks social praksis, agerede billedet som et uafhængigt væsen. I overensstemmelse med den bagvedliggende marxistiske udlægning af det kapitalistiske samfund mente situationisterne, at kapitalismens totalitære behov for at individualisere alt og privatisere det fælles resulterede i et totalt porøst og usammenhængende samfund, som kun blev holdt sammen af det permanente bombardement af slogans, brands og reklamer.

Intensiteten, hvormed vi alle får billeder smidt i hovedet, er ikke taget af siden 1960'ernes slutning, hvor Debord og de andre situationister kritisk analyserede skuespilsamfundet. Snarere er der sket det, at billedmaskinerne producerer hurtigere og hurtigere for at dække over den mere og mere tyndslidte socialitet. Beviser på, at samfundet er ved at falde fra hinanden, er synlige overalt. Frygtbillederne og reklamerne skal skjule en standardiseret og udhulet social tekstur, hvor det isolerede og markedsgjorte individ er slave af underholdnings-mode-informationsteknik-systemets tåbelige tilbud.

---

14 Internationale situationniste: "Le rôle de Godard", in: *Internationale situationniste*, nr. 10, 1966, pp. 58-59.

Hvis vi skal vende tilbage til de mere snævert kunstinstitutionelle dimensioner ved den vestlige marxismes kunstkritik, må vi konstatere, at situationisternes afvisning af Godards pseudo-kritik også stadig er relevant. De tidligere nævnte ‘politiske’ udstillinger peger jo oplagt på diskrepansen mellem udstillingernes intenderede mening som i en eller anden forstand institutions- eller systemkritiske og deres reelle funktion som legitimation af det bestående. Som den østrigske kunstner Oliver Ressler fortalte til den offentlige høring i forbindelse med udstillingen “Asking We Walk” på Den Frie, var Taiwans præsident Ma Ying-Jeou eksempelvis meget begejstret for den del af Taipei-biennalen i 2008, “A World Where Many Worlds Fit”, som Oliver Ressler havde kurateret om alterglobaliseringsbevægelsen og dens antikapitalistiske demonstrationer. Enhver biennale med respekt for sig selv skulle ifølge præsidenten være “kreativ, energisk, sensitiv og ikke mindst rebelsk”. Udtalelsen peger selvfølgelig på det beståendes evne til at indoptage kritik og fremvise tilstedeværelsen af ‘kritik’ som bevis på pluralitet og åbenhed. Denne affirmative dimension er lige så aktuel i dag, som den var under den kolde krig, hvor USA iscenesatte den moderne kunst i form af eksempelvis den abstrakte ekspressionisme som udtryk for den kapitalistiske verdens frihed (i modsætning til Sovjetunionens propagandistiske socialrealisme). Som den amerikanske kunsthistoriker og *October*-redaktør Hal Foster diagnosticerede i “Against Pluralism”, er pluralisme i samtidskunsten i høj grad at betragte som en legitimering af en tilsyneladende frigjort *anything-goes* relativisme, der i virkeligheden neutraliserer kritiske greb som en opdateret version af Marcuses repressive tolerance.¹⁵

15 Hal Foster: “Against Pluralism”, in: idem: *Recodings: Art, Spectacle, Cultural Politics* (Seattle: Bay Press, 1985), pp. 13-32.

AT PRAKTISERE (U)MULIGHEDERNE

Lad os prøve at skifte perspektiv fra det strukturelt kunstinstitutionelle over mod det praksisorienterede og se nærmere på nogle af de forskellige greb, der har været benyttet i de seneste 10-15 år inden for den kritiske og mere interessante del af samtidskunsten. Et af de mest dominerende greb har været den såkaldt relationelle kunst, der af Nicolas Bourriaud blev beskrevet som forsøg på at *producere* nye sociale forhold som respons på den destruktion af menneskeligt samvær, Bourriaud mener finder sted i det senmoderne samfund. Hos kunstnere som Rirkrit Tiravanija, Philippe Parreno og Carsten Höller fandt Bourriaud en intens interesse for “interaktion, sameksistens og relationelle netværk”, som når Tiravanija “organiserer en middag hos en kunstsamler, hvor han stiller de nødvendige ting til rådighed med henblik på tilberedning af en thaisuppe”.¹⁶ Kunsthistorisk betraget var den relationelle æstetik en måde at nå hinsides 1980’ernes repræsentationskritik, som oprindeligt havde taget form af kritiske appropriationer og forskydninger af massemediebilleder, men sidst i 1980’erne var endt som blanke kunstobjekter, der var uskelnelige fra det spektakulære markedssamfunds varer og den nedlukkede politiske offentligheds spin. Efter 1980’ernes repræsentationskritiske kunsts optagethed af forskellige postmoderne teorier om tegn, tekst og simulation skete der derfor i 1990’erne en vending mod det performative, en bevægelse væk fra repræsentation og (kunst)objekt hen imod flygtige og komplekse sociale interaktioner. Men som blandt andet Hal Foster og den engelske kunstteoretiker Stewart Martin har skrevet, var den relationelle æstetik karakteriseret af en naiv forestilling om tilstedeværelse og en meget overdreven tiltro til

16 Nicolas Bourriaud: *Relationel æstetik [Esthétique relationelle, 1998]*, oversat af Morten Salling (København: Det Kongelige Danske Kunstakademi, 2005), p. 7.

kunstrummet, der blev antaget at udgøre en socialt harmonisk enklave fri for den omgivende verdens uorden.¹⁷ Bourriaud gik så langt som til at betegne samtidskunsten som et rum, der var "beskyttet mod ensretningen af menneskets adfærd". Relativt hurtigt kom den relationelle æstetik og dens uforpligtende samværsformer derfor til at fremstå som intet andet end PR for kunstinstitutionen og en lille gruppe af dens mest privilegerede agenter. Det vage og generelle samvær, som blev givet form i de relationelle værker, udfordrede på ingen måde institutionen, som ikke havde nogen problemer med at reducere de tilsyneladende så flygtige relationer til kunstobjekter og varer og en repræsentation af samvær. Samtidig blev enhver prætenderet antikapitalistisk intention undermineret af det åbne, uafklarede og tvetydige ved værkerne.¹⁸

En anden og mere interessant tendens inden for samtidskunsten har været, hvad man kan kalde løsningsorienteret interventionskunst, der tager det på sig at komme med forslag til løsning af komplicerede sociale og politiske problemer og skabe nye former for kollektiv social interaktion. Denne kunst deler den relationelle kunsts aversion mod 1980'ernes repræsentationskritiske kunst, idet den i endnu højere grad end den relationelle kunst er producerende og decideret fremkommer med konkrete modeller for samarbejde og måder at løse specifikke samfundsmæssige problemer på. Kunstnere som

17 Jf. Hal Foster: "Arty Party", in: *London Review of Books*, december 2003, pp. 21-22 og Stewart Martin: "Critique of Relational Aesthetics", in: *Third Text*, 2007, nr. 87, pp. 369-386.

18 Som den belgiske filosof Chantal Mouffe formulerer det, finder der i den relationelle æstetik ikke noget forsøg sted på at "artikulere en kollektiv vilje", der kan udfordre magtrelationerne. "Politics and Artistic Practices in Post-Utopian Times", in: Monika Szewczyk (red.): *Meaning Liam Gillick* (Cambridge, MA & London: MIT Press, 2009), p. 100.

Kenneth A. Balfelt, Superflex, Wochenklausur eller Asyl Dialog Tanken bruger den kunstneriske forestillingsevne til at synliggøre, debattere og endda ofte løse problemer af social og økonomisk art som eksempelvis københavnske narkomans muligheder for at fixe under ordentlige forhold, prostitueredes mangel på et værested i Zürich, udviklingen af et biogasanlæg til det afrikanske marked, som omdanner affald fra mennesker og dyr til gas, og oprettelsen af et kulturcenter og værested for asylansøgere og indvandrere i København. I stedet for avantgardens antitetiske greb og problematisering af den kunstneriske og politiske diskurs, har vi en pragmatisk udveksling mellem kunst og andre sfærer. Avantgardens antagonistiske forhold til de dominerende politiske og økonomiske aktører som staten og multinationale firmaer er afløst af samarbejde med henblik på at komme op med alternative løsninger, der udbedrer konkrete problemer, uligheder og eksklusioner. Karakteristisk for denne tendens beskriver Superflex deres kunst som "tools" eller "redskaber", og Balfelt henviser til den engelske kurator Charles Esches forestilling om "Modest Proposals", der går ud på, at kunstneren gennem sin særlige tilgang, og idet vedkommende bruger sin kunstneriske kreativitet og forestillingsevne, skaber alternative og beskedne løsningsforslag på konkrete problemer.¹⁹ Projekterne er altså udpræget opbyggelige, det handler ikke primært om formelle nybrud eller om at synliggøre suspekke kunstinstitutionelle forhold, ej heller om avantgardistiske transgressioner, men derimod om at bruge kunsten (og offentlig kunststøtte) som afsæt for et konstruktivt arbejde uden for institutionens

19 Superflex & Barbara Steiner (red.): *Tools* (Köln: Walter König, 2003) og Charles Esche: *Modest Proposals* (Istanbul: Baglam Publishing, 2005).

traditionelle rum. Der er uden tvivl tale om ikke blot samvittighedsfulde, men også på mange måder særdeles relevante indsatser, som er med til at synliggøre specifikke oversete problemer og bruge kunstens autonomi til adressering af kunstteksterne problemstillinger, men i lyset af den vestlige marxismes historie om den moderne kunsts transgressive potentiale risikerer projekterne at komme til at fremstå mere administrative eller pragmatiske end egentligt kritiske. Der er i høj grad tale om at gå på kompromis med det etablerede system, at samarbejde med det i håb om at udbedre nogle af de skader, det forårsager. Men en egentlig systemkritik finder sjældent sted, årsagerne til problemerne blotlægges ikke. Så risikoen er indlysende nok, at denne løsningsorienterede kunst arbejder med det, der allerede findes og på den måde befinder sig inden for det, Jacques Rancière kalder den konsensuelle politikrum, hvor der er, hvad der er.²⁰ Superflexs Guaraná-projekt er et glimrende eksempel på dette.²¹ Sammen med en gruppe brasilianske guaraná-bønder, der blev presset af store multinationale firmaer til at sænke prisen på deres afgrøder, udviklede og lancerede Superflex en sodavand, Guaraná Power, hvor en større del af fortjenesten end sædvanligt gik til bønderne. Det sympatiske sodavandsprojekt er symptomatisk for denne type kunst, der ikke forholder sig kritisk til den allerede etablerede struktur, i dette tilfælde det kapitalistiske varesamfund og dets marked, der fremstår som den uproblematiserede præmis for projektet. Det er ved at udvikle en lidt skæv vare med bløde politiske konnotationer – jeg drikker politisk – og afsætte den

20 Jacques Rancière: *Chroniques des temps consensuels* (Paris: Seuil, 2005).

21 For en præsentation af projektet, se Will Bradley: "Guaraná Power", in: Superflex et al. (red.): *Self-organisation / counter-economic strategies* (New York & Berlin: Sternberg Press, 2006), pp. 311-333.

på markedet, at bønderne skal lykkes med deres projekt, synes Superflexs statement at være. Der ydes modstand, men på en lidt radikal måde. I stedet for at udvikle produktions- og udvekslingsmodeller som reelt er alternative eller kritisere den afhængighed og tingsliggørelse, som kapitalismen forårsager, opererer Superflex på det kapitalistiske marked som kreative entreprenører, der hverver nye arbejdere.

Mere relevant i denne forbindelse – hvor den vestlige marxisme og avantgarden er det prisme, igennem hvilket vi betragter samtidskunsten – er den mere negative eller konfrontative interventionistiske praksis, der går under navne som semiotisk terrorisme, kommunikationsguerilla eller taktisk medie.²² Løseligt inspireret af dadas fotomontager og situationisternes *détournement* drejer det sig om at tilegne sig allerede eksisterende billeder eller teknikker og bruge dem til andre formål. Her er der ikke nødvendigvis som udgangspunkt tale om aktiviteter, som har nogen direkte tilknytning til kunstinstitutionen, men om forskellige former for aktivisme, eksempelvis antisweatshop-kampagner, dyrerettighedskampe og klimaaktivisme. I 00'erne er der dog sket en bredere eksponering af dette greb inden for kunstinstitutionen, som gerne vil forlene sig med den autenticitet, som denne praksis eller taktik er eksponent for.²³ Som Naomi Klein redegør for i *No Logo*, er idéen

22 Nogle af de 'klassiske' tekster om taktikken inkluderer autonome a.f.r.i.k.a gruppe, Luther Blissett & Sonja Brünzels (red.): *Handbuch der Kommunikationsguerilla* (Hamburg: Verlag Libertäre Assoziation & Schwarze Risse/Rote Strasse, 1997), Critical Art Ensemble: *Digital Resistance: Explorations in Tactical Media* (New York: Autonomedia, 2001) og Geert Lovink & David Garcia: "De taktiske mediers ABC" ["ABC of Tactical Media", 1997], oversat af Andreas Brøgger, in: Jacob Lillemose & Nikolaj Recke (red.): *Vi elsker din computer* (København: Det Kongelige Danske Kunstakademi, 2008), pp. 259-263.

23 Jf. det temanummer af *Third Text* (nr. 94, 2008) med titlen "Whither Tactical Media?", som Gene Ray og Blake Stimson redigerede, der netop tager udgangspunkt i kunstinstitutionens gradvise indoptagelse af taktikken.

bag taktisk medie, at store koncerner og firmaer vil lide størst skade, hvis deres offentlige image eller visuelle identitet bliver udsat for angreb eller manipulation.²⁴ Et eksempel på et sådant greb er 0100101101010101.orgs Nikeplatz fra 2003, en hjemmeside og en smart rød informationscontainer på Karlsplatz i Wien, som præsenterede Nikes seneste projekt, der gik ud på at købe pladsen og omdøbe den til Nikeplatz og placere en stor skulptur i form af firmaets ikoniske Swoosh-logo på pladsen. Projektet var selvfølgelig en kommentar til den igangværende neoliberale gentrificerings- og privatiseringsbølge, hvor flere og flere områder i byen går fra at være offentlige til at blive privatejet, og hvor eksempelvis navne på kommunalt eller offentligt ejede sportsstadioner sælges til firmaer og private sponsorer. Et andet eksempel på denne type kunstaktivisme er Yes Men, som har udviklet en praksis, de kalder “*Identity correction*”, hvor de, idet de helt konkret udgiver sig for at være repræsentanter for virksomheder eller offentlige institutioner som WTO, kritiserer disse ved at overdrive og karikere deres politik og dermed tvinger firmaerne eller institutionerne til offentligt at forholde sig til problematiske initiativer eller uheldige verserende sager. I 2002 optrådte Yes Men eksempelvis som repræsentanter for WTO ved et årsmøde for revisorer i Australien, hvor de annoncerede, at organisationen ville forvandle sig til Trade Regulation Organisation, der skulle have til formål at hjælpe mennesker i stedet for kapitalen. Gennem sådanne falske talehandlinger er det håbet, at det er muligt momentant at forstyrre eller udfordre den naturlighed, som den neoliberale kapitalisme har været udstyret med siden 1989; og, hvis det lykkes, at der kan ske en art spektakulær

24 Naomi Klein: *No Logo. Mærkerne. Magten. Modstanden* [*No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies*, 2000], oversat af Steen Fiil (Århus: Forlaget Klim, 2001).

disidentifikation med de allestedsnærværende logoer, hvad enten det er firmaer eller politikere, det drejer sig om. At der måske endda kan ske en åbning, så det bliver tydeligt, at tingene kan se ud på en anden måde. Spørgsmålet er imidlertid, om denne aktivisme i sin brug af det spektakulære ender med at bekræfte selve det bagvedliggende repræsentationssystem og kommer til at fungere som systemintern dissens, der blot viser, at samfundet skam har plads til kritik og skæve, fjoldele påhit. En art samtidskunstens Michael Moore. Som den norske kunstner Matias Faldbakken underholdende og skånselsløst har påpeget i sine romaner, *The Cocka Hola Company* og *Macht und Rebel*, er taktisk medie-grebet ofte faretruende tæt på blot yderligere at eksponere og derved reklamere for de fordrejede firmaer, som uden tvivl i mange tilfælde netop er interesseret i at blive forbundet med en aura af kant, kreativitet, endda illegalitet.²⁵ Det er spørgsmålet, om Nikes brand lider nogen form for alvorlig skade, eller om det snarere blot i endnu højere grad bliver indkodet i forbrugssubjekternes sløvede og blaserte hjerner, når 0100101101010101.org lancerer Nikeplatz og for et kort øjeblik modificerer Nike.

På tværs af de væsentlige forskelle mellem den relationelle kunst og den løsningsorienterede og den negative interventionskunst er det nemlig tydeligt, at de nævnte praksisser er kendetegnet ved en fælles aversion mod overordnede strategier og overgribende programmer til fordel for en betoning af det nedskalerede, midlertidige og taktiske. Der er uden tvivl grund til at se kritisk på avantgardernes alt for store og radikale projekter, der satsede på den helt store gevinst, men spørgsmålet melder sig immervæk, om der i samtidskunsten

25 Matias Faldbakken: *The Cocka Hola Company* (Oslo: Cappelen Damm, 2001) og idem: *Macht und Rebel. Skandinavisk misantropi* (Oslo: Cappelen Damm, 2002).

er noget som helst tilbage af den oprindelige modstand, kunsten skulle gestalte. Disse praksisser synes at lide under den generelle revisionistiske antikommunisme og revolutionsforskrækkelse – som har floreret stort set udfordret siden det statskapitalistiske partidiktatur i Sovjetunionen brød sammen – der sætter lighedstegn mellem såvel alternative politiske som kunstneriske projekter og totalitarisme til fordel for blind accept af den nuværende misère eller meget begrænsende revisioner af denne.²⁶ 1990'ernes og 00'ernes samtidskunst har ikke udfordret den politiske horisont, som så dagens lys med det postmoderne opbrud i 1980'erne og blev bekræftet med Murens fald i 1989, hvor den kolde krigs ideologiske kamp blev erstattet af et post-ideologisk scenarium, som var kendetegnet ved mistro til de store emancipatoriske fortællinger. I retrospektiv er det tydeligt, at denne tømning af den politiske diskurs fandt sted som etorstilet forsøg på at give neoliberalismen hegemonisk status. De (andre) store politiske ideologier blev sat på porten med henblik på at naturalisere den neoliberale fase af kapitalismen. Og projektet lykkedes i høj grad, fra 1989 til 1999 var neoliberalismen stort set udfordret, og enhver henvisning til alternativer af kommunistisk snit blev afvist som tendentielt totalitære. Den åbning, som topmødeprotesterne i Seattle, Prag, Genova og andre steder så ud til at muliggøre ved årtusindeskiftet, blev lukket med stor kraft af den etablerede orden gennem installeringen af et antioprørs-

26 Jf. Domenico Losurdo: *Il revisionismo storico. Problemi e miti* (Bari: Laterza, 1996), Mikkel Bolt Rasmussen: "Approaching Totalitarianism and Totalitarian Art", in: Mikkel Bolt Rasmussen & Jacob Wamberg (red.): *Totalitarian Art and Modernity* (Århus: Aarhus University Press, 2010), pp. 109-129 og Slavoj Žižek: *Did Somebody Say Totalitarianism? Five Interventions in the (Mis)Use of a Notion* (London & New York: Verso, 2001).

regime, som efter 9/11 blev iscenesat som kampen mod terror, og i dag legitimeres med henvisning til terrorisme, immigration og klimaforandringer. I retrospektiv er det tydeligt, at den relationelle æstetik og interventionskunsten i varierende grader abonnerede på denne post-ideologiske diskurs med deres forestillinger om mikro-utopier, specifikke løsningsforslag og flygtige taktikker, som ikke oppebar nogen større visioner om en anden fremtid. Tidligere tiders antagonismer var afløst af begrænsede satsninger, der indrettede midlertidige zoner af fri interaktion i kunstrummet eller mildt forstyrrede cirkulationen af repræsentationer og varer. En generel kritik af den nuværende tingenes tilstand er tilsyneladende en saga blot.

Men måske er det bare helt igennem utidssvarende at forsøge at betragte samtidskunsten gennem den kunstrelaterede del af den vestlige marxisme? Den bombastiske afrapportering til de døde lader sig naturligvis afvise som håbløst fanget i

moderne og pinlige essentialistiske tankemåder, der slet ikke formår at begribe det nutidige. Det kan meget vel tænkes, at det forholder sig sådan; hvorfor perverst betone umulighederne og pege på modsætningernes bagside med henvisning til fortidens storladne nederlag og bristede illusioner? Er vi ikke kommet videre, og har vi ikke lagt disse grovkornede og quixotske manerer bag os, fået en mere realistisk tilgang til mulighederne, hvor vi tager udgangspunkt i nutiden? På et tidspunkt, hvor revolutionære begivenheder først og fremmest cirkulerer som tomme tegn i en popkulturel ikonografi, hvor Blekingegadebanden, Marx og Mao smelter sammen i en uskøn blanding, der saboterer snarere end muliggør hukommelse, er det paradoksalt nok netop ved at insistere på muligheden for repetition og forskydning, at der kan ske et brud, at der kan skabes en potent nostalgi i Benjaminsk forstand.²⁷ Måske er det slet ikke så dårligt at være helt skævt på den i forhold til tidsånden, måske ligger der netop en mulighed i det anakronistiske? Ikke at vi i dag skal forsøge at agere Marx i 1848, Luxemburg i 1919 eller Debord i 1968. Reelle brud er vel altid noget, der kommer udefra og fremstår uforståeligt for den etablerede orden.

---

27 Jf. Walter Benjamin: *Passageværket* [*Das Passagen-Werk*, 1939], oversat af Henning Goldbæk (København: Forlaget politisk revy, 2007), pp. 39-41.

ULYDIGHED, KOMMUNISERING OG KUNST

“Slutte sig til det, man erfarer som rigtigt.
Og starte derfra.”¹

Comité invisible

Et af de afgørende kendetegn ved moderne kunst – og kunst bliver jo til kunst i vores forstand med moderniteten og kapitalismen, idet den løsrives fra religiøst institutionelle og feudale sammenhænge – har hele tiden været dens umiddelbart politiske dimension eller dens relation til revolutionen. Som André Breton og Leo Trotskij skriver i deres manifest “Pour un art révolutionnaire indépendant”: “Vi vurderer, at kunstens højeste opgave [...] er at deltage bevidst og aktivt i forberedelsen af revolutionen.”² Tilbage fra den tyske romantik og frem er kunst af filosofien blevet udstyret med en autonom status, der har gjort kunst til en sfære, hvor der foregår en intens og unik kritisk og selvkritisk praksis, der ikke blot bearbejder og kommenterer sociale og politiske forhold, men også kunstens egne problemer og begrænsninger. Men kunstens autonomi er både en mulighed og en forbandelse, takket være den er kunstneren på den ene side ikke underlagt eksternt formulerede regler eller forordninger, men på den anden side har autonomien også en indbygget begrænsning, da den betyder, at den kunstneriske praksis reelt har en begrænset social virkning. Som den tyske litteraturhistoriker Peter Bürger skriver,

---

1 *Comité invisible: L'insurrection qui vient* (Paris: La fabrique, 2007), p. 85.

2 André Breton & Leo Trotskij: “Pour un art révolutionnaire indépendant” [1938], in: José Pierre (red.): *Tracts surréalistes et déclarations collectives. Tome I (1922/1939)*, (Paris: Le terrain vague, 1980), p. 337.

er kunst løsrevet fra dagliglivet og derfor uden håndgribelig effekt.³ Kunst er således kun i begrænset omfang politisk eller er kendetegnet ved en begrænset politik; det er i hvert fald de kunstneriske avantgarders læsning af kunstens autonomi. Derfor blev deres projekt i 1910'erne og 1920'erne at integrere kunst og liv og problematisere og helst afvikle kunstens autonomi som led i en omfattende revolutionær transformation, hvor det moderne livs uddifferentiering blev omgjort, således at det (igen?), som Marx skriver, blev muligt "at gå på jagt om morgenen, fiske om eftermiddagen, beskæftige mig med kvægavl om aftenen, kritisere oven på middagen, netop hvad jeg har lyst til, uden nogen sinde at blive jæger, fisker, hyrde eller kritiker".⁴ Målet for avantgardens romantiske antikapitalisme var at omgøre uddifferentieringen og ophæve den udparcellering af forskellige erfaringer og opdelingen af det menneskelige liv i relativt adskilte sfærer, der kendetegner livet i det moderne samfund.⁵ Men det vigtige i denne sammen-

3 Peter Bürger: *Theorie der Avantgarde*, p. 17.

4 Karl Marx: *Den tyske ideologi* [*Die deutsche Ideologie*, 1845-1846], oversat af Henriette Møller (København: Rhodos, 1974), p. 42.

5 Allerede i *Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus* fra 1796-1797 formulerer G.W.F. Hegel, F. Hölderlin og F.W.J. Schelling et sådant projekt, hvor kunsten som en ny mytologi skal forene adskilte samfundssfærer som en art søskende. Som reaktion på borgerskabets afvikling af den ene feudale institution efter den anden, fik kunsten således til funktion at fungere som eller skabe en ny universalistisk overbygning. I kunsten var det muligt at realisere det fællesskab, som det frie marked ikke muliggjorde. George Wilhelm Friedrich Hegel, Friedrich Hölderlin & Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1979): "Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus" [1796-1797], in: G.W.F. Hegel: *Werke. Band I* (Frankfurt: Suhrkamp, 1979), pp. 234-237. Jf. Andrew Bowie: *Aesthetics and Subjectivity: From Kant to Nietzsche* (Manchester: Manchester University Press, 2003) og Bernhard Lypp: *Ästhetischer Absolutismus und politischer Vernunft. Zum Widerstreit von Reflexion und Sittlichkeit im deutschen Idealismus* (Frankfurt: Suhrkamp, 1972).

hæng er, at avantgardebævelsernes voldsomme angreb på kunstinstitutionen og forsøgene på at lade kunst og liv smelte sammen reelt blot var en anden version af den moderne kunstideologi, hvor kunsten er udstyret med transformative, endda revolutionære kræfter, og avantgarderne abonnerede således stadigvæk på forestillingen om kunst som værende i besiddelse af et kritisk potentiale, det var netop derfor, det var nødvendigt at bryde ud af institutionen og affirmere den oprindelige romantiske idé om en genfortryllet verden.⁶ Kunst var en subversiv kraft, nu blot for så vidt som den ikke længere var forankret i kunstinstitutionen. For at være tro mod sig selv måtte kunsten ophæve sig selv og kunstinstitutionen og tage del i en altomfattende omkalfatring af det borgerligt kapitalistiske samfund. Det var derfor, at mellemkrigstidens avantgardegrupper som dada og surrealisterne var involveret i forsøg på at udfordre kunstinstitutionen, alle udfordringerne fandt sted med henblik på at lade den kreativitet, kunstneren var blevet udstyret med som led i konstitueringen af kunsten som autonom sfære, sive ud i dagliglivet. Det var derfor, at avantgarderne latterliggjorde kunstnerrollen og -identiteten og forsøgte at ophæve den til fordel for en aktivering af beskueren, der ellers passivt blot stod og kontemplerede kunstnerens efterladenskaber, der dermed på én gang pegede på et andet samfund og en sammenhængende tilværelse, men samtidig bekræftede det etablerede og dets opdeling i arbejde og kunst.

6 For analyser af avantgarderne som del af en bredere romantisk antikapitalisme, se Michael Löwy & Robert Sayre: *Révolution et mélancolie. Le romantisme à contre-courant de la modernité* (Paris: Payot, 1992) og fornævnte artikel af Jochen Schulte-Sasse: "Imagination and Modernity: Or the Taming of the Human Mind".

BRUDE LØFTER

Denne dobbelthed ved kunsten kortlagde Herbert Marcuse forbilledligt i den allerede omtalte “Über den affirmativen Charakter der Kultur”. På den ene side er kunst ifølge Marcuse i besiddelse af eller kan give form til en utopisk dimension, den kan skabe billeder af en anden verden, selvom den er et produkt af denne verden. Den indeholder – med et citat af Stendhal som flere medlemmer af Institut für Sozialforschung var svært glade for – “une promesse de bonheur”.⁷ Kunst er således et udtryk for menneskets optagethed af egen fremtidig lykke, og den transcenderer i den forstand på et symbolsk niveau samfundet. Den er en art fristed, hvor en række fundamentale behov, som knægtes i det kapitalistiske samfund, virtuelt indfries. Ofrene for det borgerlige samfunds rationalisering, som ensretter og opdeler det menneskelige liv og marginaliserer menneskets spontane kreativitet, kommer til orde og vækkes til live i kunsten, der på den måde ifølge Marcuse fungerer som et helle eller en losseplads for udgrænsede erfaringer og udtryk. Den moderne kunst er altså i besiddelse af et subversivt potentiale, ifølge Marcuse.

Men i overensstemmelse med den kritiske teori marxisme anlægger Marcuse et perspektiv på kunst, som betoner dens funktion i en bredere kontekst i rammen af etableringen af det moderne samfund, hvor rationalisering og uddifferentiering er kodeordene. Inden for denne ramme er kunst det sted, hvor den anarkistiske fantasi, der hastigt udraderes af en accelereret rationaliseringsproces, overvintret, men også forhindres i at få social breddevirkning, netop fordi den er spærret inde i kunsten. I modsætning til den tyske kulturvidenskabelige

7 Herbert Marcuse: “Über den affirmativen Charakter der Kultur”, p. 210.

tradition, som tenderer til at analysere kunst og kultur i en form for social vakuum, hvor kunst er en sfære for sig, og vel at mærke en ophøjet sfære, så interesserer Marcuse sig nemlig for kunstens samfundsmæssighed og analyserer, som de andre medlemmer af Frankfurterskolen også gjorde det, kunst som et sprog, hvori sociale processer kommer til udtryk i kodet form. Det betyder ikke, at Marcuse blot ser kunst som en afspjeling af sociale forhold, men at han lige nøjagtig betoner kunstens dobbelthed, det forhold at den er relativt autonom og både protesterer mod det kapitalistiske samfund og dets fremmedgørende abstraktioner og samtidig bekræfter dette samfund, idet den fungerer som en ventil, hvorved samfundet kan slippe af med overskydende energi og lade udgrænsede begær komme til udtryk som formålsløse luksusvarer uden fare for reelle ændringer, som betydning uden virkelighed. I det moderne kapitalistiske samfund er kunsten altså ifølge Marcuse karakteriseret ved en historisk specifik dobbelthed: Den er både en institutionelt afgrænset ‘fri’ sfære og produktionen af luksusvarer. Disse to aspekter er uforenelige, og de kunstværker, der virker, afviser ethvert forsøg på forsoning af autonomi og marked og forbliver splittede. Denne dobbelthed benævner Marcuse “kunstens affirmative karakter”, på den ene side eksponerer kunsten “glemte sandheder”, på den anden side fremviser disse sandheder i det æstetiske skins medium i en sfære adskilt fra dagliglivet. Paradokset er således, at kunst stabiliserer de selvsamme forhold, som den kritiserer. Dens autonomi sætter sig igennem som en neutralisering.⁸ Der bliver skabt “et rige af tilsyneladende enhed og frihed i

8 Som Theodor Wiesengrund Adorno formulerer det i *Ästhetische Theorie*: “Neutralisering er den sociale pris for æstetisk autonomi.” Adorno: *Ästhetische Theorie* [1972] (Frankfurt: Suhrkamp, 1998), p. 339.

hvilket tilværelsens antagonistiske forhold stabiliseres og pacificeres. Kulturen bejaer og skjuler de nye samfundsmæssige livsbetingelser.”⁹

Kunstneren har således en større udtryks- og ytringsfrihed end almindelige mennesker i et borgerligt kapitalistisk samfund, skriver Marcuse. “Det, der i den virkelige verden er utopi, fantasi og oprør, er tilladt i kunsten”, men kun så længe det forbliver adskilt fra dagliglivet og optræder under etiketten ‘kunst’.¹⁰ Den affirmative kultur opretholder ganske vist billedet af en anden verden, men den forankrer løftet om lykke og frihed i en adskilt sfære, der er løsrevet fra dagliglivet og politisk praksis og kompenserer på den måde æstetisk for den faktisk eksisterende ufrihed, udbytning og fremmedgørelse. Som Marcuse gentagne gange kritisk konkluderer: “Kunstens skønhed er [...] forenelig med den dårlige nutid.”¹¹ Ikke desto mindre fastholder Marcuse, at kunst protesterer mod den dårlige nutid, at dens løfte om lykke er et tegn på fraværet af lykke i det bestående, den moderne kunst er ikke blot falsk bevidsthed eller ideologi, som visse dogmatiske marxister fastholder. Moderne kunst kan være en immanent kritik af den borgerlige ideologi, den selv er udtryk for, en kritik der kan medvirke til en revolutionær forandring, fremfører Marcuse. Den kan ifølge Marcuse være “den store afvisning”, “den totale negations metasprog”, frigørelsen af menneskets sanser hinsides kapitalismens fremmedgørende og afhængigheds-skabende strukturer. Men for Marcuse er der ikke tvivl om, at det kun er for så vidt, at den moderne kunst i trods og mod alle odds evner denne kritik af det kapitalistiske samfund og

9 Marcuse: Op.cit., p. 193.

10 Ibid., p. 210.

11 Ibid., p. 213.

peger ud over det, at den er af betydning, ellers er den blot en bekræftelse af den allerede etablerede orden, og så er vi ilde stedt. Marcuses begreb om kunstens affirmative karakter viser således eksemplarisk, hvorledes kunsten udstyres med muligheden for at udgøre en art æstetisk systemkritik, der peger ud over den etablerede virkelighed, men samtidig også risikerer at bekræfte den allerede etablerede smag og den kapitalistisk definerede verden, hvor kunst bliver rum for erfaringer, der er udgrænset af andre dele af det menneskelige liv. Derfor er det både svært nødvendigt at opretholde kunstens autonomi i dårlige tider og kæmpe imod dens respektable inkorporering i det endimensionelle samfunds kultur, men det er samtidig slet ikke nok, når det kommer til stykket. Autonomien gør jo den negative bevidsthed ufarlig, og kun en overskridelse af autonomien kan virkeliggøre kunstens oprindelige drøm om et ikke-fremmedgjort sammenhængende liv. Kunst og revolution er med andre ord snævert forbundne.

KUNST SOM OPLEVELSESØKONOMI

Marcuses forestilling om det store brud og avantgardebevægelsernes revolutionære tilsidesættelse af kunstinstitutionen synes imidlertid i høj grad at være forsvundet. Hvis kunsten nogensinde har været i stand til at skabe en revolution eller medvirke til en sådan, så ser det ud, som om det er ganske længe siden. I dag fungerer kunst i stedet mestendels som en integreret del af en udvidet oplevelsesøkonomi, hvor kunst er uskelnelig fra andre former for kulturturisme og storbybranding. Kunstens autonomi er således under intenst pres. Det er derfor, at Marcuse og Frankfurterskolens tekster om kunst i dag har et næsten melankolsk skær, politisk har kontrarevolutionen de bedste kort på hånden, og inden for kunsten er

presset fra kulturindustrien stærkere end nogensinde, om end det ikke betyder, at kunstens autonomi helt er ophævet. Men det er vitterligt svært at opretholde forestillingen om, at der er en afgørende forskel på kunsten og hvad Adorno og Horkheimer i 1940'erne kaldte kulturindustrien.

Et af de signifikante eksempler på denne udvikling hen imod, hvad vi kan kalde kulturindustri version 2.0 har uden tvivl været fremkomsten af forestillingen om kunst og kultur som en ny vigtig økonomisk ressource. Med henvisning til bl.a. den amerikanske urbanitetsteoretiker Richard Floridas idé om den kreative klasse blev kunstens og kulturens rolle i skabelsen af værdi i byen og økonomisk udvikling generelt synliggjort og hypotaseret, og der blev åbnet for en sammen-smeltning af byudvikling og kulturindustri.¹² Knobskydningen af museer og kulturinstitutioner verden rundt er blot et af eksemplerne på den gennemslagskraft, som forestillingen om den kreative by har haft. Under etiketten 'den kreative by' bidrager kunst og kultur på den måde til intens ejendoms-spekulation og forvandles undervejs selv til biopolitisk kulturproduktion, hvor alle aspekter af livet aktiveres og sættes i arbejde, som når livsstile bliver varer, og forestillingsevnen kobles direkte til erhvervslivet med henblik på profitmaksimering. Som Florida karakteristisk for denne oplevelsesøkon-

---

12 Jf. Rosalyn Deutsche: "Krystof Wodiczko's 'Hjemløs projektion' og den urbane genoplivnings sted" ["Krystof Wodiczko's 'Homeless Projection' and the Site of Urban Revitalization", 1986], oversat af Erik Granly Jensen, in: Mikkel Bolt & Karin Hindsbo (red.): *City Rumble. Kunst, intervention og kritisk offentlighed*, pp. 60-115, David Harvey: "The Art of Rent: Globalization, Monopoly and Cultural Production", in: Leo Panitch & Colin Leys (red.): *Socialist Register 2002: A World of Contradictions* (London: Merlin Press, 2002), pp. 93-110, og Jaime Peck: "Struggling with the Creative Class", in: *International Journal of Urban and Regional Research* vol. 29, nr. 4, 2005, pp. 740-770.

miske lingo skriver i sin bog: "Menneskelig kreativitet er den ultimative økonomiske ressource."¹³ En sådan retorik falder fint i hak med en bredere igangværende udvikling, i hvilken immaterielt og affektivt arbejde spiller en mere central rolle i den kapitalistisk organiserede produktion, og hvor der er sket en omstrukturering af arbejdspladsen hen imod at udgøre en mere fleksibel og dynamisk arbejdsenhed, hvor termer som kreativitet, autonomi og netværk spiller en central rolle. Som de franske sociologer Luc Boltanski og Ève Chiapello beskriver i deres *Le nouvel esprit du capitalisme*, er efterkrigstidens fordristiske organiseringsprincipper i den vestlige verden blevet erstattet af en netværksbaseret organisering, der er baseret på de ansattes initiativer og relative selvstyring og har til formål at producere stemninger, følelser og atmosfærer, snarere end traditionelle produkter, men hvis underside er prekaritet, stress og en eksplosion i brugen af antidepressiva.¹⁴ Den individuelle friheds præmis er arbejdsløshedens strukturelle vold, den individualistiske mikro-økonomi fungerer på baggrund af en armé af overflødige, som alle risikerer at blive indrulleret i.

Ifølge Boltanski og Chiapello er der tale om et historisk forløb, hvor en neoliberal managementindustri har tilegnet sig brudstykker af 1960'ernes kunstneriske protest mod det daværende fordristiske disciplinsamfund og implementeret disse fragmenter i en ny runde af kapitalistiske akkumulation. I denne udvikling har kunstverdenen spillet en vigtig rolle både som inspiration for nye arbejdsprocesser og som ny profitabel sektor. Som den italienske autonomia-filosof Paolo Virno

---

13 Richard Florida: *Den kreative klasse og hvordan den forandrer arbejde, fritid, samfund og hverdagsliv*, p. 15.

14 Luc Boltanski & Ève Chiapello: *Le nouvel esprit du capitalisme* (Paris: Gallimard, 1999).

skriver: "Inden for kulturindustrien, selv i den mest arkaiske form beskrevet af Benjamin og Adorno, kan man ane de tidlige tegn på en produktionsmåde, som senere i den postfordistiske æra bliver generel og får status af kanon."¹⁵ Konsekvenserne af dette forløb har været, at kunst og økonomi er smeltet stadigt mere sammen, og at kunstneren i mange sammenhænge har forvandlet sig til en art kulturel entreprenør, der er i stand til at skabe profit. Den engelske billedkunstner Damien Hirst er selvfølgelig det mest oplagte, omend også ekstreme eksempel på denne udvikling, hvor kunst ender med at være intet andet end en finansiel transaktion, og hvor kunstneren kynisk overidentificerer sig med kapitalismen. Hinsides den vulgære Hirst og hans endimensionelle diamantdødningshoved, *For the Love of God*, spiller forestillingen om kunstens revolutionære kræfter ikke nogen stor rolle i kunsten, hverken i billedkunsten, på scenen eller i litteraturen. Når revolutionen endelig optræder som reference eller tema i kunsten, er det næsten altid som en historisk henvisning, ikke som en fremtidig mulighed. Hos billedkunstnere som Josephine Meckseper og filmskabere som Philippe Garrel isoleres det revolutionære som cool og i øjenfaldende fragmenter, der er løsrevet fra enhver nutidig praksis. I sådanne sammenhænge bliver tidligere revolutionære begivenheder forvandlet til løsrevne og tomme former, som kan appliceres på alt fra kunst og kulturelle artefakter til mode med henblik på salg. Revolutionen tematiseres eller æstetiseres, og kunsten tømmes fuldstændigt for kritisk indhold. Der er ganske vist kunstnere, der kaster sig ud i samtidens politiske begivenheder og forsøger at bruge kunsten som rum for urimelige og konsensusnedbrydende gestus, men

¹⁵ Paolo Virno: *Grammatica della moltitudine. Per una analisi delle forme di vita contemporanee* (Rubbettino: Soveria Mannelli, 2001), p. 34.

sjældent vellykket: Das Beckwerk har eksempelvis svært ved at løsrive sig fra sin krops historie og risikerer dermed at ende op langt fra den æstetiske systemkritik.

I dag fremstår hverken billedet eller ordet som værende specielt antagonistiske i forhold til den herskende orden, ingen af dem evner tilsyneladende systemkritik for ikke at tale om en mere omfattende subversion. Den relationelle æstetiks meget begrænsede satsninger er et sigende udtryk for situationen. Her er avantgardernes begær efter en anden verden blevet erstattet med produktionen af "sociale mellemrum".¹⁶ De relationelle værker gør det ifølge den franske kurator Nicolas Bourriaud muligt for beskueren at koncipere andre måder at interagere og samarbejde på. Mødet med kunsten tager nu form af en genbrugsbutik (Christine Hills *Volksboutique*), en bæk, der kommer røg ud af, når man sætter sig på den (Jeppe Heins *Smoking Bench*) eller et måltid på et galleri (Rirkrit Tiravanijias *Untitled*). Den store afbrydelse er helt oplagt ikke ærindet her. Der sker en drastisk nedskalering af kunstens revolutionære prætentioner, når ferniseringen på et New York-galleri eller en rygende bæk på et museum bliver kunstværket.

MIKROPOLITISKE SAMMENFØJNINGER

Der er heldigvis stadigvæk andre mindre tandløse muligheder til stede, når det handler om kunstens politiske potentiale og spørgsmålet om kunst og revolution. Den østrigske kunstteoretiker og filosof Gerald Raunig forsøger i sin bog *Kunst und Revolution* fra 2005 at udstikke en vej ud af denne misere hinsides relationel æstetik og deslige. Med støtte i et åbent post-strukturalistisk revolutionsbegreb, som Raunig henter hos for-

¹⁶ Nicolas Bourriaud: *Relationel æstetik*, p. 13.

fatterparrene Deleuze og Guattari samt Hardt og Negri, foreslår han at tænke forholdet mellem kunst og revolution som midlertidige overlapninger uden syntese. Som modsætning til avantgardens forsøg på at lade kunst og dagligliv smelte sammen i en samfundsomvæltning tilbyder Raunig en forståelse af kunst og revolution som “midlertidige overlapninger, mikropolitisk forsøg på transversal sammenkædning mellem kunstmaskiner og revolutionære maskiner, hvor begge lapper over hinanden, ikke for at opluge hinanden, men for i stedet at indgå i en tidsligt begrænset konkret udveksling”.¹⁷ Under inddragelse af begivenheder som den sovjetrussiske forfatter Sergej Tretjakovs aktiviteter i en kolkhoz i 1928, hvor han bl.a. indsamlede penge til køb af traktorer og redigerede kollektivbrugets vægavis, og den ny-brechtske østrigske teatergruppe VolxTheaterKarawanes antiracistiske og globaliseringskritiske teaterkampagner, analyserer Raunig, hvorledes kunstnerisk praksis og politisk aktivisme momentant interagerer og skaber et kortvarigt brud, hvad han altså kalder en specifik sammenføjning af kunst og revolution.

I forlængelse af Deleuze og Negri definerer han revolution som en maskinel montage af tre sammenhængende komponenter, nemlig opstand, modstand og konstituerende magt. Det væsentlige i den definition er distanceringen fra en klassisk marxistisk-leninistisk forståelse af revolution som erobringen af statsmagten, hvor en kadre af beslutsomme tager magten og igangsætter en overgangsfase, før det nye samfund bliver en realitet. I stedet for at forstå revolution som et spørgsmål om at tilegne sig statsmagten og etablere et proletariats diktatur handler det om at tænke *uden om* staten til

¹⁷ Gerald Raunig: *Kunst und Revolution. Künstlerischer Aktivismus im langen 20. Jahrhundert* (Wien: Verlag Turia + Kant, 2005), pp. 15-16.

fordel for revolutionen som en “ufuldendt og ufuldendelig molekylær proces, [...] som dukker frem *før* staten”.¹⁸ Arbejdet og modstanden er nemlig, som Deleuze og Negri betoner, oprindelige og kommer *før* kapitalen og magten.¹⁹ Denne ‘oprindelige’ modstand er således hele tiden i færd med at skabe et nyt samfund, nye flugtlinjer og er i færd med at blive-noget-andet, som Raunigs inspirationskilde Deleuze skriver.

VolxTheaterKarawane står for Raunig som mønstereksempel på den mulige sammenføjning mellem revolution og kunstmaskine, her kobles samfunds-, institutions- og selv-kritik sammen, uden at kunst og politik forsøges ophævet. Der er snarere tale om en bevægelse på grænsen mellem de to diskurser. Raunigs fremstilling hører uden tvivl til noget af den mest interessante politiske kunstteori aktuelt, men forestillingen om de kortvarige og processuelle sammenføjninger mellem revolution og kunstmaskine tenderer til at gøre idéen om revolution meget luftig. Raunigs helt eksplicitte sammen-tænkning af kunst og revolution gør det muligt at udstille det reelt afpolitiserende i den såkaldt ‘politiske kunst og litteratur’, der cirkulerer i samtidskunsten og den litterære institution. Det er godt. Men Raunigs betoning af det midlertidige risikerer at ende op med at se ud som noget, der har ganske lidt med revolution at gøre. Hvis vi skal trække det hårdt op, kan vi måske gå så langt som til at sige, at vi her har at gøre med en politiseret udgave af Bourriauds relationelle æstetik,

¹⁸ Ibid., p. 23.

¹⁹ Deleuze overtager forestillingen om modstandens ‘oprindelighed’ fra Foucault (jf. Deleuze: *Foucault [Foucault, 1986]*, oversat af Karsten Gam Nielsen & Kim Su Rasmussen (København: Det lille Forlag, 2004), p. 104). Det var Mario Tronti, som udviklede den for den italienske arbejderisme og Negri så vigtige idé om arbejdernes modstand, der er ‘primær’ i forhold til kapitalens strategi (jf. Mario Tronti: *Operai e capitale*, p. 56).

hvor mikropolitisk overlap skal gøre det ud for afviklingen af kapitalismen, dens statsform, pengeøkonomi og lønarbejde. Det er i hvert fald svært at se, hvordan Raunigs kunstmaskiner reelt skal kunne udgøre et dialektisk alternativ til noget som helst, hvis de hele tiden bare hopper videre, klipper og afbryder, som Deleuze og Guattari skriver.²⁰ At bevæge sig på grænsen er meget godt, men der sker ikke nogen reel kritik af kunsten som betydning uden virkelighed. Der er en stor risiko for, at den Deleuze-inspirerede betoning af det midlertidige ender med at fungere som bekræftelse af status quo nu blot peppet op med kortvarige afbrydelser og lidt mere skizofreni, altså endnu en omgang pseudorevolution. Og det er jo netop sådan, kapitalismen er: en konstant innovationsbevægelse, hvor tidligere etablerede fællesskaber og livssammenhænge afvikles og erstattes med nye, alle medieret af varen. Hvordan en revolutionær proces, der afvikler staten og pengeøkonomien og skaber nye subjekter, faktisk finder sted, fastholdes og praktiseres, skriver Raunig ikke meget om. Det er, som om Raunig reelt standser sin analyse hver gang, kunstmaskinen er lige ved at forvandle sig til en revolutionær maskine, og det er ellers netop den overgang, det er interessant at få kortlagt og blive ved med at opsøge. At ende op i kunsten – *home safe?* – kan ikke være målet. At forsøge at opholde sig i overgangen mellem kunst og politik tenderer til en bevægelse på stedet snarere end en revolutionær ageren. Det er vel i overskridelsen af såvel kunsten som det politiske, at det revolutionære perspektiv manifesterer sig?

20 Gilles Deleuze & Félix Guattari (1972): *L'anti-œdipe* (Paris: Les Éditions de Minuit, 1972), p. 7.

KOMMUNISERING

En intens interesse for en sådan stillen spørgsmål til kunst og politik finder man til gengæld i en række kunstinstitutionel meget marginale projekter, der på forskellig vis viderefører surrealismens og Situationistisk Internationales kritik af dagliglivet. Comité invisible og miljøet omkring det nu nedlagte tidsskrift *Tiqqun* bygger videre på den radikale del af avantgardens dagliglivskritik i retning af, hvad de kalder kommunisering, der er den umiddelbare destruktion af de kapitalistiske produktionsrelationer og en afvisning af skuespillets identiteter inklusive arbejder, kunstner og forfatter.²¹ Her forsøges

21 *L'insurrection qui vient* er den seneste udgivelse fra et neosituationistisk miljø, der har været aktiv i Paris siden slutningen af 1990'erne. Det første nummer af det A4-store tidsskrift *Tiqqun* udkom i 1999 og det andet og sidste nummer året efter. Tekster fra tidsskriftet er blevet genoptrykt som små bøger løbende. Gennem hele perioden frem til i dag er der udkommet små pamfletter og opråb, blandt andet *Appel* fra 2003. I 2001 blev der lavet en debord-inspireret video, *Et la guerre est à peine commence...*, med en melankolsk hudfletning af den nuværende misere. I 2003 samarbejdede gruppen med den New York-baserede kunstgruppe Bernadette Corporation om produktionen af videoen *Get Rid of Yourself*, som har været udstillet på en række udstillinger og turneret til filmfestivaler. Videoen handler om alterglobaliseringsbevægelsen, den store demonstration i Genova i 2001, hvor italiensk politi skød og dræbte Carlo Giuliani og gennemtevede hundrede af demonstranter, og (u)muligheden for militant kritik i dag. I 2007 udkom bogen *L'insurrection qui vient* signeret af Comité invisible. Det er ikke ligetil at klarlægge den faktiske personkonstellation, der har været og er med i projektet. I det første nummer af *Tiqqun* optræder der en redaktionsgruppe, men ingen tekster er signeret, og i det næste nummer er alle navne væk. Alle de følgende tekster og produkter har enten været helt anonyme – som eksempelvis *Appel*, der hverken havde forfatter, forlag eller trykkested – eller signeret kollektivt som Comité invisible eller *Tiqqun*. De fleste af gruppens efterladenskaber er tilgængelige online på: <http://www.bloom0101.org/page1.html> Den 11. november 2008 stormede det franske antiterrorkorps en gård i landsbyen Tarnac og arresterede beboerne, en gruppe unge mellem 22 og 34 år som havde købt gården og startet en gårdbutik. Aktionen fandt sted under stor mediebevå-

kunsten overskredet af en revolutionær aktivitet, hvor teori og praksis er forenet.

Allerede surrealistene havde sidst i 1920'erne en relativt udviklet kritik af kunsten og det politiske som autonome områder, der forvandler det menneskelige begær til abstraktioner. Hos Breton og de andre surrealistere var der endnu tale om en intuitiv og etisk forestilling om et afgørende brud med det moderne kapitalistiske samfund og dets opdeling af livet, men der var ikke desto mindre en revolutionær stræben, som blev formuleret gennem en kritik af såvel eksistensens materielle som moralske og intellektuelle sider. Breton lan- gede eksempelvis ud efter de på det tidspunkt i både øst og vest dominerende idéer om produktivisme – mennesket skal producere sig en ny fremtid – og krævede en afskaffelse af pengene. Som der står i *Manifeste du surréalisme* fra 1924: “Gid der måtte komme en tid, da poesien dekreterer pengenes tid forbi og alene bryder himlens brød for jorden.”²² Breton og surrealistene afviste intuitivt kapitalismens opdeling af livet i arbejde og dagligliv, kunst og videnskab.²³ Med udgangspunkt

---

genhed, og de unge blev efterfølgende anklaget for sabotage og terrorvirksomhed. Helt konkret gik anklagen på, at de ni skulle have saboteret TGV-tog ved at smide hesteskoformede jernstænger på togenes strømkabler, hvad der skulle have resulteret i forsinkelser af 160 tog. Blandt de anklagede var Julien Coupat, som ifølge den franske anklagemyndighed er hovedmanden bag aktionen, og som ifølge anklagemyndigheden har skrevet *L'insurrection qui vient*, som anklagemyndigheden kalder en manual i terrorisme. Coupat var med i redaktionen af *Tiqqun*. For en præsentation af hele forløbet omkring arrestationen, se Marcel Gay: *Le coup de Tarnac. Les 9 de Tarnac, l'affaire Julien Coupat, l'ultra-gauche, les sabotages SNCF, la piste allemande, les réseaux antinucléaires, les lois d'exception* (Paris: Éditions Florent Massot, 2009).

22 André Breton: “Det første surrealistiske manifest” [“Manifeste du surréalisme”, 1924], in: idem: *De surrealistiske manifeste*, oversat af Finn Hermann (København: Gyldendal, 1972), p. 30.

23 Som det er velkendt, forsøgte Breton og surrealistene at slippe ud af det rent litterære felt ved at etablere et samarbejde med det franske kommunistparti,

i kunsten fornemmede de nødvendigheden af at gøre oprør mod kapitalens reelle dominans, den næsten totale tilegnelse af den menneskelige bevidsthed med henblik på at få penge til at avle penge, som Marx skriver i første bind af *Das Kapital*. Situationisterne førte denne kritik videre og gav den en mere klar antikapitalistisk form i rammen af, hvad de kaldte kritikken af dagliglivet.²⁴ Med denne bliver det muligt for situationisterne at opretholde og intensivere mellemkrigstidsavantgardernes tilsidesættelse af kunstinstitutionen og ønske om sætte kreativiteten fri i dagliglivet og kombinere det med den revolutionære traditions kritik af det moderne kapitalistiske samfund og dets stat og arbejde. Med baggrund i surrealisternes intuitive forsøg på at synliggøre et andet dagligliv viste situationisterne, at revolutionen slet ikke har noget at gøre med en gruppe bevæbnede mænd, der møder op foran parlamentet og tilegner sig statsmagten og annoncerer, at nu skal der ske noget nyt. Revolutionen er ikke en sådan adskilt politisk begivenhed, hvor nogen tager magten og lægger planer for, hvordan vi når frem til et andet samfund. Den russiske revolution havde tydeligt vist, at det ikke var nogen farbar vej. Situationisterne afviste derfor adskillelsen mellem midler og mål og præsenterede en forestilling om revolutionen som den umiddelbare forvandling af hele livet. “Et eneste arbejde

---

som imidlertid aldrig reelt lykkedes, både fordi kommunistpartiet så det som sin primære opgave at forsvare den stadigt mindre revolutionære udvikling i Sovjetunionen, og fordi Breton med god grund aldrig accepterede kommunistpartiets ‘økonomisme’: Revolutionen kan ikke kun bestå i en materiel og økonomisk udbedring af den faktisk eksisterende ulighed, det drejer sig også om en hel række andre områder, ikke mindst om at smadre den rationelle fornuft. Det forstod surrealistene.

24 For en god præsentation af situationisternes kritik af dagliglivet, se Richard Gombin: *Les origines du gauchisme*.

er tilbage: At rekonstruere samfundet på et andet grundlag.”²⁵ For situationisterne måtte revolutionen være en afsked med alle de adskilte sfærer og identiteter og en ophævelse af lønarbejdet og de varegjorte måder, vi lever på.²⁶

Det er denne idé om kritikken af dagliglivet, hvor varens mediering af de måder, vi spiser på, vi tilegner os viden på, vi bevæger os på og vi forholder os til hinanden på, afvises, som Comité invisible gør til sin. Derved indskrives de sig i en længere romantisk antikapitalistisk tradition, der strækker sig fra Fourier over Marx til Lukàcs og videre, som anklager kapitalismen som civilisation for seksuel fattigdom, individualisme, flokmentalitet, fremmedgørelse fra naturen, destruktion af enhver fællesskabsfølelse og mediering af alle sociale relationer gennem pengeformen og teknik. Comité invisibles analyse er stort set den samme hver gang, om end antallet af referencer er blevet betydeligt mindre gennem årene, fra de meget spekulative og teoretiske tekster i *Tiqqun* til den henvisningsløse og ‘lettere’ *L’insurrection qui vient*. Men analysen er den samme: Vi lever i en politisk-økonomisk splittet verden, som forsøges forenet på billedniveau. Som der står i *L’insurrection qui vient*: “Der er ikke nogen social løsning på den nuværende situation. Først og fremmest fordi den flydende masse af miljøer, institutioner og individuelle bobler,

25 Internationale situationniste: “Communication prioritaire”, in: *Internationale situationniste*, nr. 7, 1962, p. 23.

26 Selvom situationisterne afviser forestillingen om, at kommunismen kan være arbejdernes styring af produktionsmidlerne, så opererer de stadigvæk med en idé om en ubesmittet proletarisk essens, som kan bringes frem i lyset i rådsformen. Jf. Mikkel Bolt: *Den sidste avantgarde. Situationistisk Internationale hinsides kunst og politik* (København: Forlaget politisk revy, 2004) og idem: “Den spektakulære varuekonomi. Om situationisternes kapitalismekritik”, oversat til svensk af Christian Nilsson, in: *Ord & Bild* nr. 5, 2006, pp. 60-68.

som man ironisk benævner ‘samfund’, er uden konsistens, og dernæst fordi der ikke længere er noget sprog for de fælles erfaringer.”²⁷ Skuespillet skaber fremmedgørelse, adskiller mennesker og tømmer dem for indhold. Det tomme menneske, som er resultatet af denne proces, benævnes i *Tiqqun* Bloom efter protagonisten i James Joyces roman *Ulysses*.²⁸ Det spektakulære varesamfunds Bloom er beskuer til eget liv og uden agens til at gøre noget eller forandre samfundet, som desuden heller ikke hænger sammen, men er ved at gå helt fra hinanden, depression, stress og ensomhed er dette samfunds kendetegn. “‘I AM WHAT I AM’. Det er marketingsindustriens seneste tilbud til verden. [...] Årtiers idéer for at nå dertil, til en ren tautologi. JEG=JEG. Han løber på et løbebånd foran spejlet i sit motionscenter. Hun kører hjem fra arbejde i sin Smart car. Vil de møde hinanden? ‘JEG ER HVAD JEG ER’. Min krop tilhører mig. Jeg er mig, og du er dig, og det går dårligt. [...] Diffus skizofreni. Eskalerende depression. Atomisering i paranoide partikler. [...] Desto mere jeg vil være Mig, desto mere har jeg fornemmelsen af et tomrum. [...] Det overalt tilstedeværende påbud om at ‘være nogen’ nærer den patologiske tilstand, som gør dette samfund nødvendigt. Påbuddet om at være stærk producerer den skrøbelighed ved hjælp af hvilken den håndhæves, og det i en sådan grad at alt

27 Comité invisible: *L’insurrection qui vient*, p. 9.

28 I *Théorie du Bloom* præsenteres Bloom således: “Det sidste menneske, manden på gaden, masse mennesket, menneskemassen, det er således, at MAN først og fremmest har repræsenteret Bloom for os: Som det triste produkt af multitudernes periode, som den industrielle æras og fortryllelens ophævelses katarstrofiske søn. Men også i disse betegnelser kan man fornemme en skælven, Man ryster ved det almindelige menneskes uendelige mystik. Enhver fornemmer en ren potentialitet bag Blooms kvaliteter, en ren potentialitet der ikke er meningen, vi skal kende noget til.” *Tiqqun: Théorie du Bloom* (Paris: La Fabrique, 2000), pp. 16-17.

synes at have en terapeutisk dimension, selv det at arbejde eller at elske.”²⁹ Inspirationen fra Giorgio Agamben, som sidst i 1990’erne var en del af miljøet omkring *Tiqqun*, er tydelig: Den spektakulære varekapitalisme er en konstant produktion af udskejelige varegjorte identiteter, som begrænser eller direkte annullerer menneskets potentiale til at være noget andet eller slet ikke være defineret ved tilhørsforhold og prædikater overhovedet. Skuespillet har bemægtiget sig ikke blot menneskets produktive, men også kommunikative evner og har på den måde effektueret en hidtil uset grad af fremmedgørelse. Comité invisibles diagnose er således en opdateret udgave af situationisternes marxistiske analyse af skuespilsamfundet, men der trækkes altså også på Agamben, Heidegger og Benjamin, Marcuse, den tidlige Lyotard, den italienske arbejderisme-filosof Mario Tronti og ultraleftister som Giorgio Cesarano. Comité invisible indskrives sig derudover tydeligt i en mørk kunstpolitisk tradition, der inkluderer skikkelser som Charles Baudelaire, Alfred Jarry, surrealistene og situationisterne, der alle er karakteriseret af en særlig sort, endda satanisk humor, der konsekvent afviser optimisme som en kynisk refleks af borgerskabet.³⁰

Comité invisible fremmaner således billedet af en tyndslidt socialitet og et hult menneske, som står helt afskrælet og nø-

29 Comité invisible: *L’insurrection qui vient*, pp. 13-14.

30 Baudelaire betegner latter som satanisk: “Latteren er satanisk, den er altså dybt menneskelig. Den er i mennesket en konsekvens af forestillingen om sin egen overlegenhed; og eftersom latteren er menneskelig i sin natur, er den også dybt selvmodsigende i sit væsen; følgelig er den på én gang udtryk for en uendelig storhed og en uendelig elendighed.” Charles Baudelaire: “Om latterens væsen og i almindelighed om det komiske i den bildende kunst” [“De l’essence du rire et généralement du comique dans les arts plastique”, 1855], oversat af Kirsten Jørgensen, in: *Passage* nr. 17, 1994, p. 50.

gen omgivet af stadig flere varer. Og forsøgene på at fylde hullet intensiverer blot fremmedgørelsen. Den sociale isolation forøges derfor hele tiden, når Bloom tager tilflugt i den uendelige række af forhåndenværende identiteter: bøsse, kunstner, racist, far, ekskluderet eller kristen. Bloom-mæssighedens smerte og fraværet af fællesskab forsøges desperat lindret med intens og kortvarig overidentifikation med de faldbudte vareidentiteter, som hver gang viser sig at nødvendiggøre et nyt identitetsfix. I en særegen venstreheideggeriansk samtænkning af Debord og Heidegger ved hjælp af Agamben opererer Comité invisible således med en forestilling om, at Bloom er resultatet af forvirringen af en form for oprindelig fællesskabsfølelse. Derfor er Bloom hjemløs, kastet ud i ørkenen, forvist til konstant at bekræfte og forgæves overvinde sin individualitet, destineret til at reparere sin atomiserede monade-tilværelse med mere af det samme: varegjorte ‘forskelle’ som enhver Bloom før eller siden køber.

Modsætningen til dette atomiserede ikke-liv er ikke skabelsen af et nyt fællesskab. I forlængelse af en særlig fællesskabsforestilling, som man blandt andet finder hos Georges Bataille, Maurice Blanchot og Agamben, skriver Comité invisible om en form for værkløst fællesskab, Det Imaginære Parti, et fællesskab man ikke skal slutte sig til, ikke kan applaudere, som altid allerede findes, men som udhules og benægtes i skuespillets glinsende fitnesskroppe, der ser sig selv producere sig selv i spejlet i motionscentret. Hvis man skal henvise til tidligere sådanne anti-programprojekter, der forsøger at kombinere radikal kritik af eksisterende ‘falske’ fællesskaber med en holistisk satsning, der ikke kan tage form af et værk eller en politisk eller religiøs essens, kan man pege på det mystiske nitetzscheanske fællesskab Acéphale, som Bataille stod bag sidst

i 1930'erne.³¹ Hvor Acéphale – så vidt vi ved fra de få overlevede vidnesbyrd og sporadiske dokumenter, vi har – mødtes under et tordenramt egetræ i en skov uden for Paris, nægtede at give hånd til antisemitter og planlagde en menneskeofring, der har Comité invisible bl.a. holdt prædikener på Place de la Sorbonne, hvor de forsøgte at lægge sig ud med de forbipassende: “De mest skarpsindige af jer vil fordømme en håndfuld korrupte lederes herredømme og tyranni, og de blinker med det ene øje. Men faktisk er jeres underkastelse hele sandheden om herredømmets verden. Det er ikke jer og ‘systemet’, dets diktatur, dets fattige og dets selvmord. Der er ikke andet end jer i systemet, underkastede, blinde og skyldige.”³² Derudover skal gruppen i sine tidlige år have praktiseret forskellige klassiske avantgardistiske aktioner som at læsse flere kilo lort af foran den ejendom, hvor dame- og modebladet *20 Ans* har kontor eller skrive anti-Badiou-slogans over for den franske filosof Alain Badioues lejlighed i Paris. Tiqqun-gruppen indgik også i den mere militante og kompromisløse del af de sene 1990'eres alterglobaliseringsbevægelse, som afviste forhandling med staten og i forbindelse med de store antitopmødeprotester i bl.a. Seattle, Prag og Genova ødelagde multinationale firmaers butikker og kontorer. De mere burleske aktioner vendt mod forskellige parisiske konkurrenter og/eller hadeobjekter og de militante aktioner på gaden synes dog efter 9/11 og den efterfølgende ‘krig mod terror’ at være blevet erstattet af et liv på landet uden mobiltelefoner, tv og anden moderne teknologi. Kriminaliseringen af alterglobaliseringsbevægelsen

31 For en præsentation af Acéphale, se Mikkel Bolt: *Avantgardens selvmord*, pp. 41-68.

32 Tiqqun: “Quelques actions d'éclat du Parti Imaginaire” in: *Tiqqun. Organe conscient du Parti Imaginaire: Exercices de Métaphysique Critique* nr. 1, 1999, p. 147.

og fremkomsten af et nyt fjendebillede i form af islamisk terrorisme, som det var nødvendigt at distancere sig fra uden at bakke op om det kapitalistiske demokrati og dets eksklusionsstrukturer, nødvendiggjorde nye greb. Fouriersk eksodus og luddisme blev nu gruppens praksis hinsides Paris og antitopmødeprotester i et forsøg på at afvise alle allerede artikulerede politiske klassifikationer og skabe et rum, hvor det værkløse og ikke-aktivitet bliver sted for potentialitet. De halvobskure aktiviteter blev nu næsten helt usynlige, anonymiteten skal være vejen ud af skuespillets neutraliserende synlighed. At være uset er nemlig ifølge Comité invisible at undslippe magten og langsomt undergrave den, glide ud af dens identifikationslogik og blive opak. Det betyder ikke en eksistens i marginen af samfundet, det er nemlig ikke muligt ifølge Comité invisible, det er nødvendigt at afvise staten og alle de politiske, sociale og økonomiske institutioner, som opretholder varen og lønarbejdet. Bevægelsen ind i usynligheden konciperes på den måde af Comité invisible som en yderligere eskalering af kampen mod skuespillets underkastelse. Det er ikke muligt at leve med staten nogen steder, og det er illusorisk at forestille sig, at tingene en dag bliver anderledes uden kamp. Pointen er selvfølgelig, at den allerede er i gang, at skuespillet hele tiden bliver udfordret, ubønhørlig, med alle midler og fra alle sider. I *Tiqqun* blev denne tilstand beskrevet som en krig og en generaliseret undtagelsestilstand. Som der står i teksten “Thesès sur le Parti Imaginaire”: “Ved at applicere sit fundamentale aksiom, ifølge hvilket det, der ikke ses, ikke eksisterer – *esse est percipi* – kan Skuespillet opretholde den uhyrlige og planetære illusion om en skrøbelig civil fred, hvis perfektionering fordrer, at man lader den udbrede sin gigantiske kampagne for pacificering af samfundene og neutraliseringen af

deres modsætninger til alle domæner. Men dets forventelige nederlag er logisk indskrevet i det simple faktum, at denne pacificeringskampagne *stadig er en krig* – uden tvivl den mest skrækindjagende og ødelæggende, der nogensinde har været, da den føres i fredens navn.³³ Samfundet er så tyndslidt og usammenhængende, at alle midler tages i brug for at undgå den totale kollaps. Men Det Imaginære Parti og Den Usynlige Komité er allerede i færd med at undergrave skuespillet og “koordinerer i stilhed sabotage i stor stil”.³⁴ Denne omfatter alle mulige former for ‘asocial adfærd’ som ‘umotiverede’ voldelige udbrud, strejker, butikstyveri, depression, riots, hacking og terror. Alle er de ifølge Comité invisible i virkeligheden udtryk for modstand mod skuespillet. “Det er præcist i det omfang, katastrofen er sandheden i denne tilstand af højspændte glimt, at menneskene i det Imaginære Parti med alle midler arbejder for dens komme. [...] De er [...] i stand til frit at vælge scenen for deres operationer og handler dér, hvor minimale kræfter kan gøre stor skade. Det mest foruroligende er, at de ved det hele uden at vide, at de ved det. Således hæl-der en anonym arbejder på en aftapningsfabrik ‘bare sådan’ noget cyanid i en håndfuld dåser, en ung mand dræber en turist af hensyn til ‘bjergets renhed’ og underskriver sin forbrydelse ‘FRALSEREN’ [sic], en anden blæser ‘tilsyneladende uden grund’ hjernen ud på sin småborgerlige far på hans fødselsdag, en tredje åbner ild mod en flok af sine dygtige skolekammerater, en sidste kaster ‘umotiveret’ sten efter bilerne oppe fra broen over motorvejen, når han ikke brænder dem af i parkeringskældrene.”³⁵

33 Tiqqun: “Teser om det Imaginære Parti” [“Thèses sur le Parti Imaginaire”, 1999], oversat af Torsten Andreasen, in: Mikkel Bolt, Jakob Jakobsen & Morten Visby (red.): *Billed Politik. At se er at dræbe*, p. 81.

34 Tiqqun: *Théorie du Bloom*, p. 134.

35 Tiqqun: “Teser om det Imaginære Parti”, pp. 91-92.

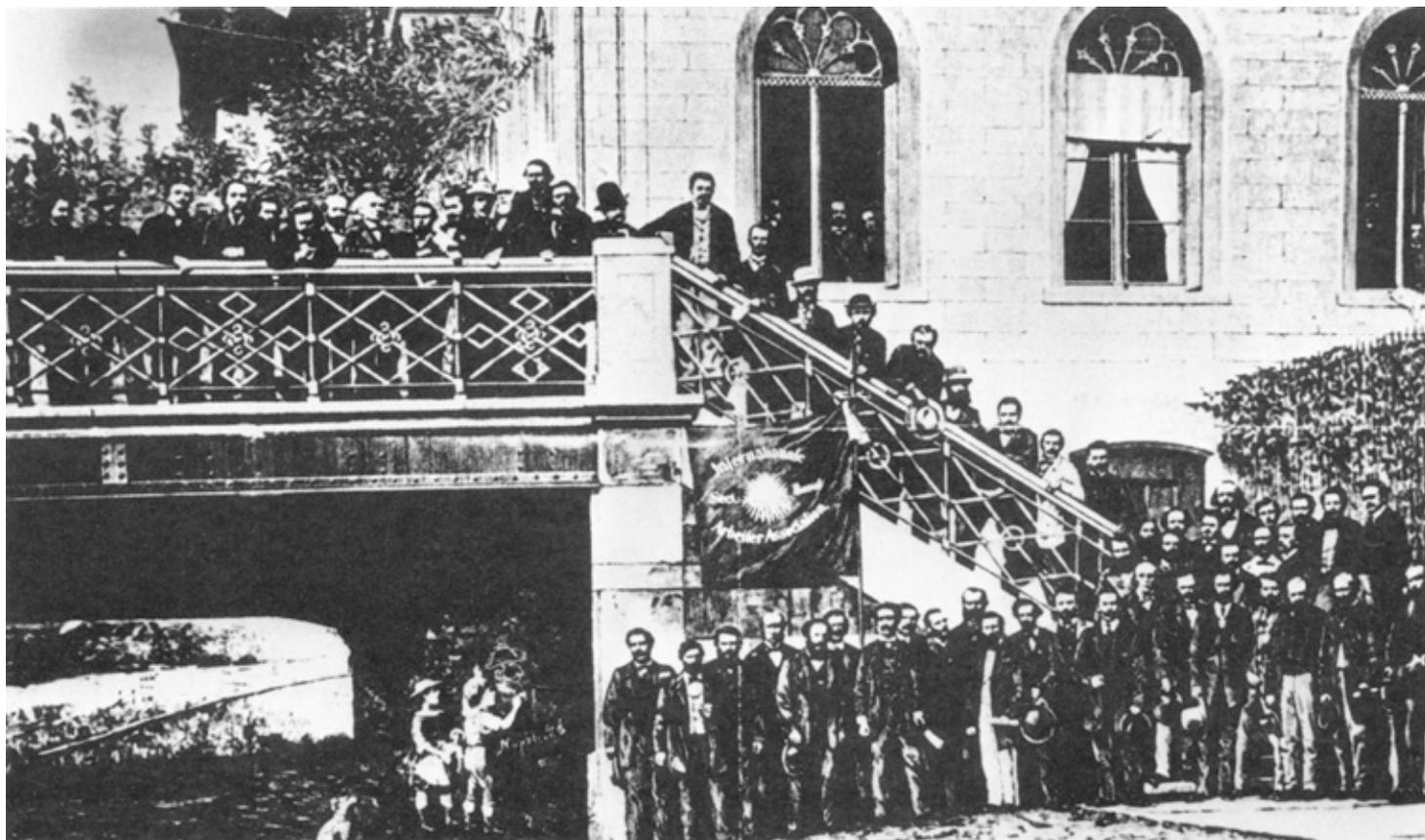
Der er en tydelig messiansk dimension over Comité invisibles analyser, de omsiggribende ødelæggelser *er* redningen. Som hos Agamben har vi en variant af forestillingen om, at truslen og frelsen er intimt forbundne, at den voldelige negation følges af nåde, men en ubærlig sådan. Skuespillets misere er svanger med forløsning. Som der står i den første linje i *L'insurrection qui vient*: “Uanset fra hvilken vinkel man ser den, er nutiden uden udvej. Det er ikke det ringeste af dens fortrin.”³⁶ Kapitalismen er i en dyb krise, såvel økonomisk som økologisk som socialt, en krise den ikke kan komme ud af, og det giver derfor ikke mening at vente: Krigen er allerede i gang.

Comité invisible nøjes således ikke med at hudflette den spektakulære varekapitalisme, den overvejer også, hvad der skal gøres. Betoningen af praksis er blevet tydeligere fra de tidligere mere metafysiske spådomskunster i *Tiqqun* til *L'insurrection qui vient*, hvor afskeden med den kapitalistiske by og dens teknologi præsenteres som et revolutionært greb. “Der er ikke noget at vente på – en lysning, revolutionen, den nukleare apokalypse eller en social bevægelse. At vente længere er vanvid. Katastrofen er ikke det, der på vej, det er det, som er her. Vi placerer os straks og allerede i civilisationens sammenbrudsbevægelse. Det er dét, man skal gøre.”³⁷ Mens Marx’ Feuerbach-teser ligger ligefor, er vi langt fra Žižeks nylige mantra om, at de revolutionære skal tænke og for guds skyld ikke handle.³⁸ Over for en sådan position pointerer Comité

36 Comité invisible: *L'insurrection qui vient*, p. 7.

37 Ibid., p. 83.

38 Slavoj Žižek: *Vold*, p. 6. Som der står i den elvte Feuerbach-tese: “Filosof-ferne har kun fortolket verden forskelligt, men hvad det kommer an på er at forandre den.” Karl Marx: “Teser om Feuerbach” [“Thesen zur Feuerbach”, 1845], oversat af Henriette Møller, in: idem: *Den tyske ideologi*, p. 16.

invisible, at det er muligt og nødvendigt at handle. Selvom skuespillet dækker det hele, er det muligt at intervenere og afbryde underkastelsen. Som der står i *Appel* skal der etableres steder, hvor de, der deserterer, kan søge beskyttelse og etablere udvekslingsfrie relationer hinsides skuespillet. Sådanne steder, hvad Comité invisible kalder kommuner, eksisterer ikke allerede og skal ikke skabes, de etableres i det, der allerede findes. De er mutationer af det forefindende. Kommunen er således ikke et nyt værk, man kan samles omkring, det er et sted, hvor der finder en radikal selvopløsning sted, hvor skuespillets identiteter som muslim, kunstner, kvinde og rocker ikke længere betyder noget, hvor den dominerende eksistentielle liberalismes personlige valg afvikles i en desubjektivering, hvor alle identiteter brækkes op, og de falske begær presses ud af kroppen. Det er et sted, hvor der udvikles nye former for subjektivitet, hvor det er muligt at tilfredsstille de begær, som den nuværende situation altid forbyder og fortrænger. Kommunen er således en art sammenføjning af de kommunistiske gestus, der allerede afviser kapitalismen *nu* og er ved at skabe en anden verden. “En kommune opstår hver gang, nogle stykker, som er blevet frigjort fra individualitetens spændetrøje, giver sig til kun at regne med sig selv og stiller op til kamp mod denne virkelighed.”³⁹

Kampen mod den fuldendte adskillelse kan ikke finde sted gennem allerede etablerede miljøer, det være sig militante og kulturelle miljøer, eller inden for rammerne af politiske organisationer. Disse er reelt, ifølge Comité invisible, blot en uendelig udsættelse af kampen. I kunstverdenen strander de revolutionære energier, der anbringer man de endnu ikke kvalte intensiteter. “Det litterære miljø findes for at kvæle det

39 Comité invisible: *L'insurrection qui vient*, p. 90.

skrevnes virkelighed.”⁴⁰ De militante miljøer og de såkaldt revolutionære politiske organisationer udsætter konstant den revolutionære aktivitet til fordel for diskussioner af fortidens nederlag eller måder at holde organisationen i live på; når de endelig gør noget, ender de med at komme (velfærds)staten til undsætning og glemmer således, at staten og kapitalen hænger uløseligt sammen, og at begge skal ophæves. Comité invisible definerer sig derfor, som situationisterne også gjorde det, som antipolitiske, de afviser de eksisterende politiske former, da disse netop er med til at opretholde den adskillelse mellem politik, kunst og dagligdag, skuespillet er baseret på. Bloom ved et eller andet sted godt, at de eksisterende former er rådne, det er da også derfor, han ikke gider engagere sig i dem. I stedet for at lade sig indrullere i disse miljøer er opgaven ifølge Comité invisible, at alle Bloomer tilegner sig magten lokalt og skaber kommuner *her og nu*. Revolutionen skal netop ikke udsættes til engang i fremtiden, som de militante organisationer og Lenin og Žižek siger. “Enhver kommune skal udgøre sit eget grundlag. Den vil opløse spørgsmålet om behov. Den vil, samtidig med at den smadrer enhver økonomisk afhængighed, smadre enhver politisk underkastelse [...]. Der findes alle mulige forskellige kommuner, som ikke venter på tallene, ressourcerne eller ‘det rigtige øjeblik’ – som aldrig indfinder sig – før de organiserer sig.”⁴¹

For Comité invisible er revolutionen en kommuniseringsproces, som allerede er i gang som en destruktiv praksis i skuespillet. Som en proces hvor tingene gøres fælles, bruges og trækkes ud af kapitalens kredsløb. “At kommunisere noget betyder at frigøre dets brug og på baggrund af denne fri-

40 Ibid., p. 88.

41 Ibid., pp. 90-91.

gørelse udvikle forfinede, intensiverede og mere komplekse forhold.⁴² Det handler således ikke om *først* at tage magten og *derefter* skabe kommunisme. Comité invisible afviser på det kraftigste en sådan forestilling om et program, der skal realiseres, eller et mål, som ligger langt ude i fremtiden. Kommunismen kan ikke udsættes. *Hic Rhodus, Hic Salta!* som Marx skriver.⁴³ I forlængelse af ultraleftister som Jacques Camatte og Gilles Dauve understreger Comité invisible, at kommunisme er en bevægelse, som allerede eksisterer, kommunen er både middel og mål.⁴⁴ Som i Pariserkommunen, hvor de sociale eksperimenter var i fuld gang med det samme og ikke blev udsat til efter krigen mod Thiers og den franske regering. Der er derfor ikke nogen forestilling om en post-revolutionær tilstand eller glade morgener, hvor arbejderne er kommet hjem og er blevet sig selv. Arbejderen skal som danskeren og alle de andre identiteter sprænges i luften. Kun ved at tømme hovedet for billeder af, hvordan et bedre liv kan se ud, kan fremtiden blive mulig. Hvis der er håb i dette scenarium, er det således en form for tomt nihilistisk håb uden noget bestemt indhold.

42 *Appel* (s.l.: s.n., s.a.), p. 66.

43 Karl Marx: *Louis Bonapartes attende Brumaire* [*Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte*, 1852], oversat af G. Jasper, in: Karl Marx & Friedrich Engels: *Udvalgte skrifter I* (København: Forlaget Tiden, 1976), p. 244.

44 I forlængelse af maj '68 og 1970'ernes wildcat-strejker udviklede ultraleftistiske grupper som Mouvement Communiste med Jean Barrot (Gilles Dauve) og La Guerre Sociale med Dominique Blaue en teori om revolutionen som kommunisering, det forhold at kommunismen skal være til stede i revolutionen og ikke først indfinde sig som en senere fase. Jf. eksempelvis Jean Barrot: "Capitalisme et communisme", in: idem: *Communisme et question russe* (Paris: Éditions de la Tête de Feuilles, 1972), pp. 180-231. Inden for de seneste 5-6 år er der sket en reaktualisering af begrebet om kommunisering i tidsskrifter og grupper som *Théorie Communiste*, *Troploin*, *Meeting*, *Endnotes* og *SIC*.

Betoningen af subjektiv handlen – “Kom i gang! find hinanden, bliv organiseret” – risikerer dog at forlene parolerne med en problematisk voluntarisme, det påtaler miljøet omkring *Théorie Communiste*.⁴⁵ Det er nemlig, som om Comité invisible i visse passager tenderer til at tro, at begæret efter andre sociale relationer er nok til, at det kan lade sig gøre at frembringe dem og ophæve de kapitalistiske produktionsforhold. Som *Théorie Communiste* skriver, er afviklingen af kapitalismen imidlertid ikke alene et spørgsmål om subjektiv vilje, men i lige så høj grad et spørgsmål om objektive forhold, det ikke kan lade sig gøre at ophæve uden en ophævelse af det kapitalistiske samfund i dets helhed.⁴⁶ Det overser Comité invisible momentvis i forsøget på at distancere sig fra en ældre historisk materialisme og forestillingen om kapitalens naturlige forfald (at kapitalismen uundgåeligt vil gå under som følge af indre modsætninger). Over for dette betoner Comité invisible i forlængelse af situationisterne og den italienske autonomiatradition den aktive selvnegation, men risikerer, som Gilles Dauve skriver, at forvandle antikapitalisme til en hedonistisk livsstil, hvor små fællesskaber bilder sig ind, at de unddrager sig kapitalismens valoriseringsformer og klasseforhold.⁴⁷ Det er imidlertid spørgsmålet om kommunisering er at unddrage kapitalismen bestemte genstande eller omgangsformer, at stræbe efter autonome enklaver, eller om det er at afvikle alle

45 Denis: “Réflexions autour de l’Appel”, in: *Meeting*, nr. 2, 2005, p. 33-40.

46 Roland Simon: *Fondements critiques d’une théorie de la révolution: Théorie du communisme. Volume I: Au-delà de l’affirmation du prolétariat* (Paris: Senonevero, 2001).

47 Gilles Dauve & Karl Nestic: “Communisation: Un Appel et une Invite”, in: *Troploin*, nr. 4, 2004, online på: <http://www.troploin.fr/textes/19-communisation-un-appel-et-une-invite>

kapitalistiske relationer i en revolutionær klassekamp. Som *Théorie Communiste* anfører, risikerer Comité invisibles allerede eksisterende fællesskab på bedste avantgardemaner i værste fald at blive en bebudelse af kommunismen, hvorved der lukkes ned for de hidtil uforudsigelige former, der vil kunne tænkes at opstå i proletariats destruktion af kapitalismen. For *Théorie Communiste* er Comité invisibles derfor “den glade glemsel og ikke den ubehagelige afskaffelse af klassesamfundet”.⁴⁸

Glemsel eller afskaffelse, Comité invisibles projekt er at afvise, at forlade byen, at affirmere nihilismen, finde det punkt hvor passivitet bliver aktivitet, hvor der sker et brud, og hvor vi bliver en art kollektiv revolutionær subjektivitet hinsides adskillelsen mellem kunst og økonomi, politik og hverdagsliv, teori og praksis. Det er på den måde, Comité invisible forsøger at fortsætte den situationistiske avantgardes kritik af dagliglivet og destruere kunsten som en adskilt sfære, som

48 Meeting: “Un autre emploi de l’argent”, in: *Meeting*, nr. 2, 2005, p. 44.

Uoverensstemmelsen mellem Comité invisible og *Théorie Communiste* kan til dels beskrives som forskellen mellem en yngre anarkistisk neo-situationistisk position og en 68'er-afledt vestrekommunistisk position. Hvor Comité invisible supplerer referencerne til Debord og Marx med henvisninger til Heidegger og Agamben og i høj grad fokuserer på reproduktion og forbrug, der er *Théorie Communiste* og *Meeting* mere klassisk marxistiske i deres greb og fokuserer fortrinsvis på de kampe, der finder sted på arbejdspladsen. Således kritiseres Comité invisible i *Meeting* karakteristisk for slet ikke at have et begreb om klassekamp og proletariat. Comité invisible vil formodentlig replicere, at i den nuværende historiske situation er forestillingerne om klassekamp og proletariat ubrugeligt og forældede, det sociale er faldet fra hinanden og tidligere klassestrukturer, inklusive klassekampen, er i ruiner. Det er naturligvis et af de helt centrale spørgsmål for en kommunistisk analyse i dag, skal klassebegrebet fornys eller forlades. Camatte forlod det i løbet af 1970'erne. Comité invisible har også sagt farvel til det, men *Théorie Communiste* og Dauve forsøger at forny det.

betydning uden virkelighed. Her er det ikke godt nok, at kunsten muligvis indeholder et løfte om lykke, nu skal det indfries. Adskillelsen skal *fuckes up*, Bloom smadrer motionscyklen, vælter ud i det fri, finder en guitar, giver den gas, og kommunen manifesterer sig som et Fouriers punkbank: “Don’t know what I want. But I know how to get it.”⁴⁹

---

49 Sex Pistols: “Anarchy in the UK”, 1976, citeret af Tiqqun i “Comment faire?”, in: *Tiqqun. Organe de liaison au sein du Parti Imaginaire*, nr. 2, 2000, p. 278.

KUNST SOM KRIGSMODSTAND

“Kortvarige glimt mod en verden indhyllet i sin egen smarthed.”¹

Jean Genet

Hvad nu hvis Marx’ opfordring eller måske snarere fordring til filosoferne i “Tesar om Feuerbach” – og i første omgang sig selv, da teserne formodentlig ikke oprindeligt var tænkt offentliggjort – om ikke blot at fortolke verden (på forskellig vis), men forandre den, også gjaldt for kunstnere? Hvad hvis der stod: “Kunstnerne har kun *fortolket* verden forskelligt, men hvad det kommer an på er at *forandre* den.”² Hvis også kunstnere skulle overskride det rent kontemplative og gå i gang, komme til sagen og ændre verden. Fortolkning er godt, og gode fortolkninger bedre end dårlige, men uden springet videre ud i handlingen, er fortolkningen ligegyldig, påpeger Marx og presser på for at få filosoferne til at intervenere i den politiske og økonomiske virkelighed, bevæge sig ud af teksten. Den elvte Feuerbach-tese peger på nødvendigheden af at aktivere konteksten, transformation, indgriben i det evigt omskiftelige netværk af kræfter, der udgør en historisk situation. Forandring af ‘den sidste instans’, af kapitalismens konkrete facts. Fortolkning skal følges af handling.

Marx’ mobilisering af filosofien eller genaktivering af filosofiens oprindelige aktivistiske dimension, hvor interpretation er lig forandring og vice versa, forandring gennem analyse og kritik af de herskende repræsentationer, findes også i

---

1 Jean Genet: *Un captif amoureux* (Paris: Gallimard, 1986), p. 297.

2 Karl Marx: “Tesar om Feuerbach”, p. 16.

kunsten. Det tidlige 20. århundredes avantgardebevægelser er det mest oplagte eksempel på et sådant greb i kunsten, hvor formelle eksperimenter knyttes sammen med behovet for transformation af den socio-materielle og bevidsthedsmæssige realitet. Surrealisterne og de sovjetrussiske produktionskunstnere var således på hver deres måde langtfra tilfredse med at fortolke det moderne liv, de ville medvirke til at skabe et nyt sådant hinsides det borgerligt-kapitalistiske samfunds instrumentelle rationalitet og private ejendomsret. De var ikke bange for at være nede på jorden eller verdslige, for dem var det vigtige ikke at opretholde kunsten som en adskilt sfære, men at virkeliggøre dens potentiale i en forvandlet hverdag. På samme måde som filosofien skulle kunsten for at indfri sine ophøjede ambitioner om frigørelse og emancipation realisere sig selv og tage afsked med sig selv som kunst. Feuerbach-teserne kræver en afsked med filosofien og kunsten, det forstod såvel Breton som Rodchenko.

Siden avantgardegruppernes hektiske forsøg ud i at omkalfatre ikke blot kunst, men også hverdagsliv i 1920'erne, har kunstnere i varierende grad følt sig kaldet til på lignende vis at smudse sig til med virkelighedens og det politiske tilfældigheder, at intervenere i den historiske kontekst og forvandle kunst til en intervention i verden, en protestform.

Kunstnere har løbende engageret sig med henblik på forandring, men i løbet af den anden halvdel af det 20. århundrede og i det første årti af det 21. har der været længere og længere imellem sådanne satsninger, selvom de har forekommet. I stadig stigende grad har de imidlertid fundet sted i marginen af kunstinstitutionen, da denne i lange perioder ikke har levnet plads for mere engagerede praksisser. Periodebetegnelser som det postmoderne fremstår i dag i retrospektiv på mange måder

som en beskrivelse af denne udvikling, hvor modstand mod det allerede etablerede fortoner sig til fordel for integration i kunstinstitutionens kommercielle kredsløb og bekræftelse af den etablerede smag. Praksisser som Olafur Eliassons, der består i at tilbyde neoliberale bystyrer og beskuerhungrende museer fra New York til ARoS gigantiske kitschede skuespil i Debords forstand uden nogen form for dybde eller alternativ verdensrepræsentation, hvorved kunst reduceres til ufarligt underholdningsstof i nyhederne og forvandles til en midlertidig oplevelse uden nogen som helst dybereliggende pointe, er blot et af de seneste udtryk for denne opløsning af kunstens mellemværende med kritik og en afsked med den oprindelige drøm om en omkalfatring af denne verden.³

I krisetider og i situationer, hvor politiske og økonomiske spændinger intensiveres, forsøger kunstnere ikke desto mindre stadigvæk på trods af denne udvikling og i relativ distance til kunstinstitutionen at leve op til Marx' dictum om forvandling og at videreføre avantgardens subversive projekt. De sene 1960'ere er et oplagt eksempel på dette i såvel USA, Sydamerika som på begge sider af Jerntæppet. Der er således tale om et dialektisk forhold, hvor kunstens forvitring som systemkritisk redskab tager til, men ikke desto mindre stadigvæk forsøges udfoldet af som oftest relativt marginaliserede aktører, hvad den amerikanske kunstner Gregory Sholette benævner "kunstens mørke stof".⁴

3 Som T.J. Clark skriver: "Og måske er det sandt, at der ikke kunne og kan være nogen modernisme uden den praktiske mulighed af en afslutning på den eksisterende kapitalisme." *Farewell to An Idea: Episodes from a History of Modernism* (New Haven: Yale University Press, 1999), p. 9.

4 Kunstens mørke stof betegner "alt det arbejde der udføres og cirkuleres i skyggen af den officielle kunstverden". Gregory Sholette: "Mørkt stof, aktivistisk kunst og modoffentlighedens sfære" ["Dark Matter, Activist Art and the

9/11 OG KAPITALISTISK REALISME

Med 9/11 blev behovet for at fortolke verden med henblik på at forandre den selvfølgelig igen voldsomt aktuelt. Al-Qaedas spektakulære terrorangreb på World Trade Center og Pentagon og ikke mindst den efterfølgende såkaldte 'krig mod terror', som USA lancerede, pressede kunstnere lige såvel som alle andre. Endnu en gang overlejlrede politiske begivenheder sig kunsten og tvang kunstnere til at overveje forholdet mellem kunstnerisk praksis og igangværende politiske udviklinger. USA's præsident Bush Juniors forsvar for den gældende postkoloniale verdensorden med ekstrem global og lokal ulighed tog form af statsterror og 'uendelig krig'. Pludselig viste neoliberalismen tænder og forvandlede sig til, hvad Retort kalder, "militariseret neoliberalisme", der ikke holdt sig tilbage for at indlede regulære angrebskrige og oprette hemmelige torturfængsler i forsøget på at sikre det amerikanske og vestlige borgerskabs velstand.⁵

For store dele af den globale samtidskunstinstitution betød de eksplosive politiske begivenheder dog tilsyneladende ikke rigtigt noget. Som den tysk-amerikanske kunsthistoriker Benjamin Buchloh skriver i det af ham redigerede krigsnummer af tidsskriftet *October*, var samtidskunsten kendetegnet ved "det tilsyneladende fravær af synlig modstand mod Irak-krigen".⁶ Det globale samtidskunstmarked og kunstinstitutionen fortsatte i hvert fald stort set, som om intet var hændt. Både glo-

---

Counter-Public Sphere", 2003], oversat af Morten Visby, in: Mikkel Bolt & Karin Hindsbo (red.): *City rumble. Kunst, intervention og kritisk offentlighed*, p. 200.

⁵ Retort: *Afflicted Power*, p. 72.

⁶ Benjamin Buchloh & Racher Churner: "Introduction", in: *October*, nr. 123, 2008, p. 3. Symptomatisk for denne tilstand havde selvsamme, meget toneangivende akademiske tidsskrift meget sjældent og ikke for dette temanummer behandlet eller diskuteret 'krigen mod terror' eller den krigsmodstand, der immervæk fandt sted på gaden eller i marginen af kunstinstitutionen.

balt og lokalt i Danmark boomed kunstmarkedet i årene frem til 2008, og samtidskunsten fungerede som en integral del af den neoliberale finansboble, der voksede eksponentielt i denne periode. Rigtig mange samtidskunstværker gik for enorme summer, og salgbare formater og genrer var legio. De temaer og stile, der satte dagsordenen på galleriscenerne i New York, London og København, fremstod i bedste fald fjernt fra de stormfulde eskalerende politiske begivenheder, der fandt sted samtidigt i Mellemøsten og Afghanistan, men også i USA, Storbritannien og Danmark, hvor lovsikrede rettigheder kom under voldsomt pres. I værste fald var denne kunst det kulturelle udtryk for og legitimation af en i tiltagende grad aggressiv og krigerisk senkapitalisme, hvad den engelske kulturkritiker Mark Fischer kalder "kapitalistisk realisme".⁷

Konfronteret med 9/11 og de efterfølgende krige fremstod den faktisk eksisterende kunstverden som indforstået med og svært integreret i det neoliberale kompleks af stats- og finansmagt, som i et forsøg på at styre verdensøkonomiens brutale grådighed opdagede merværdi, rekoloniserede Afghanistan og Irak og knægtede borgerrettigheder 'derhjemme'. Marcuse og Debords analyser af kunstens stadig tættere sammensmeltning med kapitalen og den etablerede smag syntes endnu en gang at være ganske adækvate, og kontrasten mellem den relativt omfattende mobilisering af kunstverdenen i New York sidst i 1960'erne mod Vietnam-krigen og fraværet af noget sådant konfronteret med invasionerne i Afghanistan den 7. oktober 2001 og Irak den 20. marts 2003 var skærende. Der var tilsyneladende masser af penge i omløb, så der var ikke rigtig grund til bekymring. Alt gik jo godt.

---

⁷ Mark Fisher: *Capitalist Realism: Is there no Alternative?* (London: Zero Books, 2009).

Kontrasten til reaktionerne på Vietnam-krigen har været ganske slående. Selvom der gik tid, før der skete en større mobilisering af kunstnere i USA og andre steder sidst i 1960'erne, lykkedes det grupper som den New York-baserede Art Workers' Coalition at stable relativt omfattende protestaktioner på benene, hvor kunstmuseer som MOMA og Guggenheim blev blokeret og tvunget til at holde lukket i solidaritet med demonstrationer og strejker mod Vietnam-krigen. Før det havde der været enkeltstående begivenheder som annoncen i *New York Times* "End Your Silence" i 1965 initieret af maleren Rudolf Baranik og "Angry Art: Anti-War Happening" i 1967 arrangeret af Baranik i samarbejde med maleren Leon Golub og kritikere Barbara Rose og Max Kozloff, et ugelangt program med protestmøder, udstillinger og digtoplæsninger vendt mod krigen. Det var dog først, da Art Workers' Coalition blev oprettet i 1969, at en større mængde kunstnere og kritikere i USA mere konsekvent og vedvarende lagde afstand til Vietnam-krigen og solidariserede sig med og knyttede forbindelse til den samtidige borgerrettighedsbevægelse. Den løst sammensatte koalition stod i årene 1969, 1970 og 1971 bag en lang række forskellige aktioner, der udover de førnævnte aktioner rettet mod kunstmuseer, indbefattede at presse museer til at inkludere kunstnere i bestyrelsen, at afkræve regeringen udvidede velfærdsrettigheder til kunstnere og at offentliggøre dokumenter, som synliggjorde museernes bestyrelsesmedlemmers økonomiske interesser i krigen i Sydøstasien.⁸ Den form for

8 For en præsentation af Vietnam-krigen i amerikansk billedkunst, se Lucy Lippard: *A Different War. Vietnam in Art* (Washington: Whatcom Museum of History and Art & Real Comet Press, 1990). For en analyse af politiseringen af kunsten i perioden i USA, se Mikkel Bolt: "Institutionskritik, krigsmodstand og autonomi. Politiseringstendenser i 1960'ernes amerikanske billedkunst", in: *Agora*, nr. 3, 2006, pp. 137-168.

samlede aktioner har det været småt med i forbindelse med invasionerne i Afghanistan og Irak.

Historisk kritik og dissens har der altså ikke været meget af. I stedet har samtidskunsten i 00'erne for det meste fungeret som en eksklusiv forbrugssfære for dem med friværdier, der kunne leve det fede liv og smutte forbi Miami, Basel, Venedig eller bare Valby. I Danmark havde en række yngre billedkunstnere travlt med at udsmykke kronprinsens palæ på Amalienborg med designkunst og enfoldige humanistiske malerier fra krigen i Afghanistan og genoplivede dermed en art grotesk feudal kendis-hofkunst på et tidspunkt, hvor Danmark var en krigsførende nation og deltog i militære aktioner, hvor mere end en million irakere og afghanere mistede livet. At male to eksploderende danske soldater og en palme på Amalienborg var nogenlunde ligeså grotesk og tom en gestus, som da celebrity-stjernen Paris Hilton fandt på at kaste sig over velgørenhed.

BILLEDKUNST SOM KRIGSMODSTAND

Selvom der i kunstverdenen generelt ikke blev manifesteret noget dybfølt behov for at reagere på begivenhederne, og der slet ikke har været større, mere samlede manifestationer som mod Vietnam-krigen sidst i 1960'erne, har der selvfølgelig været undtagelser og forsøg på at bruge kunstens rum til protest mod 'krigen mod terror' og de igangværende angrebskrige.⁹ Udstillinger som "Memorial to the Iraq War" på ICA i 2007 og "System Error: War is a Force that gives Us Meaning" i Palazzo delle Papesse i Siena samme år forsøgte eksempelvis

9 For en grundig gennemgang af disse undtagelser i den New York-baserede samtidskunst, se Magdalena Kröner: "Political Landscape. Eine Ortsbeschreibung", in: *Kunstforum*, nr. 189, 2008, pp. 43-83.

at adressere krigen og benytte kunstrummet som scene for en diskussion af den accelererede politiske krisetilstand. Mens udstillingen på ICA havde omdrejningspunkt i Irak-krigen og bestod af 25 samtidskunstneres monumentprojekter over den stadigvæk igangværende krig, der fokuserede Naeem Mohaiemens "System Error" på krigen som en psykisk tilstand og inkluderede tegneserier, pressefotografi og elektronisk musik i et forsøg på at kortlægge krig som et altid tilstedeværende ubevidst begær. Herhjemme har der også været enkelte forsøg på at forholde sig eksplicit til krigen og imperiets forsøg på at uddrive sine iboende dæmoner, de mest interessante har uden tvivl været Das Beckwerks længerevarende "Demokrati"-projekt, hvor det identitetsopløste, men hjemsogte Das Beckwerk forlod scenerummet, vandrede rundt i undtagelsestilstanden og på bedste dada-maner identificerede sig med det udfarende imperium og dets stormagtdrømme, og Jakob Jakobsens udstilling "Billed Politik" på Overgaden i 2009, som i tragedieform præsenterede en situationistisk-inspireret analyse af de igangværende symbolpolitiske konflikter og dets geopolitiske og økonomiske aspekter på Nørrebro, i Sandholmlejren og i Palæstina. Nævnes bør også gruppen AW's bidrag til udstillingen "Iraq: A Borrowed Kettle" på udstillingsstedet Goloss, der tog udgangspunkt i gruppemedlemmernes asylpolitiske engagement i Kirke Asyl og med en særegen blanding af politisk-eksistentiel skrøbelighed og præcis ready-made-æstetik tematiserede Irak-krigens tilstedeværelse i Danmark i form af traumatisering af såvel soldater, fredsaktivister som flygtninge.

Et af de mere interessante internationale eksempler på en ganske håndfast brug af kunstrummet som sted for krigsmodstand var Retort-kollektivets bidrag til Sevilla-Biennalen i 2006 "The Unhomely: Phantom Scenes in the Global Society"

kurateret af den nigerianske kurator Okwui Enwezor.¹⁰ Her fik vreden frit løb. Installationen "Afflicted Powers", som var placeret i et af de første rum i det tidligere kloster nu kunsten-center Centro de Arte Contemporáneo, Monestario de la Cartuja, bestod af en filmprojektion, to pamfletter og Milton-citater på monitorer. De to pamfletter "Neither Their War Nor Their Peace", skrevet og distribueret til antikrigsdemonstrationer i San Francisco i februar 2003, og "All Quiet on the Eastern Front", forfattet under bombningerne af Libanon i august 2006 og distribueret over nettet og som tekst i *New Left Review*, var tapetseret på to vægge i et kakkelagtigt orange og gråbrunt mønster og en stak lagt midt i rummet som handouts på engelsk og spansk, de besøgende kunne tage med. På endevæggen var der projiceret en knap seks minutter lang film, som begynder med sort skærm og lyden af regn og tordennejr, hvorefter der kommer grynede sort/hvide billeder frem fra demonstrationer mod Franco i 1930'erne under den spanske borgerkrig, som langsomt fader over i optagelser af de millionstore demonstrationer, der fandt sted verden over, mod den forestående invasion af Irak. Billederne fra 1930'erne og i dag fader ind og ud over hinanden, og filmen igennem er der som oftest flere lag billeder samtidigt. Lyden af regn suppleres nu med real-lyd fra demonstrationerne, hvor syngende og trommende demonstranter marcherer med et banner med Picassos "Guernica", der oprindeligt indgik som element i den span-

10 Retort er en løst struktureret post-situationistisk-luddistisk diskussionsgruppe bestående af omkring 40 akademikere, aktivister, forfattere og kunstnere bosiddende i og omkring San Francisco. Videnskabshistorikeren Iain Boal, Victor Serge-oversætteren James Brook, kunsthistorikeren T.J. Clark, advokaten Joseph Mathews, litteraturhistorikeren Franco Moretti, kunsthistorikeren Anne Wagner, geografen Michael Watts og billedkunstneren Gail Wight var med til at planlægge installationen i Sevilla.

ske republiks pavillon på Verdensudstillingen i Paris i 1937 og skildrer bombardementet af en baskisk landsby med fragmenterede dyre- og menneskeformer i et sønderbombet eksteriør. Herefter klippes der fra demonstranternes banner til Picassos ikoniske antikrigsmaleri, der fungerer som en art forgrund – krigsbillederne dukker op *bagved* de deformerede dyre- og menneskefigurer i “Guernica” – for en række projektioner af luftangreb fra den spanske borgerkrig og bombardementet af Guernica over Anden Verdenskrigs blitzkrig, Vietnam-krigen og frem til i dag og krigene i Afghanistan, Irak og Libanon. Napalmbomber der falder i Vietnams skove, en irakisk nattehimmel oplyst af bombardementer og døde libanesiske børn svøbt i plastik efter israelske flyangreb i juli 2006 toner frem bag Picassos brølende hestehoved, kvinden der strækker armene mod himlen med et skrig, og de afrevne menneskedele. Nederst i billedet bag “Guernica” er der gennem hele sekvensen flammer, der slikker op af maleriet. Fortidens og nutidens rædsler glider sammen i et mareridtsbillede af krig og destruktion. I denne sekvens, hvor “Guernica” gradvist opløses i krig og flammer, består lydsporet kun af regn, torden og lyden af skud, demonstrationernes sange og opråb er forsvundet. Krigsbillederne afløses af en kort optagelse af et passagerfly, som mod en blå himmel lander på en landingsbane. Hermed bringes krigen hjem, og der peges på beskuerens deltagelse i den aktuelle krigsøkonomi. Vi er alle på den ene eller anden måde involveret i krigene, uanset om vi vil det eller ej. Passagerflyet vil altid være et (tidligere) kampfly. Og når vi tager flyet på ferie, holder vi gang i de imperialistiske oliekrige. Så klippes der til et fotografi af døde børnekroppe interimistisk svøbt i plastik efter den israelske hærs bombardement af Qana i Libanon i juli 2006. Til sidst fader “Guernica” væk og afløses

af en mørk nattehimmel sporadisk oplyst af lyn og/eller eksplosioner. Over for projektionen på hver side af døråbningen hang der to LED-skærme, hvorpå der kørte et citat fra Miltons *Paradise Lost*: “Og samle vor nedslagne hær på ny, / og rådslå om, hvorledes vi kan bedst / angribe fjenden, bøde på vort tab / og rejse os fra dette tunge slag, / og se, hvad kraft vi kan finde i håb, / om ikke mod i et fortvivlet sind!”¹¹

Installationen var kendetegnet ved en gennemgående dystertone. Nutiden står i rædselens tegn, modernitet er lig med massedød. Som der står i den ene pamflet: “Vi har ikke ord, der kan beskrive samtidens rædsler og de spøgelsesagtige kroppe, der er synlige gennem plastikindpakningen. Ingen ord for de fortvivlede og opstemte ansigter på tv-skærmen, ansigter med had og vanvid og dedikation til døden, ansigter der har den sandhed, der ligger i ‘collateral damage’, udspillet for sig som videoklip på mobiltelefonen, endnu inden lyden af dronen har fortonet sig.”

Endevæggens filmprojektion skaber en forbindelse mellem den antifascistiske kamp i 1930'erne og modstanden mod Irak-krigen i dag. Picassos “Guernica” spiller en central rolle i filmen som udtryk for den vold og rædsel, statsterror fra luften forårsager dengang som nu. Ud af den blå luft materialiserer der sig en hidtil uset industrialiseret massedød. Fra Spanien til Irak og tilbage igen. Derfor taler Picassos monument stadigvæk til nutiden, og med Retorts installation vender Picassos maleri tilbage til Spanien som element i en kritik af den moderne nationalstats terroristiske virksomhed og fortsætter sit liv som udtryk for kunstnerisk modstand mod statsterror. Fra den spanske pavillon i 1936 til gadedemonstrationer i San

¹¹ John Milton: *Det tabte paradys* [*Paradise Lost*, 1667], oversat af Uffe Birkedal (København: Vangsgaard, 2008), p. 7.

Francisco i 2003 til en kunstbiennale i Sevilla i 2006. Brugen af Picassos "Guernica" henviser naturligvis også til den bizarre seance i februar 2003, hvor talsmænd fra den amerikanske regering fik FN til at skjule den vægtæppeudgave af "Guernica", som hænger i forhallen til FN-bygningen i New York. "Guernica" var ikke en passende baggrund for den daværende amerikanske udenrigsminister Colin Powells erklæringer om USA's kommende invasion af Irak, forklarede FN-embedsmænd på USA's vegne.¹² Behovet for at kontrollere den symbolske produktions virkemidler sagde det hele og bekræftede den situationistiske analyse af, hvorledes politik er blevet til billedpolitik, og staten derfor panisk forsøger at kontrollere enhver detalje. Den er selv underlagt de billedpolitiske vilkår, derfor betyder det noget, hvad der vises på skærmene.

Pamfletternes titler henviser ligeledes til mellemkrigstiden. "Neither Their War Nor Their Peace" ("Ni de votre guerre, ni de votre paix") er hentet hos de franske surrealistere, som i 1938 skrev en pamflet med denne titel vendt mod folkefrontsregeringen og dens passivitet over for Francos fremmarch i Spanien. "All Quiet on the Eastern Front" (*Im Western nichts Neues*) er en fordrejning af titlen på Erich Maria Remarques roman fra 1929 om de rædsler, som tyske soldater gennemlevede ved fronten i Første Verdenskrig, og da de kom tilbage fra fronten. Henvisningerne og brugen af "Guernica" skaber et dialektisk billede i Benjaminsk forstand, hvor fortiden kaster lys over nutiden i et farefuldt øjeblik.¹³ Som Walter Benjamin skriver, toner fortidens ofre frem fra historiens dyb og kræver udfri-

¹² Betsy Pisik: "The Picasso Cover-Up", in: *Washington Times*, 3. februar 2003.

¹³ Walter Benjamin: "Om historiebegrebet" ["Über den Begriff der Geschichte", 1939], oversat af Peter Madsen, in: idem: *Kulturkritiske essays* (København: Gyldendal, 1998), p. 161.

else, fylder øjeblikket med potens, med et revolutionært potentiale og vrister det fri fra modernitetens fremadskridende kontinuitet og den primitive akkumulations evige genkomst som plyndring og krig. Sådanne billeder kanaliserer de besejredes vrede og transformerer den til mod og modstandskraft. Nutidens kampe og fortidens uindfriede gæld bringes i forbindelse. Nutiden er som besat af fortiden, og krisen er svanger med andre perspektiver. USA's militære aktioner i Irak i det nye årtusinde er forbundet med nazismens angrebskrige i 1940'erne, begge er de eksempler på statens terror, hvor nationalstaten erklærer undtagelsestilstand og tager kontrol over videnskab og økonomi og bruger alle forhåndenværende teknisk-instrumentelle kapaciteter til indfrielse af brutale politisk-økonomiske mål.

Retorts installation "Afflicted Powers" kan læses som et forsøg på gennem kunst at udfordre den dominerende magt og dens potente kombination af voldsom militær kraft og 24 timers iscenesat skuespil og frygtpolitik, men uden at gøre sig nogen illusioner om, at en installation alene kan besejre den. Derfor peger installationen også tilbage på antikrigsmodstanden ude på gaden og fremmaner konturerne af et (komende) kollektivt subjekt, der afviser den herskende ordens krig såvel som dens fred. I pamfletten fra 2003 står der: "Det bedste, vi kan tilbyde, er negativ visdom til kammerater i en mørk og forvirrende tid. Svaret på krig er ikke fred. 'Krig er statens sundhed,' som Randolph Bourne uudsletteligt formulerede det, men det gælder også den fred, som staten iscenesætter for os, kirkegårdens fred, sanktionernes og inddæmningspolitikens fred, fredsprocessens fred (en fotomulighed på plænen foran det Hvide Hus samt kamphelikoptere og bulldozere i Jenin), et årti med irakiske døde, som er usynlige på vores

tv-skærme. Hverken deres krig eller deres fred skal være vores slogan.”

Installationen i Sevilla er en rumlig iscenesættelse af denne “negative visdom”, en pamflet udfoldet som kunstværk, hvor Retort både peger på eksistensen – hvor kortvarig og hvor lidt effektiv den end var – af et kritisk kollektivt subjekt og afviser falske håb og fokuserer på krigsmodstandens faktiske nederlag, det forhold at de enorme demonstrationer mod krigen i Irak overalt i verden ikke fik nogen effekt på de politiske beslutninger. Filmprojektioner peger på den lukning af en politisk offentlighed, der fandt sted med 9/11 og ‘krigen mod terror’. I filmen overdøves det kollektive subjekt af krigsmaskinen, som tilsidesætter den offentlige mening og så at sige stikker ild til det hele i forsøget på at forlænge kapitalens umættelige profitmaksimeringsbehov. Virvaret af stemmer, rytmer og bannere i filmens begyndelse er for Retort en offentlighed, der kunne have eksisteret, men som blev knægtet og erstattet af en billedøkonomi i kapitalens tjeneste udrustet med enorm militær magt. Derfor er der også en vis bogstavelighed over foretagendet. Hinsides mediernes følgagtige dækning af krigen i Afghanistan, Irak og Libanon vil Retort synliggøre og vise ofrenes sandhed. De eksisterer faktisk og lader sig ikke afvise med henvisning til kunstens komplekse formelle spil og referenternes uendelige forskydning. Retort går derfor ikke primært efter æstetiske subtiliteter, men efter effekt. Den historiske situation presser sig på. Den kapitalistiske modernitets barbari skal afvises.

Hinsides illusioner om kunstrummets autonomi og ubegrænsede frihed forholder Retort sig derfor håndfast og ‘gammel-dags avantgarde-modernistisk’ til sagen; i forlængelse af projekter som Situationistisk Internationales “Destruktion

af RSG-6” fra 1963 er der således mindre fokus på æstetiske delikatesser og mere fokus på politisk analyse og synliggørelse.¹⁴ Det er kluntet installationskunst som hidsig protestform og propagandaredskab for en arrig, dystert og desillusioneret krigsmodstand og antikapitalistisk analyse.

NEGATIV KRIGSÆSTETIK

Hvor Retort i “Afflicted Powers” benytter sig af et meget tydeligt eller plumpt greb, hvor de håner staten og viser krigens gru med en overflod af billeder, dér vælger den chilenskfødte New York-baserede kunstner Alfredo Jaar, der i en årrække har skabt værker, der tematiserer sociale og politiske konflikter som folkemordet i Rwanda i 1994, at afvise billeder i det hele taget i “Lament of the Images”, der indgik i Okwui Enwezors Documenta XI i Kassel i 2002. Installationen består af to rum adskilt af en lang gang. I det første rum, som er helt mørkt, hænger der tre hvidt glødende tekster, der udgør det eneste lys i lokalet. Den første tekst beskriver Nelson Mandelas løsladelse i 1990 efter 28 år i fangenskab på Robben Island, hvor fotografier fra hele verden var til stede og forevige begivenheden, hvor Mandela træder ud af fængslet, blændes af dagslyset og misser med øjnene. På ingen af fotografierne af Mandela græder han, da han havde mistet evnen til at græde, mens han arbejdede i et kalkstenbrud på øen under sit fangenskab. Den næste tekst forklarer, at Bill Gates vil begrave en stor fotografisamling, 17 millioner historiske fotografier, inklusive nogle af Mandelas frigivelse, som han vil digitalisere i løbet af de næste 40 år og derefter sælge på nettet, i en 220 fod dyb utilgængelig

14 For en analyse af “Destruktion af RSG-6”, se Mikkel Bolt: *Den sidste avantgarde. Situationistisk Internationale hinsides kunst og politik*, pp. 309-381.

mine i Pennsylvania. Gates ejer rettighederne til 65 millioner billeder, som han planlægger at begrave. Af den sidste tekst fremgår det, at det amerikanske forsvarsministerium før invasionen af Afghanistan den 7. oktober 2001 købte rettighederne til alle satellitbilleder fra Afghanistan og omkringliggende lande, således at nyhedsmedier ikke havde adgang til nogen som helst billeder, andre end dem som forsvaret stillede til rådighed eller arkivbilleder. Efter at have læst de tre tekster går beskueren ad en helt mørk, smal gang og kommer ind i et rum med et voldsomt skarpt hvidt lys fra en stor lysskærm, der et kort øjeblik blænder beskueren. Beskueren står foran den tomme hvide skærm uden nogen billeder at se.

Som den amerikanske visualitetsteoretiker Johanna Drucker skriver i "Making Space: Image Events in an Extreme State", er Jaars installation en kritik af den billedstyring, der kendetegner det moderne kapitalistiske samfund.¹⁵ Tekststykkerne om Gates og det amerikanske forsvarsministerium peger begge direkte på den intense kontrol, der finder sted, hvor stater og virksomheder køber rettighederne til billeder og derefter enten sælger dem videre eller tilbageholder dem, holder dem hemmelige og gør dem usynlige. Her er der tale om politisk og politisk-økonomisk motiveret styring af de tilgængelige billeder. Den første tekst stiller spørgsmålstegn ved billedets evne til i det hele taget at gengive en begivenhed og repræsentere den i al dens kompleksitet.

"Lament of the Images" peger på beskuerens blindhed; at der er en masse ting, som er usynlige, som vi ikke kan se, og som billeder ikke kan gengive. De vigtige og sande billeder

¹⁵ Johanna Drucker: "Making Space: Image Events in an Extreme State", in: *Cultural Politics*, vol. 4, nr. 1, 2008, pp. 25-46.

findes ikke, de tilbageholdes, begravnes eller kan bare ikke fastholdes med et foto. I stedet for at forsøge at vise de usynlige billeder tømmer Jaar derfor kunstrummet for billeder og konfronterer beskueren med en blank hvid skærm, der tvinger beskueren til at lukke øjnene for et øjeblik. Lyset synliggør ikke, men skjuler. Der er ikke noget at se. Som den amerikanske kunsthistoriker Abigail Solomon-Godeau skriver, "mimer installationen fysisk Mandela og de andre fangers oplevelse i stenbruddet".¹⁶ Vi har at gøre med en negativ repræsentation i Theodor W. Adornos forstand, hvor en traumatisk historisk begivenhed fremmanes og præsenteres indirekte.¹⁷ I modsætning til den dominerende negative repræsentationsæstetik hos eksempelvis Daniel Libeskind, Anselm Kiefer og andre kædes den imidlertid hos Jaar sammen med igangværende politiske konflikter, dog uden at den kapitalistiske produktionsmådes vold direkte ekspliciteres.

Der sørges over de fraværende billeder, som titlen angiver. Billederne er væk, begravet af verdens rigeste mand eller gemt af staten som led i en billedpolitisk og militær operation. Det var tilfældet med Afghanistan og i endnu højere grad med Irak. Der eksisterer i dag en egentlig global billedoffentlighed, hvor billeder kan cirkulere globalt og fortolkes i en række lokale kontekster, der nødvendiggør, at staten intensiverer sin kontrol med billederne. Der er store såvel økonomiske som politiske interesser på spil, og ikke blot staten, men også politiske og religiøse grupper og multinationale firmaer forsøger

¹⁶ Abigail Solomon-Godeau: "Lament of the Images: Alfredo Jaar and the Ethics of Representation", in: *Aperture*, nr. 181, 2005, p. 42.

¹⁷ Jf. Theodor W. Adorno: "Forsøg på at forstå *Slutspil*" ["Versuch, das *Endspiel* zu verstehen", 1961], oversat af Frederik Tygstrup, in: Peter Madsen & Helge Rønning (red.): *Litteratur og modernitet* (København: Tiderne Skifter, 1991), pp. 226-260.

at besidde, styre og kontrollere billederne. Jaar tvivler derfor på billedets evne til at bære vidnesbyrd. Det nytter ikke at sætte sin lid til billedets afslørende potentiale. Dels holdes billederne tilbage, forbliver i lukkede kredsløb, dels opfanger de ikke det væsentlige. Vi kan ikke stole på de billeder, vi får at se, og det hjælper ikke at bringe afslørende billeder frem, da de blot bekræfter det visuelle bombardement, der gør det umuligt at orientere sig og evaluere de cirkulerende repræsentationer, hvad enten de cirkulerer som pressebillede eller som kunstværker. Begge tenderer de til at være blot en form for røgslør.

Billedkontrollen er særligt tydelig i forbindelse med militære operationer, som det ene af Jaars eksempler også viser. Det amerikanske militær har forsøgt at udøve en hidtil uset kontrol med billeder fra slagmarken i Afghanistan og Irak, og de billeder, der er blevet cirkuleret, har tenderet til at have en særlig karakter, der reelt gør krigen usynlig. Selvom nye lettilgængelige billedteknologier har gjort det muligt for menige soldater i felten at tage fotografier og på den måde fungere som en art (amatør)krigsfotografer, så er det sjældent, at de fotografier, der kommer frem, viser ret meget. Selvfølgelig sker det. Det er fotografierne fra Abu Ghraib-fængslet i Baghdad et vidnesbyrd om. Her mishandlede amerikanske soldater irakiske fanger og tog billeder af det. Fotografierne fra fængslet er selvfølgelig et eksempel på, at militærets kontrol med billeder ikke altid er effektiv. Det er dog snarere undtagelsen end reglen, at militæret ikke bestemmer, hvilke billeder der skal tages og cirkuleres. Som den amerikanske krigsfotograf Zorian Miller forklarer i et interview, gør militæret det næsten umuligt at vise, hvad han kalder "krigens virkelighed".¹⁸ Millers eksem-

18 Nils Thomsen: "Krigen uden ansigt" (interview med Zorah Miller), in: *Politiken*, 6. september 2008.

pel er de ganske få billeder, der har cirkuleret af de mere end 4.500 amerikanske soldater, der er blevet dræbt i Irak. Der er da heller ikke tvivl om, at forholdet mellem militær og presse er blevet særdeles tæt. Den irske journalist Alexander Cockburn afslørede allerede i 2000, at den amerikanske tv-station CNN havde ansat en håndfuld medarbejdere, der samtidig var en del af det psykologiske forskningsteam på den amerikanske kaserne Fort Bragg.¹⁹

Ud over kontrollen med medierne forsøger militæret også at styre den enkelte soldats billedproduktion. Med udgangspunkt i læren fra Vietnam-krigen, hvor den hjemlige offentlighed langsomt lod sig mobilisere til en omfattende krigsmodstand bl.a. takket være billeder af døde amerikanske soldater, forbød den daværende forsvarsminister Donald Rumsfeld i 2004 mobiltelefoner med kamera, efter at der havde cirkuleret fotos af kister svøbt i *Stars and Stripes* med døde amerikanske soldater.²⁰ Samtidig har det amerikanske militær blokeret for al adgang til internetsider som YouTube og MySpace fra hærens computere. I stedet tilbydes soldaterne mulighed for at uploade billeder på hærens egne hjemmesider, og hæren har samtidig oprettet sin egen side på YouTube med videoer fra Irak.²¹

19 Alexander Cockburn: "CNN and Psyops", in: *Counterpunch*, 26. marts 2000, online på <http://www.counterpunch.org/cnnpsyops.html>

20 For en kritisk analyse af de amerikanske mediers rolle i formidlingen af Vietnam-krigen, se Daniel Hallin: *The Uncensored War: The Media and Vietnam* (Oxford: Oxford University Press, 1986). Ifølge Hallin forstod stort set alle større mainstream-medier sig i krigens begyndelse mindre som reportere og mere som patrioter.

21 Patrick Jackson: "Controlling the Bandwidth of War", in: *BBC News*, 15. maj 2007, online på: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/6657309.stm> og Laura Smith-Sparks: "US Military takes Iraq War to YouTube", in: *BBC News*, 14. maj 2007, online på: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/6639401.stm>

Af denne udvikling drager Jaar den konklusion, at billedet som sandhedsvidne i dag er ved at forsvinde. Derfor skal kunsten være billeddannende på en anden måde. Det er ikke længere relevant at finde de såkaldt ikke-spektakulære billeder, de fotografiske vidnesbyrd vil blot indgå i billedkredsløbet. Splittet mellem på den ene side ønsket om at vise krigens tragiske effekter og på den anden side erkendelsen, at repræsentation ikke er i stand til at indfange begivenheden i dens kompleksitet. Det er denne spænding, Jaar forsøger at lade komme til udtryk i sin både radikalt billedtomme og billeddannende installation, der selvrefleksivt peger på billedets utroværdighed eller fravær, sørger over det fraværende modbillede og tvivler på kunstens kritiske evne. Efter i en årrække selv at have bearbejdet massebordet i Rwanda tvivler Jaar på billedet og på kunsten. Når regeringer konsekvent bare lyver, bliver kunstens evne til at skabe fiktioner ligeegyldig. Kunsten kan forsøge at håne statsmagten for at være kynisk, demagogisk og morderisk, men kunstens hån er ineffektiv konfronteret med løgneren, torturen og udryddelsen. Billeder af lidelserne betyder ikke længere noget. De glider friktionsløst ind i mediernes billedbombardement eller forsvinder takket være statens manipulation. Som Jaar udtaler, "jeg mener, vi har mistet evnen til at se og blive bevæget af billeder."²²

Billedet er ikke længere en objektiv og neutral præsentation af facts. Derfor er der heller ikke nogen autoritativ politisk position til stede i Jaars installation, der baserer sine ytringer på bevisets uomtvistelige sandhedsværdi, som det er tilfældet i Retorts "Afflicted Powers". I "Lament of the Images" appel-

22 Alfredo Jaar i interview med Pat Binder, 2002: citeret fra Solomon-Godeau: "The Lament of the Images", p. 42.

leres der til gengæld til beskuerens fortolkningsevne, og der stilles spørgsmålstegn ved repræsentationens entydighed. Jaar viser, at virkeligheden er noget, der produceres, mere end det er et faktum, der skal forstås. Det betyder på ingen måde, at der sker en flugt ud i en fantasiverden løsrevet fra en politisk virkelighed, men at usikkerheden er konstitutiv og udgangspunktet for enhver kommende billeddannelse, der trods mediernes allestedsnærværende letlæselige tegn. En art svag og defensiv billedpolitik, der ikke desto mindre formår at afvise.

EKSODUS

Jaar og Retort bruger på hver sin meget forskellige måde kunstrummets relative autonomi til at reflektere over og kritisere nutidens krige og kriser. Det er imidlertid spørgsmålet, hvad gallerirummet og kunstinstitutionen kan tilbyde i den nuværende situation. Små begrænsede effekter er selvfølgelig også på sin plads, især nu. Alle modbilleder tæller. Men det meste samtidskunst bekræfter mere end udfordrer skuespillet og frygtpolitikken. Og det er derfor vigtigt at afvise alle de udbredte illusioner om kunstens indløsende potentialer. Forestillingen om den autonome kunsts evne til at overvinde barbari og forædle os har altid været stærkt overdrevet, som den amerikanske homoteoretiker Leo Bersani skriver i *The Culture of Redemption*.²³ Det betyder selvfølgelig ikke, at vi skal opgive alt håb, og at kunst ikke kan spille en rolle som en art systemkritik. At der i kunsten ikke kan produceres modbilleder. Det viser historien om avantgarderne, at der kan. Men avantgarderne peger også på nødvendigheden af at agere kritisk i forhold til kunstinstitutionen, hvis kunstens socialt revolu-

23 Leo Bersani: *The Culture of Redemption* (Cambridge, MA & London: Harvard University Press, 1990).

tionære potentiale skal indfris, og hvis der skal produceres billeder mod eksempelvis statsterror, frygtpolitik og racistisk eksklusion. Såvel Jaars negative præsentation som Retorts håndfaste propaganda er eksempler på, at kunststrømmen stadigvæk kan fungere som sted for produktion og præsentation af modbilleder. Det er heldigvis stadigvæk muligt at agere kritisk i kunstinstitutionen og sørge over den fortsatte vold, som Jaar gør det, eller gennemføre en art Brechtiansk omfunktionalisering, som Retort gør det, men det er nok i højere grad udenfor, at en kreativ systemkritisk og antikapitalistisk praksis er mulig. Det er formodentlig snarere som dimension i en bredere antikapitalistisk kamp, at de, der engang var kunstnere, kan bidrage til at frembringe en anden verden. Retort peger selv i den retning med deres installation, hvor kunst blot er et medium blandt flere andre som aktioner på gaden, bøger og pamfletter. Erfaringerne fra 1960'erne protestkunst, 1980'ernes AIDS-aktivisme og de mørkere dele af alterglobaliseringsbevægelsen kan være udgangspunktet for en sådan kreativ praksis uden for kunstens hellige haller. Modbillederne produceres nemlig i dag sjældent i kunsten. I stedet er det fotografierne fra Abu Ghraib og videoerne fra WikiLeaks, der forskubber magtbalancen og truer med at miskreditere nationalstaten og svække dens greb om befolkningen. Terrorangrebet den 11. september i 2001 er et andet udtryk for denne udvikling, hvor magten over billeder er næsten altafgørende. Det kunne gøre kunsten til en særligt privilegeret social sfære, hvor der produceres kreativ dissens, men det er ikke tilfældet. Kunsten er yderst sjældent det sted, hvor denne kamp udspiller sig, og hvor modbillederne produceres. Marx havde ret: De afgørende satsninger kommer til at finde sted udenfor.

KONTROLSAMFUND OG KANONBÅDSDIPLOMATI

“Jeg stod på en bakke, da så jeg det gamle nærme sig, men det kom som det nye.”¹

Bertolt Brecht

For tyve år siden udgave Gilles Deleuze den blot fem sider lange artikel “Postscriptum om kontrolsamfundet” i det franske tidsskrift *L'autre journal*, der blev redigeret af forfatteren Michel Butel. Deleuzes korte tekst er en analyse af fremkomsten af, hvad han kalder kontrolsamfundet, der ifølge Deleuze er i færd med at overlejlre sig det disciplinære samfund. “Vi er på vej ind i kontrolsamfundet, der ikke længere fungerer ved hjælp af indespærring, men ved hjælp af fortsat kontrol og øjeblikkelig kommunikation.”² Deleuzes tekst beskriver, hvorledes det moderne disciplinære samfunds institutioner forvitrer, går i opløsning og erstattes af en ny type kontrol, der ikke længere er forankret i disse institutioner, men er spredt ud over det sociale legeme. Som Deleuze formulerer det, erstattes det disciplinære samfunds furede rum af kontrolsamfundets glatte rum. Kontrol udøves nu virtuelt overalt og ikke længere blot i den disciplinære magts afgrænsede rum.

Deleuze skriver selv, at hans skitse om kontrolsamfundet bygger videre på Michel Foucaults efterhånden klassiske

1 Bertolt Brecht: “Parade des alten Neuen” [1939], in: idem: *Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Dritter Band: Gedichte I* (Frankfurt: Suhrkamp, 1997), p. 364.

2 Gilles Deleuze: “Kontrol og tilblivelse” [“Contrôle et devenir”, 1990], oversat af Karsten Gam Nielsen og Adam Diderichsen, in: idem: *Forhandlingerne 1972-1990 [Pourparlers 1972-1990, 1990]* (Frederiksberg: Det lille Forlag, 2006), p. 209.

arbejde om det disciplinære samfund i *Overvågning og straf. Fængslets fødsel*, der analyserede, hvorledes der i løbet af det 18. og det 19. århundrede skete en omstrukturering af de tidligere 'suveræne' samfund, hvor magten var koncentreret i samfundets top og blev udøvet over et territorium.³ Denne hierarkiske struktur blev på det tidspunkt afløst af en anden struktur, det disciplinære samfund, hvor det samfundsmæssige herredømme var forankret i apparater, der fabrikerede bestemte produktive subjekter og adfærdsmønstre. I dette samfund bevægede individerne sig fra ét lukket rum til et andet: fabrikken, familien, hospitalet, skolen og fængslet, hvor der skete en produktion og regulering af vaner og adfærd. Det disciplinære samfund var således en serie aflukkede rum, som producerede relativt stabile og klart afgrænsede former. Disse rum eller moderne institutioner havde hver deres subjektiveringslogik, hver deres måde at skabe subjektivitet på, i klasseværelset, på fabrikken og i hjemmet blev subjektivitet produceret på forskellige måder i overensstemmelse med distinktionen mellem normal og afvigende. Subjektet bevægede sig ifølge Foucault således gennem en række institutioner i det disciplinære samfund og blev formet af disse; blev reguleret, indrettet og afrettet.

Det disciplinære samfunds institutioner er imidlertid i krise, konstaterer Deleuze i sin tekst fra 1990. Institutionernes afgrænsede rum er blevet porøse og subjektproduktionen har antaget en ny form, den er blevet flydende, skriver Deleuze. Nu finder normaliseringen ikke længere sted i bestemte rum, men er hele tiden i gang direkte i subjekterne, der så at sige

3 Michel Foucault: *Overvågning og straf. Fængslets fødsel* [*Surveiller et punir. Naissance de la prison, 1975*], oversat af Mogens Chrom Jacobsen (Frederiksberg: Det lille Forlag, 2002).

aldrig slipper ud af de disciplinære normaliseringsapparater, altid er på arbejde, altid er under uddannelse, etc: "I disciplinærsamfundet begyndte man konstant forfra (fra skolen til kasernen, fra kasernen til fabrikken), hvorimod man i kontrolsamfundet aldrig er færdig med noget som helst. [...] Kontrollen er kortvarig og roterer hurtigt, men er også fortsat og ubegrænset, hvorimod disciplineringen var af lang varighed, uendelig og afbrudt."⁴ Cellen er afløst af bevægelse. Med kontrolsamfundet er magt nemlig blevet immanent i det sociale felt, den udøves direkte i og af subjekterne selv. Det disciplinære samfunds diskontinuerlige formgivning er således blevet afløst af kontrollens kontinuerlige modulering, skriver Deleuze. En slags selv-deformerende form, som hele tiden kan ændres fra det ene øjeblik til det næste. Et af Deleuzes eksempler: Hvor det disciplinære samfunds fabrik var kendetegnet ved en klart systematiseret grundløn og løntillæg, der er kontrolsamfundets virksomhed karakteriseret af kontinuerlig modulering af hver enkelt løn, der er "i tilstande af fortsat metastabilitet, som etableres via udfordringer, konkurrencer og samtaler, der er ekstremt komiske".⁵ Hvor fabriksarbejderen aldrig holdt op med at begynde det samme arbejde, der bliver man aldrig færdig med noget i virksomheden, alt bevæger sig, alt modulerer, såvel arbejdets indhold og mål som den ansattes kognitive evner. I kontrolsamfundet bliver individet *surfer*, en vedvarende opfinder involveret i "en stadig rivalitet".⁶

Deleuzes skitseagtige analyse af kontrolsamfundet har været dagsordensættende for diagnosticeringer af det postmoderne eller senkapitalistiske samfund og af den måde, der ud-

4 Gilles Deleuze: "Postscriptum om kontrolsamfundet" ["Post-scriptum sur les sociétés de contrôle", 1990], oversat af Karsten Gam Nielsen og Adam Diderichsen, in: idem: *Forhandlinger 1972-1990*, pp. 214-217.

5 Ibid., p. 214.

6 Ibid., p. 214.

øves kontrol og overvåges på. Deleuze havde i forlængelse af William S. Burroughs' syrede tekster om *soft machines* en nærmest intuitiv fornemmelse for de transformationer, kapitalen gennemgik i forhold til staten og det samfundsmæssige, og hans artikel har fungeret som udgangspunkt for en række forskellige kritiske analyser af forandringer af magtens organiseringsformer og de dertil knyttede subjekter. Deleuzes tekst har på den måde stået fadder til en særlig poststrukturalistisk og postmarxistisk samfundsanalyse af, hvorledes magten i løbet af det 20. århundrede er blevet stadigt mere decentral og ikke længere er knyttet til nemt lokaliserbare institutioner og ikke længere på nogen ligetil måde udøves af centralt placerede aktører, men snarere er spredt ud i uhyre komplekse strukturer og decentrale netværk, hvor det ikke kan lade sig gøre at finde tilbage til, hvad vi kan kalde magtens sted eller oprindelse. Denne type analyse var dominerende i store dele af den kritiske tænkning i 1990'erne, der for en stor dels vedkommende lagde afstand til mere traditionelle marxistiske eller historisk materialistiske analyser af det kapitalistiske samfund og dets fremmedgørende strukturer. Afviklingen af den historiske materialisme, der havde været i gang siden sidst i 1970'erne under betegnelser som begærsfilosofi, det postmoderne opbrud eller svag tænkning, var på mange måder et ubetinget fremskridt, da det lykkedes at komme af med de problematiske forestillinger om historisk udvikling og historiske lov-mæssigheder om end det i retrospektiv ser ud, som om dele af den postmoderne tænkning var kendetegnet ved en for stor tiltro til kapitalens evne til selvreform.⁷

7 Jf. Carsten Juhl: "Kombitekst om mangfoldighed og syntese i historie- og kunstteoriene", in: Jesper Egholm & Niels Lyngsøe (red.): *Mangfoldighed og syntese. Perspektiver i Michel Serres' filosofi* (København: Det kongelige danske Kunstakademi, 1998), pp. 140-177.

GLOBAL OVERVÅGNING OG DECENTRAL NETVÆRKS KAPITALISME

En hel række bøger og tekster har altså siden 1990 trukket tunge veksler på Deleuzes korte tekst og dens skitseagtige udpegning af udviklingstendenser hen imod en ny social figuration uden klart defineret centrum, men med en intens generaliseret overvågning. Den franske teoretiker og multimediekunstner Éric Sadins bog fra 2009 *Surveillance globale. Enquête sur les nouvelles formes de contrôle* er et eksempel på en Deleuze-inspireret kortlægning af den på én gang diffuse og intense overvågning, der finder sted i dag. Ifølge Sadin udgør ensemblet af overvågningsteknikker, der bl.a. inkluderer GPS, videoovervågning, biometri, RFID, databaser og 'sammenkobling', et "ubrudt kontinuum af overvågning", hvor sikkerhed, marketing og teknologi knyttes sammen på hidtil usete måder.⁸ For bare 20 år siden var sikkerhed og marketing relativt adskilt, i dag er de ifølge Sadin så forbundne, at de samme forbrugsdata kan bruges til begge formål. Der foregår en kontinuerlig og mere og mere intens indsamling af information med henblik på at definere stadigt mere individualiserede profiler med udgangspunkt i daglige handlinger som indkøb, medievalg, kommunikation og bevægelse. Den intuitive forestilling om marketing som den sociale kontrols instrument, som Deleuze præsenterede i sin tekst fra 1990, holder således stik ifølge Sadin. Den intense overvågning er ifølge Sadin muliggjort af en ekstremt accelereret teknologisk udvikling, hvor sofistikerede teknikker afløser hinanden i opkørt tempo, og et voldsomt aggressivt marked, hvor firmaer og mærker konkur-

8 Éric Sadin: *Surveillance globale. Enquête sur les nouvelles formes de contrôle* (Paris: Climats, 2009), p. 23.

rerer på verdensplan, og alle skal skabe et særligt forhold til den enkelte forbruger, der ikke længere er indlejret i traditionelle fællesskaber, men indgår i nye mere flygtige vare- og bildebårne sådanne. I modsætning til det disciplinære samfund er det ikke de afvigende, som er objekt for overvågning. Der indsamles information om alle, enhver gestus registreres, indgår i enorme databaser og bearbejdes i komplekse diagrammer, der forudsiger kommende handlinger, hvad enten de har at gøre med konsum eller lovovertredelser. Sadins analyse af de nye kontrolformer synes at bekræfte Deleuzes forslag om en bevægelse over i et nyt paradigme, hvor fængselstårnet er afløst af en altomfattende modulation, hvor den enkeltes position altid er registreret ved hjælp af elektroniske lænker af den ene eller anden slags.⁹

En af de mest betydningsfulde af de bøger, som har refereret til Deleuzes analyse, og som rækker ud over det mere begrænsede fokus på overvågning, er Michael Hardt og Antonio Negris *Empire*, som under stor opmærksomhed udkom i år 2000 som en hybrid mellem italiensk postarbejderisme, fransk poststrukturalisme og amerikansk litteraturteori.¹⁰ De to forfattere henviser eksplicit til Deleuzes kontrolsamfundstese i deres analyse af overgangen til en ny type suverænitæt, der transcenderer tidligere nationale aktører og modsætninger i en decentral transnational netværkskapitalisme, benævnt Imperiet. Ifølge Hardt og Negri har nationalstaten mistet sin centrale betydning, og i stedet er der blevet skabt et statsløst imperium, som eksisterer overalt og ingen steder. Denne nye globale suverænitæt har ingen territorial afgrænsning og fun-

⁹ Deleuze: "Postscriptum om kontrolsamfundet", p. 17.

¹⁰ Michael Hardt & Antonio Negri: *Imperiet*.

gerer som en decentral magtkonstellation, der kontinuerligt forvandler jorden til et glat rum af strømme og investeringer, hvor det ikke er muligt at skelne mellem det politiske, det økonomiske og det kulturelle. Fremkomsten af dette imperium har at gøre med udviklinger i kapitalismen. De kapitalistiske produktionsbetingelser har i dag ikke længere behov for tidligere tiders nationalstatssystem – i hvilket den geopolitiske konkurrence fandt sted og blev reguleret – for at fungere optimalt. I dag finder kapitalens profitmaksimering nemlig ikke længere kun sted på fabrikken og kan ikke måles i forhold til den enkelte arbejders arbejdstid. Produktionen er ifølge Hardt og Negri en del af selve livet, den finder sted som biopolitisk produktion, hvor menneskets kommunikative evner og sproget, men også kroppen og sanserne bliver umiddelbart produktive og skaber værdi. Hardt og Negris tese om imperiet betoner i forlængelse af Deleuzes analyse af kontrolsamfundet altså forvitringen af tidligere magtformer og peger på fremkomsten af et helt nyt kontrolparadigme, hvor magten ikke længere er koncentreret i identificerbare punkter eller agenter, men i stedet udgør et globalt kontrolsystem, der gennemtrænger det sociale legeme såvel som den enkelte.

Disse avancerede diagnoser af nye magtforhold udstyrede os med særdeles nyttige redskaber i analysen af kontrolsamfundet og dets globaliserede overvågningsmaskineri samt den kritiske kortlægning af en ny fase af kapitalens akkumulation, men med ét skete der tilsyneladende noget: Konfronteret med 9/11 var det, som om såvel Deleuzes beskrivelse af magtens uendelige bølgebevægelser som Hardt og Negris diagnoser af den globale fabrik uden vægge paradoksalt pludselig syntes at være alt for fintmaskede og reelt ikke var til stor nytte i analysen af det imperialistiske krigsparadigme, der blev en

realitet som svar på al-Qaeda's terrorangreb den 11. september 2001. Pludselig var magten tilsyneladende koncentreret hos én mand: George W. Bush traf beslutningerne. Fra det ovale kontor i Det Hvide Hus blev det udbasuneret, at nu var vi i krig, og at enten var man med Bush, eller også var man med terroristerne. Der var ikke andre positioner i den nye epoke, de uigennemskuelige og Kafkaske kontrolprocedurer og internaliserede interpellationsmekanismer, hvori magtens locus synes at fortone sig, blev erstattet af en suveræn, der trak en generaliseret krigstilstand ned over hovedet på alle. Værsgo.

Godt ti år efter Deleuzes tekst så dagens lys, og kun et år efter Hardt og Negris bog blev publiceret (den var færdigskrevet i 1997), var scenen tilsyneladende en helt anden. De forskellige beskrivelser af decentrale netværker og glatte rum virkede ude af stand til at redegøre for den voldsomt accelererede udvikling, hvor USA reagerede på terrorangrebet den 11. september 2001 på World Trade Center, Pentagon og Det Hvide Hus med invasionskrige, statsterror fra luften og korsfarerretorik. I modstrid med den vi-er-hinsides-nationalstaten-analyse, som Hardt og Negri lagde for dagen i *Imperiet*, agerede USA efter 9/11 netop som en suveræn nationalstat, der som en anden kolonimagt fra det 19. århundrede søgte at opnå politisk og militær kontrol over fremmede territorier. Først var det et i forvejen ruineret Afghanistan, der stod for tur. Så tilsidesatte USA uden megen tøven FN og invaderede med støtte fra få udvalgte nationer som Storbritannien, Spanien, Australien og Danmark Irak, som overhovedet intet havde med islamisk terrorisme og terrorangrebet den 11. september 2001 at gøre. Men invasionen lå i klar forlængelse af den anvendte retorik om en ondskabens akse, der truede de demokratiske nationer. Bush ville af med Saddam, længere var den egentlig ikke. Der var

ikke behov for diplomatiske forhandlinger, suverænen havde truffet et valg. Barbarerne skulle have endnu en lærestreg. Det var tid til endnu en omgang død, rædsel og *collateral damage*. At traditionelle allierede som Frankrig og Tyskland og store lande som Rusland og Kina var voldsomt imod, det gjorde ingen forskel. USA lod tydeligt forstå, at det på ingen måde følte sig bundet af FN, men tværtimod var villig til at forfølge egne interesser uafhængigt af, hvad andre lande og internationale organisationer måtte mene. Hardt og Negris analyse af, hvorledes magt ikke længere i særlig høj grad var knyttet til statsmagten, men bevægede sig immanent i verden, virkede mere og mere upræcis i takt med, at Bush sendte den ene eskadrille efter den anden af sted til Irak. Var de komplekse netværksmodeller, hvor magten ikke var forankret i få konkrete aktører, men var spredt i systemet som koder og protokoller, blevet ubrugelige med krigen mod terror, som i langt højere grad bød sig til som objekt for suverænitet- og imperialisme-analyser?

SUVERÆNITET OG IMPERIALISME

9/11 og krigen mod terror udgjorde en reel udfordring af de Deleuze-inspirerede analyser, som havde været i stand til kritisk at redegøre for afgørende ændringer i måden, højtudviklede samfund blev styret på, men som nu kom til kort, fordi de for en stor dels vedkommende for tidligt havde lagt forestillingerne om nationalstatens politiske suverænitet i graven og satset på netværksmodellen, og samtidig sjældent havde brugt tid på at analysere udviklinger i den såkaldte tredje verden, hvor enhver snak om forvitringen af 'gammeldags' politisk suverænitet på intet tidspunkt ville have været rele-

vant.¹¹ Godt nok var al-Qaeda en netværksbaseret decentral terrororganisation, som syntes at være i stand til at kunne generere destruktivitet af sig selv og skabe et spontant globalt selvmordsfællesskab bundet sammen af selvmordsvideoer og dynamit, men rent analytisk krævede genkomsten af en ældre magtform noget, som netværksdiskursen havde svært ved at levere. Nu var den imidlertid kommet buldrende tilbage, suveræniteten, i form af kolonikrige og en militariseret offentlighed, hvor civile rettigheder blev knægtet. Spørgsmålet var således, som den amerikanske Retort-gruppe formulerede det, om “de måder, amerikansk magt er blevet håndhævet på siden 11. september [...] [er] at betragte som et tilbageskridt, en *historisk regression*, hvor de molekylære, indbyggede, usynlige kontrolmidler, som så mange af os troede var uundværlige for et ægte ‘moderne’ statssystem, har måttet vige pladsen for en ny/gammel æra med kanonbådsdiplomati og bogbrændinger?”¹²

Giorgio Agamben, der allerede før 9/11 var i gang med at større revisionsprojekt, hvor han korrigerede Foucaults kritik af forestillingen om politisk suverænitet og hans idé om en overgang fra den territoriale stat og dens juridiske suverænitetsmodel til det disciplinære samfund og dets biopolitik og i stedet pointerede samtidigheden af suverænitet og biopolitik i såvel antikken som i dag, bød efter lanceringen af krigen mod terror ind med en analyse af Bush som suverænen, der bestemte over undtagelsestilstanden og kunne lyse folk i band. Krigen mod terror var således at forstå som en generaliseret undtagelsestilstand, hvor den suveræne suspendede loven og skabte tomme huller, hvor uønskede subjekter blev place-

11 Maurizio Lazzarato: *Les révolutions du capitalisme* (Paris: Seuil, 2004), p. 103.

12 Retort: “En nedslagen hær. Staten, skuespillet og 11. september”, p. 15.

ret frarøvet juridiske og civile rettigheder. Det nationale politiske fællesskab var ifølge Agamben nemlig altid konstitueret på baggrund af en eksklusion af mennesker, som nægtes retsstatus. Guantanamo-lejren på Cuba var et mønstereksempel på et sådant eksklusions/inklusionssted ifølge Agamben, her tilbageholdte den amerikanske stat mere end 500 individer, uden at de var blevet dømt for noget ved hverken en krigsret eller en civil domstol. Den suveræne magt havde simpelthen lyst dem i band, havde reduceret dem til nøgent liv, en biologisk krop tømt for politisk indhold udsat for den politiske magts eksklusionskraft. Agambens redegørelse for Bush som suverænen, der træffer beslutning om undtagelsestilstanden, havde stor analytisk såvel som polemisk kraft, og den smadrede enhver forestilling om en klar distinktion mellem parlamentarisk demokrati og totalitarisme, idet den synliggjorde, hvorledes demokratiets retsstat selv var svanger med de biopolitiske udviklingstender, der kom til udtryk i Guantanamo-lejren eller de andre hemmelige fængsler, hvor USA ikke blot tilbageholdte tilfangetagne uden retssag, men underkastede dem forskellige former for sanktioneret eller ikke-sanktioneret tortur.¹³ “Den umiddelbare biopolitiske betydning af undtagelsestilstanden som original oprindelig struktur, hvor retten indoptager det levende i sig ved at suspendere sig selv,

13 Begivenhederne i Abu Ghraib – hvor fangevogtere ydmygede indsatte ved bl.a. at voldtage og misbruge dem og dokumentere det på fotografier, der oprindeligt øjensynligt var intenderet til privat underholdning, men cirkulerede i massemedierne fra april 2004 – er et eksempel på den ikke officielt sanktionerede tortur, mens forhørsmetoder som *waterboarding*, hvor man tvinger vand ned i lungerne på en fastspændt person, er et eksempel på helt officielt sanktioneret tortur. Som bl.a. den amerikanske journalist Seymour M. Hersh har beskrevet, er linjerne mellem de to ganske uklare. Seymour M Hersh: *Chain of Command: The Road from 9/11 to Abu Ghraib* (New York: HarperCollins, 2004), p. 71.

træder tydeligt frem i den tidligere omtalte *military order*, som USA's præsident udstedte den 13. november 2001. Den bemyndiger til 'ubegrænset tilbageholdelse' (*indefinite detention*) og tiltale ved militære kommissioner (ikke at forveksle med de militærdømstole, som forudses af krigsretten) af ikke-statsborgere, som er mistænkt for indblanding i terroristisk virksomhed."¹⁴

Ud over Agamben viste mere klassisk orienterede marxistiske teoretikere som den engelske marxistiske geograf David Harvey og den engelske politiske teoretiker og trotskist Alex Callinicos sig også at have et godt greb om udviklingen efter 9/11 med deres reviderede imperialisme-analyser, der med henvisning til Lenins, Nikolaj Bukharins og Rosa Luxemburgs læsninger af det 19. århundredes imperialisme redegjorde for, hvorledes de oplussende geopolitiske stridigheder dels havde at gøre med udviklinger i kapitalismen og dens evne til at skabe profit og dels havde med mellemstatslig rivalisering at gøre.¹⁵ Med et sådant greb blev det muligt at forklare, hvorfor USA var gået fra en politik baseret på konsensus til en politik baseret på direkte tvang og plyndring ikke ulig den, England og Frankrig lagde for dagen mere end 100 år tidligere eller den USA selv benyttede sig af i Centralamerika i 1920'erne. Ifølge Harvey var Bush og hans stærkt konservative administration motiveret af muligheden for at kunne kontrollere ikke blot Iraks, men også Mellemøstens olielagre. Ikke blot af hensyn til snævert økonomiske interesser, men også fordi kontrol over Mellemøstens olie er ensbetydende med kontrol over

¹⁴ Giorgio Agamben: *Undtagelsestilstand*, pp. 27-28.

¹⁵ Alex Callinicos: *Imperialism and Global Political Economy* (Cambridge: Polity, 2009) og David Harvey: *A New Imperialism*.

den globale økonomi.¹⁶ Der var således både økonomiske og geopolitiske interesser på spil, da USA invaderede Irak, ifølge Harvey. Kontrol over Iraks olie var væsentligt i sig selv, men samtidig var det muligt at sende et klart signal til de frembrusende østasiatiske økonomier, potentielle konkurrenter som de er, og stramme Washingtons greb om energiressourcerne, som rivalerne i såvel Europa og Asien også er så afhængige af. Den bagvedliggende analyse hos Harvey og Callinicos var således, at USA's invasion af Irak var et forsøg på at håndtere kapitalismens grundlæggende modsætninger – hvordan skal man håndtere det kapitaloverskud, der konstant oparbejdes – gennem territorial ekspansion, der åbnede nye områder for, hvad Harvey i forlængelse af Marx' begreb om primitiv akkumulation kalder akkumulation som berøvelse, hvor kapitalen ophæver folks ret til og brug af naturlige ressourcer, i dette tilfælde Iraks olie. Indtil årtusindeskiftet kunne USA stort set 'nøjes' med økonomisk magt, hvad Harvey og Callinicos kalder "frihandelsimperialisme", som blev tvunget igennem i regi af IMF og Verdensbanken. Det nye med Irak var ifølge Harvey og Callinicos behovet for en egentlig militær besættelse som mulighedsbetingelse for akkumulation som berøvelse og for at sikre fortsat amerikansk geopolitisk hegemoni i regionen.

PRÆVENTIVT ANTIOPRØR

Såvel de forskellige imperialismeanalyser – der peger på sammenføjnningen af statens territoriale magt med den kapitalistiske magtlogik og dens kontrol med cirkulationen af penge og kapital som drivkræfterne i begivenhederne – som suveræni-

¹⁶ *Ibid.*, p. 19.

tetsanalyserne – der fokuserer på statsmagten og det intrikate forhold mellem lov og vold i de parlamentariske demokratier – har haft stor forklaringskraft i forløbet efter 9/11, hvor USA har ført en aggressiv og eksplicit unilateral politik, der har haft til hensigt at sikre amerikansk hegemoni og det amerikanske borgerskabs interesser, også selvom det fremmedgør traditionelle politiske alliancepartnere og medfører stor lidelse for de fordømte på jorden. Umiddelbart har sådanne analyser været bedre end kontrolsamfunds-tesen og dens beskrivelse af magtens ‘usynliggørelse’ og ‘demokratisering’ i decentrale netværk til kritisk at redegøre for den historiske situation, vi har været konfronteret med. Men kun umiddelbart, for det særlige ved den igangværende udvikling er netop samtidigheden af såvel usynlig, ultrahurtig og decentral kontrol som bombastiske suverænitetsgestus, hvor folk forsvinder eller bliver bombet i småstykker.

Efter 9/11 så vi tilbagekomsten af en ikke blot udfarende, men decideret militært aggressiv amerikansk stat, der løj for verdenssamfundet og terroriserede Irak, Afghanistan og Pakistan med hundredtusinder af døde til følge, men vi var også vidner til installeringen af et egentligt politi- eller krigsregime, som ikke blot har at gøre med militære anliggender og konkrete aktioner, men som i høj grad også har haft politiske, økonomiske, juridiske, ideologiske og kulturelle konsekvenser for en lang række samfund verden over. Krigen er nemlig ikke bare militær, den sætter sig igennem i både basis og overbygning. Det nuværende krigsregime er kendetegnet ved, at der ikke er nogen skelnen mellem indre og ydre, udadtil har krigen taget form af invasioner, besættelse og massedød fra luften, indadtil har den været lig med udviklingen af et repressivt sikkerhedssamfund, fordi terrorismen jo potentielt er

til stede overalt. Sikkerhedsforanstaltningerne har taget form af suspension af borgerrettigheder og kriminalisering af tidligere accepterede politiske protestformer, der nu iscenesættes som terrorvirksomhed. Krigen mod terror har derudover resulteret i oprettelsen af fængselslejre, hvor mennesker bliver reduceret til nøgent liv og overlades til fangevogternes forgodtbefindende. Det ser med andre ord ud, som om ikke blot det disciplinære samfund og dets lukkede rum, men også suverænitetens metoder er kommet tilbage og følger sig til kontrolsamfundet og medvirker til skabelsen af, hvad vi kan kalde et egentligt politisamfund, der styrer gennem specifikke, differentierede og permanente interventioner i befolkningens adfærd og den offentlige opinion. Dette har jeg i flere af bogens kapitler forsøgt at analysere som installeringen af et præventivt antioprørsregime, hvis bagvedliggende logik synes at være, at vi er på vej ind i en epoke kendetegnet af forskellige former for katastrofer og trusler, det være sig terrorisme, klimakatastrofer, økonomisk krise, migration eller fødevarer-mangel, som ikke kan undgås, men som kan styres, og som ikke må udvikle sig til stor politik i Nietzsches forstand, hvor de rige bliver fattige og de fattige rige.

Som Frédéric Neyrat skriver i *Biopolitique des catastrophes*, er krigen mod terror i den forstand blot den første etape i en omfattende transformation, hvor et utal af kriser og trusler betragtes som uundgåelige – naturkrisen er den seneste, og der er i magtens korridorer karakteristisk nok tale om at erklære ‘krig mod den globale opvarmning’¹⁷ – og som objekt

17 Jf. Iain Boal: “Klima, klode, kapital. Afgrundstankens videnskab og politik” [“Climate, Globe, Capital: The Science and Politics of the Abyss”, 2009], oversat af René Lauritsen, in: *Sum*, nr. 5, 2009, p. 39. I februar 2010 offentliggjorde det amerikanske forsvarsministerium dets fire-årige *Quadrennial Defense Review*,

for krisestyring.¹⁸ Modellen for dette regime synes at være den israelske hærs håndtering af Israel-Palæstina-konflikten, der af den israelske hær betragtes som uløselig, så derfor handler det om at “administrere konflikten”, som den israelske arkitektheoretiker Eyal Weizman skriver, og bruge den som en art konstruktivt kaos.¹⁹ Som en integreret del af dette præventive antioprørsregime knyttes fleksible netværk af mikrokonfliktløsning, suveræn eksklusion/inklusion og disciplinær afretning sammen i et hidtil uset styresystem, der ikke blot forsøger at håndtere det aktuelle, men også forsøger at strukturere det mulige og decideret udslette potentialiteten, det forhold at den kan aktualisere sig og undlade at aktualisere sig, og altså rummer en ubestemt andethed.²⁰ Det præventive antioprørsregime adresserer således ikke blot territoriale spørgsmål, men har også en særlig temporal dimension, der angår kroppenes mulighedsfelt, kontrol med hvad kroppene overhovedet kan.²¹ Som Brian Massumi skriver, er det nye

---

hvor klimaforandringer for første gang blev betegnet som en væsentlig geopolitisk faktor med direkte eller indirekte konsekvenser for USA's nationale sikkerhed. *Quadrennial Defense Review*, pp. 84-88, online på: <http://dcmq.defense.gov/documents/2010QDRFebruary.pdf>.

18 Frédéric Neyrat: *Biopolitique de catastrophes* (Paris: Éditions MF, 2008), p. 26.

19 Eyal Weizman: *Hollow Land*, p. 253.

20 Giorgio Agamben: “Bartleby eller om kontingens” [Bartleby o della contingenza”, 1993], oversat af Pia Schwartz Lausten, in: Stefan Iversen, Henrik Skov Nielsen & Dan Ringgaard (red.): *Ophold. Giorgio Agambens litteraturfilosofi* (København: Akademisk Forlag, 2003), p. 111.

21 Som George W. Bushs rådgiver, Karl Rove, forklarede det til Ron Suskind. “Vi er et imperium, og når vi handler, skaber vi vores egen virkelighed. Og mens I journalister analyserer denne virkelighed, handler vi igen og skaber en ny virkelighed. Vi er historiens aktører, og I får bare lov til at analysere, hvad vi gør.” Ron Suskind: “Faith, Certainty, and the presidency of George W. Bush”, in: *New York Times Magazine*, 17. oktober, 2004, online på: <http://www.nytimes.com/2004/10/17/magazine/17BUSH.html>

regime således kendetegnet ved at være præventivt, det opererer i nutiden med henblik på en fremtidig trussel.²² Der er med andre ord en epistemologisk usikkerhed på færde, der ikke kun har at gøre med manglende viden, men også har at gøre med det forhold, at truslen endnu ikke findes og ikke endnu har fået form, men ikke desto mindre skal fjernes.²³ Fremtiden skal altså moduleres, endnu før den finder sted, det drejer sig om at handle, før noget helt andet sker. Som Frédéric Neyrat skriver, er det selve muligheden for truslen, som forsøges kriminaliseret eller udslettet: “Det drejer sig ikke længere om bagefter at håndtere en handling juridisk [...], men om at neutralisere muligheden for handlingen før enhver aktualisering. Antiterrorlovene har været forsøgsområdet for en sådan forandring.”²⁴ Det er de skræmmende konturer af det præventive antioprørsregime, som er ved at tage form.

BEGYNDELSEN

Så de nuværende forhold gør det nødvendigt at anvende såvel Deleuzes kontrolsamfundstese som suverænitet- og imperialismeanalyserne. For noget af det udfordrende og interessante ved den igangværende udvikling er den underlige samtidighed af fleksible netværk, disciplinære normaliseringsrum og

22 Brian Massumi: “Potential Politics and The Primacy of Preemption”, in: *Theory & Event*, vol. 10, nr. 2, 2007, online på: http://muse.jhu.edu/journals/theory_and_event/summary/v010/10.2massumi.html

23 I 2002 forklarede den daværende amerikanske forsvarsminister Donald Rumsfeld på et pressemøde: “Som bekendt er der forhold, vi er bekendt med. Der er forhold, vi ved, vi ved noget om. Vi ved også, at der er ukendte. Det vil sige, at vi ved, at der er noget, som vi ikke kender noget til. Men der er også ukendte ukendte; det vi ikke ved, vi ikke kender til.” Online på: <http://www.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=2636>

24 Frédéric Neyrat: “Rupture de défense”, in: *Lignes* nr. 29, 2009, pp. 48-49.

suverænenes forsvindingssteder, tilstedeværelsen af både kode, regel og bandlysning. Det er en underlig hybrid, vi har med at gøre. Det er derfor ikke så meget et spørgsmål om at vælge mellem to positioner, men snarere at kunne operere med såvel kontrolsamfundstesen som suverænitetssanalyserne i kortlægningen af det nye krigs- og politiregime. Som de amerikanske medieteoritikere Alexander Galloway og Eugene Thacker skriver i deres bog, *The Exploit: A Theory of Networks*, er “krydsningen mellem suverænitet og netværk det sted, hvor de åbenlyse modsætninger, vi lever i, bedst kan forstås”.²⁵ Det er netop friktionen mellem og sammenføjeingen af de to, der er interessant.

Det er vitterligt underlige tider, hvor sammenføjeingen af standsning og metamorfose, det gamle og det nye gør det svært at orientere sig og ofte spiller et puds med vores perception og praksis. Som Retort skriver: “Fortiden er blevet nutiden igen, det er tidens kendetegn.”²⁶ Deleuze var faktisk selv lidt en passant-agtig opmærksom på denne mulige udvikling i sin lille tekst, hvor han til sidst noterer: “Det er muligt, at gamle midler, der oprindeligt stammer fra det gamle suverænitetssamfund, igen træder ind på scenen, men med de nødvendige tilpasninger. Det vigtige er, at vi er ved begyndelsen på noget.”²⁷ Kontrolsamfund og kanonbådsdiplomati i ét. Hvilken form modstanden mod dette regime vil antage, er det for tidligt at sige noget om. Det er svært at pege på det ‘dialektiske’ alternativ til den nuværende orden, for ikke at tale om Marx’ undergravende verdenssubjekt, der forbereder sig på at

25 Alexander Galloway & Eugene Thacker: *The Exploit: A Theory of Networks* (Minneapolis & London: Minnesota University Press, 2007), p. 5.

26 Retort: *Afflicted Powers*, p. 9.

27 Deleuze: “Postscriptum om kontrolsamfundet”, pp. 217-218.

presse på, gøre oprør og afvikle denne orden. Men de arabiske masser bevæger sig og truer med at udfordre den nuværende verdensorden og dens horrible ulighed. Tingene er i bevægelse. Forsvaret for det allerede etablerede er imidlertid også kørt i stilling og testes løbende.²⁸

---

28 Valget af Barack Obama i USA har indtil videre ikke resulteret i nogen nævneværdig ændring af det antioprørsregime, som USA er primus motor i installeringen af. Der er ganske vist sket et retorisk skifte, hvor 'krigen mod terror' er blevet afløst af 'oversøiske beredskabsoperationer' [overseas contingency operations] og 'fjendtlig kombattant' af 'tilbageholdt person' [detained person], men de overordnede mekanismer er stadig i brug, og der er ikke sket nogen reel regulering af den undtagelseslovgivning, der blev indført efter 9/11. Nedskydningen af Osama bin Laden er blot et eksempel på kontinuiteten og den fortsatte støtte til diktaturer som Saudi-Arabien og Bahrain i Mellemøsten et andet. Valget af Obama er nok mest at forstå som en 'fordøjelsesfase' efter Bush Junior i stil med Carter efter Nixon, som Pièces et main d'œuvres skriver. Pièces et main d'œuvres: *À la recherche du nouvel ennemi. 2001-2025: Rudiments d'histoire contemporaine* (Montreuil: L'Échappée, 2009), p. 103.

OPLYSNINGER

Teksterne i denne bog har i en første redaktion alle været offentliggjort tidligere. Imidlertid optræder de her i mere eller mindre revideret skikkelse. En uundgåelige konsekvens af dette er visse gentagelser, som dog forhåbentlig ikke skæmmer fremstillingen unødigt og i denne sammenhæng kan betragtes som prisen for at få verificeret bogens hypoteser.

“Neoliberalisme eller alterglobalisering” er en sammenskrivning af artiklerne “Alterglobaliseringsbevægelsen og andre antisystematiske bevægelser i retrospektiv”, in: *Lettre*, nr. 1, 2009, pp. 154-181, “On the Youth House Protests and the Situation in Copenhagen”, in: *Journal of Aesthetics and Protest*, nr. 6, 2008, pp. 222-229, “Instruktion i våbendragning. En note om post-marts militans i København”, in: *GAIA. Tidsskrift for international solidaritet*, nr. 57, 2007, pp. 12-15, samt “Une note sur la militance dans Copenhague”, in: *Multitudes*, nr. 36, 2009, pp. 121-126.

“Terrorismens og antiterrorismens abjekte fællesskaber” er en sammenskrivning af artiklerne “Uvidenhedens tidsalder. Noter om avantgarde, billedpolitik, kapitalkritik, rekolonisering og militant islamisme”, publiceret i *Ny Mutant*, nr. 1, 2007, pp. 7-17, “Antiterrorisme som regeringsteknik”, in: Mikkel Thorup & Morten Brænder (red.): *Antiterrorismens idéhistorie. Stater og vold i 500 år* (Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2007), pp. 253-260, og “Spektakulær krig. Kapital, krig og terror”, in: *Passage*, nr. 60, 2008, pp. 93-108.

“At styre med billeder” er en let revideret udgave af “Om billedregimer, statsapparater og deres mulige kollaps”, in: Jakob

Jakobsen (red.): *Billed Politik. Brudstykker af samtidshistorien betragtet som tragedie* (København: Nebula, 2010), pp. 59-77.

“Samtidskunst, neoliberalisme og konsensus” er en let redigeret udgave af “Adskilligt om samtidskunsten, dens modsætninger og vanskeligheder”, in: *Øjeblikket*, nr. 51, 2010, pp. 27-32, og “Scattered (Western Marxist-style) Remarks about Contemporary Art, Its Contradictions and Difficulties”, in: *Third Text*, nr. 109, 2011, pp. 199-210.

“Ulydighed, kommunisering og kunst” er en let redigeret udgave af “Kunst, kapitalisme, revolution og kommunisering”, publiceret i *Passage*, nr. 64, 2010, pp. 145-162.

“Kunst som krigsmodstand” er en let revideret udgave af “Fortolkning eller forandring. Billedkunst som krigsmodstand efter 11. september”, in: Malene Fenger-Grøndahl (red.): *11. september. Verdens tilstand ti år efter* (Århus: Aarhus Universitetsforlag, 2011), pp. 61-76.

“Kontrolsamfund og kanonbådsdiplomati” er en let revideret version af “Kontrolsamfund og kanonbådsdiplomati. Et forsøg på at adressere spørgsmålet om kombinationen af de centrale netværk og suveræniteten efter 9/11 med udgangspunkt i Deleuzes ‘Postscriptum om kontrolsamfundet’”, in: *K&K*, nr. 110, 2010, pp. 115-128.

ILLUSTRATIONSLISTE

- Forside Ophugning af skib, Chittagong, Bangladesh, 2000 (Edward Burtynsky).
- 14-15 Lazaret på slottet i Compiègne, 1917 (fotograf ukendt, Musée national du Château de Compiègne).
- 35/62 “They don’t want our desires today”, butikker barrikaderes før 1. majdemonstration, London, 2001 (Jakob Jakobsen).
- 78 Olieledning i den Persiske Golf, 1989 (Kathy Giraud).
- 106 Kamel i en Datsun, 1984 (Jim Madsen).
- 115 Børnearbejder med Osama bin Laden-T-shirt på pladsen foran den store moske i Djenne i Mali, 2004 (Sherril Yanowitch).
- 125 Lenin-statue væltes i Etiopien, 1991 (Meles Mengestu).
- 166-167 Flygtninge stuvet sammen på sydvietnamesisk flåde fartøj, 1973 (Philip Jones).
- 183 Aserbajdsjanske kommunister skriver slogans på et banner til Kommunistisk Internationales Kongres for Østens Folk, Baku, 1920 (fotograf ukendt, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam).
- 210-211 Socialistisk Internationales 4. kongres i Basel, 1869 (fotograf ukendt, Preussischer Kulturbesitz, Berlin).
- 215 Togulykke uden for byen Zyba i Kansas, 1928 (fotograf ukendt).
- 256 Mand betragter beskadiget bil, Frankfurt, 1984 (Hannes Bayer).

Mikkel Bolt er lektor ved Afdeling for Litteraturvidenskab og Moderne Kultur, Københavns Universitet. Han har udgivet en række bøger, deriblandt *Den sidste avantgarde. Situationistisk Internationale hinsides kunst og politik* (2004), *Livs-form. Perspektiver i Giorgio Agambens filosofi*, red. m. Jacob Lund (2005), *I sammenbruddets tjeneste*, m. Das Beckwerk (2008), *Fællesskabsfølelser. Kunst, politik, filosofi*, red. m. Jacob Lund (2009), *Avantgardens selvmord* (2009), *Totalitarian Art and Modernity*, red. m. Jacob Wamberg (2010) og *Expect Anything Fear Nothing: The Situationist Movement in Scandinavia and Elsewhere*, red. m. Jakob Jakobsen (2011). Derudover en lang række artikler om avantgarde, moderne kunst, nyere politisk filosofi og den revolutionære tradition i danske og internationale antologier og tidsskrifter. Han har været medredaktør af tidsskrifterne *Mutant* og *Øjeblikket* og er med i redaktionen af *K&K*. Lejlighedsvis optræder han som kulturel producent, senest med udstillingen *This World We Must Leave*, m. Jakob Jakobsen, 2010.

NE
BU
LA

ISBN 978-87-993651-4-2

9 788799 365142